

Saddi Iskandariy (davom)

XXXV

Iskandarning jahongirlik muddaosi bila azm etib, Xurosong'a yetib, Hiroti sonahallohu anil-ofoti val baliyotni bino qilib, Movarounnahrni olib Samarqandi bemonand tarhin solib, Kashmir sori mutavajjih bo'lg'oni va Kashmiriylar sehri daf'ig'a Muso kibi yadi bayzo ko'rguzub, sehroyin qal'alarin mo'jiza birla buzub, Malluning dog'i buzulub, tilism qo'rg'onig'a azm etgani va Iskandarning Kashmir shahrig'a ketgani

Muarrixki, sharh etti bu mojaru,
Bu yanglig' bo'lur so'zga dastonsaro
Ki, chun qildi qishloq azmig'a shoh,
Qarobog'i Arronni oromgoh.
Jahongirlik erdi andeshasi,
Bu tadbir edi tunu kun peshasi.
Tuzub hikmat ahli bila anjuman,
Bo'lur erdi bu amrda royzan.
Xayolida doim bu tadbir edi,
Xayoli namudori taqdir edi.
Bu andeshadin hosil o'lg'ach farog',
Sipah ziyatin aylar erdi yarog'.
Berib qavmu xaylig'a dildorlig',
Tilar erdi Haqdin madadkorlig'.
Chu raf o'lsa erdi anga barcha qayd,
Bo'lub rokib, aylar edi azmi sayd.
Farog'at chog'i, sayd o'lub peshasi,
Matofi Aras(1) ro'dining beshasi.
Bu erdi ishi toki gardon sipehr,
Hamal jilvagohig'a yetkurdi mehr.
Quyosh xusravi chunki topib sharaf,
Sipah tortti sabzadin har taraf.
Urub shohi xurshidvash borgoh,
Chekib dasht uza sabza yanglig' sipoh.
Topib sa'd soat kuhan toqdin,
Saodat bila chiqti qishloqdin.
Qilib azm, qo'ydi Sipohong'a(2) yuz,
O'tub andin, urdi Xurosong'a(3) yuz.
Munga yetgucha borcha Eron zamin
Bo'lub erdi hukmig'a zeri nigin.
Xuroson havosida topti nishot,
Mizojig'a yuzlandi ko'p inbisot.
Kim, ul kishvare erdi behad vase',
Yeri o'zga iqlimlardin rafe'.
Masohat qilib borcha atrofini,
Nechukkim kerak topib avsofini.
Fazosida ko'p chashmau rud bor,
Bori yub ko'ngul ko'zgusidin g'ubor.
Yana bahr yanglig' ulug' to'rt rud
Ki, ko'k toqig'a savti tortib surud.
O'zi chunki jannat namudor o'lub,
Sular dog'i jannatqa anhor o'lub.
Alardin dedilar birin Hirmand(4)
Ki, har qatrasi raf' etib yuz gazand
Ki, anhoridin mulki Zobulsiton(5).
Bo'lub zebu ziyinat aro gulsiton.
Safo ichra ko'zga berib xiraliq,
Hamul mulkdin raf' etib tiralik.
Yorug, o'ylakim mehri getifuruz,
Bu ma'nidin oti kelib Nimro'z(6).
Bu kishvarda har bir gado Hotame,
Dog'i har sipohi kelib Rustame.
Yana bir alardin Darijaz(7) suyi,
Manofi'da ul nav'kim raz suyi.
Qayu raz, "sharoban tahuro"dur ul,
Kecha-kunduz oshomi hurodur ul
Ki, anhuri obod etib mulki Balx
Ki, andindurur xasmning ayshi talx.
Hamul Balxkim, qildi Hushangshoh,
Jahondin guzin aylabon taxtgoh.

Maqomi Birohimi Adham(8) kelib
Ki, gardi rahi charxi a'zam kelib.
Yana bir dog'i keldi Murg'ob rud(9)
Ki, sha'nida kavsardin o'ldi durud.
Olib zahmati jismu ranji ravon,
Xirad aytibon oni ganji ravon.
Bo'lub andin obod Moxonu Marv
Ki, qushtur tazarv anda, ashjor sarv.
Parivashlaridin bo'lub bahramand,
Qilib taxt Tahmurasi devband.
Bo'lub so'ngra Sanjarg'a oromgoh,
Ki, qush ko'rmay ul nav' bu domgoh.
Yana bir anga Chaxcharon(10) rud o'lub
Ki, ul rud hayvon suyidin to'lub.
Yeri rif'at ichra falakdin nishon,
Bu rud anda ul nav'kim Kahkashon.
Ushoq toshlari axtari tobnok,
Latofat aro, o'ylakim durri pok.
Suyi xosiyatda ziloli hayot,
Topib andin ichkan o'lumdin najot.
Qirog'inda har gulbuni axzare,
Baqo ichra bir Xizr payg'ambare.
Falakvash yerining fazosi dog'i,
Kelib jannatosa havosi dog'i.
Vale bu sifat nahri Kavсарmisol
Ki, andin jahon komi topib zilol.
Suyi qumu dasht ichra shoye' bo'lub,
Borib onchakim, borcha zoye' bo'lub.
Xurosonni chun shah masohat qilib,
Nechukkim kerak to'rt nahrin bilib.
Dedikim, "Bu yerdur jinon gulshani",
Pisand aylabon xotiri ravshani.
Vale chunki manzuri o'lg'och bu nahr,
Yasab anda bir jannatosor shahr.
Chu mazkur etib ahli donish hir ot,
Pisand aylamay xotiri, juz Hirot.
Chu bu lafzg'a iltifot aylabon,
Hamul shahr otin Hirot aylabon.
Hirot o'ldi alqobi Iskandari,
Dedilar avom oni lekin Hiri.
Chu to'rtunch iqlim edi mavqe'i,
Bas o'ldi quyosh sohibi tole'i.
Kavokibgakim, yeti taqsim erur,
Jahon mulki ham yeti iqlim erur.
Angakim vasat mehri raxshon kelib,
Munga lek mulki Xuroson kelib.
Xuroson badandur, Hiri jon anga,
Hiri jon, badandur Xuroson anga(11).
Alo, toki bo'lg'ay sipehr uzra mehr,
Yoruq mehr nuridin o'lg'ay sipehr,
Anga bo'lmasun mehr yanglig' zavol,
Sipehr etmasun xalqin oshuftahol.
Chu sa'y aylabon qildi doroi dahr,
Bino bo'yla kishvarda bu nav' shahr.
Qilur erdi manzil-bamanzil murur,
Angachaki Jayhundin etti ubur.
Yana kishvare ko'rdi firdavsvash,
Havou suyi misli firdavs xush.
Latofat aro ravzadin bahr anga,
Vale ism o'lub Movaraunnahr(12) anga.
Nedinkim, iki nahr arosi kelib,
Yaqin yuz yig'ochqa fazosi kelib.
Oqib haddi sharqida Sayhun suyi,
Borib haddi g'arbida Jayhun suyi.
Yo'q ulkim anga bu iki rudu bas,
O'n-o'n besh suv har bir nechukkim Aras.
Bo'lub har biridin judo nahrlar
Ki, har nahri obod etib shahrlar.

Va lekin bu rudeki, derlar Ko'hak(13)
Ki, yo'q ravzaning nahri erkonga shak
Ki, ichgach tavono bo'lub notavon,
Guzar aylabon umr yanglig' ravon
Ki, andin ne bir shahr obod o'lub,
Ne ma'murasidin birov shod o'lub.
Agarchi latofatda rashki Furot(14),
Bo'lub borcha zoye', nechukkim hayot.
Skandar chu bu mulki dilkash ko'rub,
Fazou havosin Eramvash ko'rub.
Xususan Ko'hak rudikim, nahri Nil(15)
Yemas oncha, ne Nilkim, Salsabil(16).
Yana Tengridin bo'yla tutti umid
Ki, ul Nil uchun Misre etgay padid.
Qilib hikmat ahli bila guftugo'y,
Yetib shahr uchun yaxshi yer justujo'y.
Hamul pushtayekim Ko'hak topti ism,
Ne pushta jahon ganji uzra tilism.
Ushoq tosh anga la'lu inju kibi,
Yashil sabzasi charxi miynu kibi
Ki, mansub erur anga Ko'hak suyi,
Nedinkim, erur jori andin quyi.
Hamul to'pa ollidin andoq oqar
Ki, oshiq boshu ashki, der, kim boqar(17).
Aning yonida shahr qildi bino
Ki, o'turmasun anga gardi fano.
Skandar otodi Samarqand ani,
Samarqandi firdavsmonand ani.
Ani chun tugatti qilib ehtimom,
Ravon qildi Kashmir sori xirom.
Kesib dashtning rohu berohini,
Anga solg'ucha soyai johini.
Biyik himmatu baxti bedoridin,
Base mulk fath o'ldi har soridin.
Chu Kashmir haddig'a qo'ydi oyog',
Padid o'ldi bir charxpayvand tog'.
Ko'kartib qamar orazin xorasi,
Solib bo'rkn yerga nazzorasi.
Falakka degin, o'yla raxshanda tosh
Ki, pardoxt qilg'aylar aylab tarosh.
Iki jonibi har bir andoq yiroq
Ki, qat'ig'a azm etmagan yaxshiroq.
Bu yanglig' biyik tog', aningdekki Qof,
Bo'lub charxdin yerg'a tegru shikof.
Bo'lub oshkoro arosinda yo'l,
Vale iki yilmon qayo iki qo'l.
Bu yo'lkim anga tog' o'lub har sari,
Kelib arzi taxmin bila yuz qari.
Ani ahli Kashmir darband etib,
Iki tog'ni bir-birga payvand etib.
Yuz ellik qari avji rif'at anga,
Yana muncha dog'i zaxomat anga.
Aningdek qo'yub gaj bila xora tosh
Ki, yerdin bo'lub ko'kka yakpora tosh.
Temurdin yasab anda darvozaye,
Falak toqidin toqi andozaye.
Bu darvozani o'yla rust aylabon,
Kim ul iki juzvin durust aylabon.
Qo'poribki yerdin madoro bila,
Kamargohig'a tegru xoro bila.
Yasab ustida burju boru dog'i,
Aduv daf'in etmakka ko'shish chog'i.
Demay kimsa darbandu boru ani,
Tasavvur qilib aql jodu ani.
Ichinda iki ming kishi chorasoz,
Bori hiylapardozu afsuntiroz
Ki, darbandi oliy namudoridin,
Yaqin kelmagay kimsa ming qoridin.

Kishikim qadam qo'yg'ay ul yon nuxust,
Ayog'i aning bo'lg'ay ul nav' sust
Ki, topmay taharrukning imkonini,
Yomon vartada ko'rgay o'z jonini.
Takovar dog'i qilsa ul yon shitob,
Ayog'idin itgay tavon birla tob.
Sipah chun bu yerga yetib, lol o'lub,
Tahayyurdin oshufta ahvol o'lub.
Shah o'llig'a qaytib ayon ettilar,
Nekim bo'lmish erdi bayon ettilar.
Shah etmay bu so'zlarga hech iltifot,
Arastu bila yetti ul yerga bot.
Inonmay yiroqtin namoyish bila,
Yaqin ayladi ozmoyish bila.
Dedikim: "Bu nayrangi Kashmirdur,
Fusungar ishi, makru tazvirdur.
Kerak qilmoq andoq aning chorasini
Ki, bo'lg'ay nigun burj ila borasi".
Cherikni tushurdi keyinrak yonib,
Yurub hifz uchun davrig'a aylonib.
Chu ko'ngli bo'lub jam', aylab xirom
Tushub borgoh ichra, tutti maqom.
Bor erdi janobida besh yuz hakim,
Alardin o'ni kecha-kunduz nadim:
Filotun, Arastu, Balinos ham,
Yana Arashmidus, Shaminos ham.
Qilinmunu Volisu Farfurnus
Ki, Suqrotu Hurmus kibi xokbo's.
Borin hozir etti tuzub anjuman,
Dedi anjumansozi lashkarshikan
Ki: "Bu ishki afsuni Kashmir erur,
Ani daf' etarga ne tadbir erurg"
Ravon hikmat ahli so'z og'oz etib,
Tilin shahg'a bori duosoz etib,
Dedilarki: "Shahg'a bu ishtin ne g'am,
Bu ish demali, bo'lsa yuz muncha ham.
Bu darband agar charxi gardon erur,
Iloji aning bizga oson erur.
Shah iqbolini Tengri etsun fuzun
Ki, iqboli gar bizgadur rahnamun.
Bu nayranglarga shikast aylali,
Biyik borasin yerga past aylali.
Ne qilg'ay necha jo'giyi sehrsoz,
Biri muhraduzdu biri huqqaboz
Ki, hikmat eli oni daf' etmagay,
Ilaydin ne qilg'onlari ketmagay.
Bu donishvar elkim erur rahbaring,
Qayu rahbaring, bandau chokaring.
Bilikdin erur har biri bir jahon,
Jahon hikmati har birida nihon.
Filotung'a yuzlandi ul yerga ish
Ki, jo'gidin o'lg'ay anga sarzanish.
Arastu nega yerdin o'lmas adam
Ki, ko'rgay fusungardin afsunu dam.
Ko'p o'lsa fusunsozi Kashmirming,
Birimiz bizing bas, alar bo'lsa ming.
Necha bo'lsa chubchuqqa jodu laqab,
Ko'pidin qilur saydgar ko'p tarab.
Shah ar iki kun bo'lsa oromjo'y,
Uchunch o'lsun a'dosidin komjo'y.
Qilib hikmat oyinig'a iltijo,
Buzoli alar sehrini jobajo".
Skandar bu so'zdin tarabgin bo'lub,
So'zi ahli hikmatqa tahsin bo'lub:
"Bori amrdin, dedi, ma'zul o'lung,
Borib bu ishingizga mashg'ul o'lung".
Alar qo'pti shahni duo aylabon,
Nekim komi erdi, ravo aylabon.

Skandar qo'pub, qo'ydi xilvatqa yuz,
Alar qo'ydilar borcha hikmatqa yuz.
Bo'lub anjum ahvolig'a rahshunos,
Tabiatlarin dog'i aylab qiyos.
Necha ko'rau damni darkor etib,
Filizzotdin bir namudor etib.
Qilib mazj siymobu qal'iyu ro'y,
Namudor qildilar ul nav' go'y
Mudavvar falakdek misoli aning,
Falakvash ichi dog'i xoli aning.
Ichining xalosiin malo qildilar,
Adovidin oni to'lo qildilar.
Murakkab necha nav' ashyo qilib,
Hamul huqqa ichra muhayyo qilib.
Iki suqba ichra fatila anga,
Qilib zohir ul tavr hiyla anga,
Kim ul go'yni xasm boshi kibi,
g'alat ayladim, ra'd toshi kibi.
Fatilasig'a o'tni chust aylabon,
Qo'yub ra'd yoyig'a rust aylabon.
Ani otib ul soda xoro aro,
Havodin tushurgaylar a'do aro.
Fatila borurda kuyub sarbasar,
Yetib maxfiy ashyog'a o'tdin asar.
Chu yerga tegib rust go'yi tilism,
Necha pora bo'lg'ay anga salb jism.
Usholg'och, sado chiqqay andin g'arib,
Yana shu'lau rihu dudi ajib.
Uni buzg'ay ul sehr asbobini,
O'ti ochqay ul qal'aning bobini.
Qaro aylagay dudi sohir yuzin,
Qaroroq hamul fanda mohir yuzin.
Isidin kim etsa muattar mashom,
Unutqay fusun ilmini, vassalom.
Chu zebo tilism o'lg'ach orosta,
Hamul nav'kim mohi nokosta.
Bo'lub jam' ul hikmatoyin guruh,
Falakdin fuzun har biriga shukuh.
Qo'yub shohi Dorofar o'llig'a yuz,
Ne Dorofar, Iskandar o'llig'a yuz.
Tilismi nihonni ayon qildilar,
Nihon barcha ramzin bayon qildilar.
Shah ul turfa ishdin base shod o'lub,
Dedi uzrlar haddin afzun qo'lub
Ki: "Mundoq tilismeki soz ettingiz,
Shuru'ida ne ishga mavquf sizg"
Chu shah tab'ida toptilar bu havas,
Dedilarki: "Hukmungg'a mavqufu bas!"
Qo'pub shohu el ichra g'avg'o tushub,
Ulusqa ul ishdin alolo tushub.
Chu rokib bo'lub qal'ag'a qildi mayl,
Ulus dog'i yuzlandi andoqki sel.
Yurub ollida olam ogahlari,
Rikobida bori jahon shahlari.
Sipahning qirog'ig'a chun yettilar,
Ravon ra'd asbobi soz ettilar.
Tilismi garonmoyani kelturub,
Hamul ra'd yoyig'a toshdek qurub.
Chu doruga o't yetti, tutti havo,
Qilurga ulus mehnatig'a davo.
Borib tushti a'do arosig'a chust,
Azim un chiqordi tegib yerga rust.
Degan to'rt ish tutti andin vujud:
Sadou afan, is bila o'tu dud.
Sado botil etti fusunlarni pok,
O'ti kuydurub qal'ani qildi xok.
Fusungar yuzin dudi etti qaro,
Isi qo'ymadi nukta xotir aro.

Alar ichra chun tushti bu rustaxez,
Topilmas edi choraye juz gurez.
Qochib bo'ldilar ozimi poytaxt,
Anga tegrukim Malluyi tiyrabaxt.
Parishonlig'u benavolig' bila,
Hamul duddin yuzqarolig' bila.
Borur chog'da ming joduyi sabzrang,
Va lekin kelib barchasi ahli zang.
Borib anda ko'k qarg'a zog'e kelib,
Ketib to'ti, ammo kalog'e kelib.
Hamul go'y otulg'och qochib yak-bayak,
Masaldurki: "Ming qarg'ag'a bir kesak"(18).
Kishi tonimay munda mingdin birin,
Alar demaguncha ul ish sohirin.
Chu Mallug'a arz ettilar holni,
Alar otqon ul turfa timsolni.
Skandar ishidin ko'tardi hisob,
O'z ahvolig'a topti yo'l iztirob.
Qaviy angladi oni, o'zin zaif,
Yaqin bildikim, ermas ermish harif.
Hakim ollida hech jodu so'zi,
Nechukkim Skandar qoshida o'zi.
Aduv olg'onin bildi darbandni,
Hamul qal'ai charxmonandni.
Yaqin angladikim, xato aylamish
Ki, shah buyrug'idin ibo aylamish.
O'zin topti bebargu hayron base,
Yelin ham vahimu parishon base.
Tuta olmadi mulki ichra qaror,
Dog'i topmadi choraye juz firor.
Hamul qal'akim vasfi o'tti burun,
Topa olmadi andin o'zga o'run.
Aning naqbin ochmoqqa aylab shitob,
Xazoyin toshitti anga behisob.
Base bebaho tuhfa bori nafis
Ki, tab' oni topqay o'ziga anis.
Javohir fuzun haddu miqdordin,
Samin gavharu la'li shahvordin.
Avoniyi siyminu zarrin zuruf
Ki, ojiz bo'lub elga andin vuquf.
Xazoyindakim har ne ashyo edi
Ki, nav'i tuhaf yo hadoyo edi.
Borin, o'yla qildurdi qo'rg'ong'a naql
Ki, ehsosidin qoldi hayratqa aql.
Chu jam' ayladi ko'nglin ul holdin,
Firor etti nofarrux iqboldin.
Makon ayladi ul Qaro tog' uza,
Aningdekki qo'ng'ay chibin zog' uza.
Anga bo'ldi ish bo'yla suratpazir,
Vale shohi Jamqadru Dorosarir.
Hamul damki otturdi qo'rg'ong'a go'y
Ki, darband qildi yiqilmoqqa ro'y.
Dedi, aylagay azm qo'rg'on sari,
Nechukkim nabi charxi gardon sari.
Vale bermadi ahli hikmat anga,
Ravon azm qilmoqqa ruxsat anga.
Ki: "Qilmoq bugun azm emas maslahat,
Bugun man' qilmoqqa budur jihat.
Kim, ul dud ila is tugansun tamom
Ki, nuqson topar elga andin mashom".
Yeshitgach bu so'z dovari qahramon,
Sukun ixtiyor ayladi shodmon.
Yonib borgah sori azm ayladi,
Tarab birla ohangi bazm ayladi.
Bilik ahlidin majmaye soz etib,
Ko'p ehsonu tahsinlar og'oz etib.
Qilib har birin lutfidin bahramand.
Ato birla ta'zimidin arjumand.

Chu mag'ribqa otti hakimi sipehr,
Skandar tilismi kibi go'yi mehr.
Qadah birla tiybi dimog' ettilar,
Tarab birla mayli farog' ettilar.
Anga tegrukim, garm bo'ldi dimog',
Qo'pub, uyqudin istadilar farog'.
Borib tab'din ranju farsudaliq,
Badan uyqudin topti osudaliq.
Chu xurshid ko'rguzdi anvorini,
Skandar kibi ochdi ruxsorini.
Skandar ochib chehra xurshiddek,
Murod ahlig'a subhi ummiddek.
Chiqib raxsh uza, o'ylakim Rustame,
Va yo charx uza nayyiri a'zame.
Sipah dog'i to'sh-to'shdin o'ldi ravon,
Agar xud tavono va gar notavon.
Chu darbandning og'ziga yovushub,
Necha kun cherik o'ttilar chuprushub.
Qilib ko'ch-barko'ch ul yon xirom
Ki, yetti hamul shahr elidin payom.
Rasule yetib xidmat etti padid,
Bir ilgida noma, birida kalid.
Xatin shahr ahli savod aylabon,
Aning hukmig'a inqiyod aylabon
Ki: "Malluda bo'lg'on zamon bu diyor,
Yo'q erdi bu qullarg'a hech ixtiyor
Ki, qilgay eduk xidmat izhorini,
Ayon aylabon qulluq osorini.
Bu damkim ani shavkating qildi past,
Firor ixtiyor etti, topib shikast.
Necha bandalig' ichra sharmandabiz,
Nekim bizga hukm aylasang bandabiz.
Yorug' aylasang mulki vayronimiz,
Fidodur sanga mol ila jonimiz.
Va gar bizni istarga farmon erur,
Borig'a yuzung ko'rmak armon erur.
Yerurbiz ne hukm aylasang muftaxir,
Bu noma javobiga biz muntazir".
Skandar o'qug'och bititdi misol
Ki: "Siz kelgali bo'lmang oshuftahol.
Hamul mulkuguzda farog'at qiling,
Manga deb duo, Haqqa toat qiling
Ki, men xud kelurmen shitob aylabon",
Yibordi bu yanglig' xitob aylabon.
Yetishguncha bu noma birla rasul,
O'zi dog'i shahr ichra qildi nuzul.
Yasab erdi Mallu tarabxonaye,
Tarab qilgali qasri shohonaye.
Hamul qasr davrida bir turfa bog',
Anga har guli toza ravshan charog'.
Biyik toqini charxfarso qilib,
Bu gulshan otin Jannatoso qilib.
Hamul ravzada bo'ldi shah manzili,
Tushub shahr ichinda sipah mahmili.
Chu bu ishni ma'lum etib xosu om,
Bori Jannatosog'a aylab xirom,
Xavosi ko'rub shohdin iltifot,
Topib har biri yangi boshdin hayot.
Avom ollig'a iltijo aylabon,
Yiroqtin chekib un, duo aylabon.
Shah altof ila barchasin shod etib,
Buzulg'on ko'ngullarni obod etib.
Qilib hukmkim, el qilib iztirob,
Kishidin tama' qilmasun rishtatob.
Birovkim tama' rishtaye qilg'usi,
Aning birla bo'g'zidin osilg'usi.
Berib mulk eli lek moli amon
Ki, andin topib bahra yaxshi-yamon.

Raiyat bu bermakka xursand o'lub,
Sipohi olurdin barumand o'lub.
Birovdin birovg'a yetishmay g'ame,
Kishidin kishi olmayin dirhame.
Skandar ichib aysh uchun jomi sof,
Qilur erdi Kashmir mulkin tavof.
g'aroyib ko'rar erdi haddin fuzun
Ki, sharhi aning so'zni aylar uzun.
Bir ul jumladin jome erdi shigarf,
To'la maydin andoqki daryoi jarf
Ki, Mallu chu solib chiqib mulkini,
Qochib qoldi go'yoki bir xozini.
Necha tuhfa ganjiddin oning olib,
Chu ul qal'ag'a azm etib, bu qolib.
Hamul tuhfalalar bir-biridin g'arib,
Hamono Skandarga ermish nasib.
Alardin biri ul duraxshanda jom,
Ichinda to'la bodai la'lfom
Ki, har nechakim ichsa kam bo'lmayin,
Icha olmayin kimsa, xam bo'lmayin.
Yozib jom davrida ta'rifini,
Qilur chog'da ul jom tasnifini
Ki, olamni olg'onda Jamshidshoh
Kim, ul xusrave erdi hikmatpanoh.
Necha yil yig'ib hikmat ahlin tamom,
Tilism ettilar sa'y etib iki jom.
Birisin dedi: Jomi Getinamoy,
Birisin dedi: Jomi Ishratfizoy.
Chu Getinamo asru mashhur erur,
Muni vasf etay ulcha maqdur erur
Ki, vaz'in tilism aylaganda hakim,
Bu nav' aylamish soz tab'i salim.
Ki, may jozibi bo'lgay ajzo anga,
Tamom o'lmag'ay boda aslo anga.
Necha ichsalar bo'lg'ay ul lab-balab,
Zihi xush tamosho, zihi xush tarab.
Agarchi necha ichsa o'ksulmagay,
Vale egri ham bo'lsa, to'kulmagay.
Aningdekki, may jazbi oning ishi,
Ola olmag'ay jazb qilmay kishi.
May anda hamul kun magar qolmag'ay
Ki, olamda maydin asar qolmag'ay.
Skandarga chun ro'zi ul jom o'lub,
Tuzub majlisu bodaoshom o'lub.
Qilib hikmat ahli tamosho ani,
Ilikdin dame qo'ymay aslo ani.
Bo'lub shahg'a ul nav' ishratfizoy
Ki, yod aylamay Jomi Getinamoy.
Ketur soqiy, ul jomi yoqutgun
Ki, el tab'ida ishrat etgay fuzun.
Necha bodasin ichsa kam bo'lmag'ay,
Muoshirg'a andin alam bo'lmag'ay.
Mug'anniy, surude chiqor dilnavoz,
Bo'lub ahli Kashmirdek sehrsoz.
Agar nag'ma bas qilmoq etsang havas,
Hamul jom gum bo'lmayin qilma bas!
Navoiy, agar topsang ul nav' jom,
Nekim bodadin o'zga ichsang harom.
Xitob etgasen Jomi Boqiy ani,
Vale tutsa gulchehra soqiy ani!

XXXVI
Hakimi koinot payvand va xoliqi bemislu monand masnuoti tamoshosi aning vujudi isbotig'a hujjati qoti' va burhoni soti' ekan bobda nukta surmak va ul sanoye'ning badoye'i jahon kezmakta ko'prak muyassar erkonga ham dalil kelturmak va safar tariqin uch nav'da taqsim qilmoq: avval, soliki rahnavard o'z'luk bavodisin qat' etib, maqsad haramig'a muhtaram bo'lmoq; ikkinchi sayyohi jahongard talab manozilida boshdin qadam qilib, murshidi komil irshodi bila takmil topmoq; uchunchi, xusravi Bahrom nabard sipohi anjum adad chekib jahon mulkin olmoq

Azal subhikim chekti Fayyozi Jud,
Bori ofarinishqa naqshi vujud.
Taharruk topib kilki taqdir anga,
Bo'lub kavn ashkoli tasvir anga.
Chu ul xomani qildi suratnigor,
Ajoyib suvar bo'ldi ko'p oshkor.
Ajab yo'q musavvir esa bir oti
Kim, ul chekti kavnaynning surati.
Bu tasvir aro ko'p g'aroyib durur,
Nihoyatsiz anda ajoyib durur.
Ki, har qaysig'a kimki tadqiq etar,
Musavvir kamolini tahqiq etar.
Chu ashyoda ko'rsa kishi san'atin,
Bilur Sone'i g'aybdon qudratin.
Ul a'jubalarda bo'lub xurdabin,
Anga Haq kamolida ortar yaqin.
Kim o'lg'ay quyosh sirrining mahrami
Ki, bir zarra mohiyatin odami.
Nechunkim kerak bilmak oson emas,
Ne oson emas, balki imkon emas.
Va lekin kishi zohir etsa talab,
Jahon ichra ko'ptur ajabdin-ajab.
Muni ko'rmak o'lmas jahon kezmayin,
Taab zahrin o'z komig'a ezmayin.
Safar zahmati garchi dushvor erur,
Tengiz qa'rida durri shohvor erur.
Muhit ichra cho'mmay nechukkim nahang,
Kishi ursa bo'lg'aymu gavharg'a changg'
Katakda qolib bo'rdag'on mokiyon,
Ne ma'lumi uchmoqqa sudu ziyon.
Falak javfida g'arq o'lub jurraboz
Paru bol urar chun nishebu faroz.
Demay, sayd jonig'a yag'mo qilur
Ki, olamni yaksar tamosho qilur.
Tarona chekar soyir erkonda rud,
Chu turdi tarab birla, chekmas surud.
Valoyat ishin qilsalar kimga arz,
Biyikrak maqomi erur tayyi arz.
Safar qilmag'on odami xomdur,
Sovuqda to'ngar kimga oromdur.
Falak sayrdin poya topti baland,
Sukun qildi tufrog'ni xoru najand.
Safar qilmag'ong'a ne ogohliq
Ki, elga qilur Xizr hamrohliq.
Ne voqif kishi uydin olmay qadam
Ki, ne jonfizodur tavofi haram.
Xush ulkim, ko'ngulga kushod istabon,
Qo'pub azm qilg'ay, murod istabon.
Fano taylasonini qilg'ay kafan,
Kafan bas anga, balki gardi mihan.
Tajarrud xiromiga rog'ib bo'lub,
Tavakkul samandiga rokib bo'lub.
Sarobi fano jo'ybori aning,
Samumi balo lolazori aning.
Ayoqtin-boshi shavq o'ti ichra g'arq,
Itik po'yada sekrib andoqki barq.
Tani chayqalib ko'ngli topokidin,
Ul o't bosh urub jismi xoshokidin.
Qabarchuq kafi poyida har taraf,
To'la durri maqsud ila iki kaf.
Yorilg'och suyi dema har yon tomib,
Fano abridin durri g'alton tomib.
Dema durri g'altonki, hayvon suyi,
Ayog'da to'la har taraf jon suyi.
Yorug'kim tobonni qilib choklig',
Yasab obi hayvon oqarg'a arig'.
Xizr aylasa poybo'sin havas,
g'araz ichmagi obi hayvonu bas.

Ne biymi malolat, ne xavfi alam,
Bu yanglig' yetib qilsa tavfi haram,
Iyo mukrimu hujra tayyor anga,
Karamdin emas bermamak bor anga.
Bu yanglig' aziz ulki mehmoni bor,
Qachon mizbon bo'lmay imkoni bor.
Bu yanglig' safar kimgaki bersa dast,
Netar xilvat ichra bo'lub poybast.
Safar ichra mundin biyik yo'q maqom,
Va gar kimsaga dast bermas bu kom,
Yomon ermas ul hamki ozodaye,
Miyonbastaye yo'lga omodaye.
Qadam tortqon xalq abvobidin,
Yetak silkkan olam asbobidin.
Bo'lub juzvdoni anisi aning,
Kitobi rafiqu jalisi aning.
Jahon ahlida chun vafo ko'rmayin,
Jahondin dog'i juz balo ko'rmayin.
Qilib mayl olam tamoshosig'a,
Fano mulkiga, faqr sahosig'a.
Qo'pub gom urub fardu farzonavor,
Qilib dasht qat'ini devonavor.
Solib har nechuk yergakim, yetsa ko'z,
Yeshitib yana barcha el ichra so'z.
Ko'rub har mashaqqatda xosiyate,
Topib har mazallatda kayfiyate.
Zilole tilab ko'nglining tobig'a,
Tabibe so'rab dardi noyobig'a.
O'zin borcha xayl ichra tuz yetkurub,
Bori tuzlar ollig'a yuz yetkurub.
Agar yetsa sarvaqtig'a komile,
Quyoshdek falaksayru ravshandile.
Qo'yub zarradek sayru sargashtalik,
Yetak chun topib, olmay andin ilik.
Aning xidmatidin kushode topib,
Xudo ro'zi etsa murode topib.
Bu yanglig' safar dog'i marg'ubdur,
Bu ham bo'lmasa, ul dog'i xo'bdur
Ki, tortib Skandarmasallik sipoh,
Bo'lurg'a yeti kishvar ahlig'a shoh.
Qayonkim azimat qilib fath etib,
Qilib har taraf mayl, nusrat yetib.
Bo'lub gah Ajam mulki tasxir anga,
Musallam bo'lub goh Kashmir anga.
g'aroyib nihoyatdin afzun ko'rub,
Ajib amr g'oyatdin afzun ko'rub.
Chu bir-bir kelib kom har dam anga,
Bo'lub rub'i maskun musallam anga.
Jahon mulkiga hukmi shohi topib,
Bu shahlig'ni mah to ba mohi topib.
Safar ichra har ishta ahli rashod,
Bu yanglig' kushod uzra topib kushod.
Sanga dog'i bo'lsa kushode havas,
Bu olamda topmoq murode havas.
Talab yo'lida qil shitobandaliq
Ki, jo'yandag'a keldi yobandaliq.
XXXVII

Iki rafiq hikoyatikim, biri sayrdin quyosh sipehr kishvarida shoh bo'lg'ondek, mulk saltanatig'a yetti va biri sukundin yer olam ahlig'a lagadko'b bo'lg'ondek, xokorsorliq hosil etti, bu ham to garddek harakat etmadi, tufrodin qo'pub maqomg'a yetmadi

Xurosonda bor erdi iki rafiq,
Bo'lub rifq ila bir-biriga shafiq.
Havodis solib ishlarig'a shikast,
Maosh amrida bo'ldilar tangdast.
Biri qilmayin tark mulku diyor,
Biri qildi lekin safar ixtiyor.
Mujovirg'a davron solib zorliq,

Ulusdin ko'rar erdi ko'p xorliq.
Kerak elga muflis ko'runsa qalil,
Kim oni qilur ko'p ko'runmak zalil.
Yerur ozki, feruza bo'lmish aziz,
Chu xarmuhra ko'pdur o'ni bir pashiz(1).
Musofir safarga topib ixtisos,
Burun xud mazallatdin o'ldi xalos.
Ko'rub har dam amre bag'oyat ajib,
Ani tortibon eltur erdi nasib
Ki, tushti guzargohi Yunon sori,
Yetishti o'luk obi hayvon sori.
Yere ko'rdi tufrog'i hikmatsirisht,
Magar hikmat erdi anga sarnavisht.
Necha vaqt anda maqom ayladi,
Bilik kasbiga ehtimom ayladi.
Musohib bo'lub ahli hikmat bila,
Base ilm kasb etti rag'bat bila.
Ne qilg'olikim kimga niyatdurur,
Burun shart anga qobiliyatdurur.
Chu qobil edi, topti behad vuquf
Ki, hikmatda bo'ldi jahonfaylasuf.
Anga chun bu ish sayrdin berdi dast,
Yana sayrg'a tushti qilmay nishast.
Anga Hind mulkiga tushti guzar
Ki, shohig'a yopilmish erdi nazar(2).
Garav aylab erdi aroda bu so'z
Ki, sa'y aylab ulkim manga ochsa ko'z,
Anga aqd aylab ko'zum nurini,
Ko'zum ichraki parda masturini,
Ani qurratul-aynu farzand etay,
Ko'zum nurini anga payvand etay(3).
Chu donog'a fahm o'ldi ul ehtiyoj,
Borib bir-iki kunda qildi iloj.
Shah o'z va'dasig'a vafo ayladi,
Degandek ani kadxudo ayladi.
Yetib shoh umri kuniga zavol,
Anga topti ul shohlig' intiqol.
Chu ogahlig' o'ldi aning yorig'a,
Bukim shahlig' o'ldi aning yorig'a.
Safar azmi qildi ajab hol ila,
Falak ko'bidin jismi pomol ila.
Bu kishvarni chun qildi oromgoh
Ki, yori edi anda kishvarpanoh.
Rafiqig'a keldi bu ish dilpazir,
Inoyat qilib, etti oni vazir.
Chu mulkida aftodau zor edi,
Ulus ollida dam-badam xor edi.
Vazoratdin o'lmoq rafohiyati,
Bu dog'i edi sayr xosiyati.
Chu avvalg'ining sayri komil edi,
Anga saltanat amri shomil edi.
Kishi o'zluki mulkidin qilsa sayr,
Anga oqibat aylasun Tengri xayr.
PIXXVII - Hikmat

Iskandarning Arastudin savoli ul bobdakim, chun safar mujibi shiddatdur, hikmat ahlidin anga nega ruxsatdur va javob eshitmak

Yana dedi shohi Faridunhasham
Ki: "Yey hikmat ahlig'a roying hakam.
Hazarda bo'lur komu osudaliq,
Safarda vale ranju farsudaliq.
Chu tab' anda ranjuru ojizdurur,
Nedin shug'li hikmatda joyizdururg""(1)
Javob aytti fikr birla hakim
Ki: "Yey hikmat amrida fikring salim!
Bukim sayr aro elga yetgay malol,
Aning ruxsatidur mahalli savol.
Vale munda sirri nihoni erur

Ki, nafi aning jovidoni erur
Ki, har ranjdin so'ng bo'lur rohate,
Taabsiz muyassar emas ishrate.
Taomeki, ul mujibi komdur,
Gar o't ranjini tortmas xomdur.
Ne oltunki bor elga dilkashlig'i,
O't ichra bo'lubtur judo g'ashlig'i.
Safarkim, mashaqqatda keldi saqar,
Aning o'tida kimsa tutmay maqar.
Hamono anga ozmoyish kuni,
Yemas poku xolis vujud oltuni.
Chu har necha o't bo'lsa so'zandaroq,
Gudoz ichra oltun furo'zandaroq.
Safar o'tini aylagan ixtiyor,
Vujud oltunin qildi komil iyor(2).
Ketursa birov imtihondin mahak,
Iyori aro topmag'ay hech shak.
Yana andin o'ldi safar ruxsati
Ki, elning erur mujibi sihhati.
Nedinkim, safarg'a kishi ursa gom,
Taraddud erur mujibi inhizom.
g'izo hazmig'a tab' chun bo'ldi chust,
Kishi bu jihatdin bo'lur tandurust(3).
Yana ulki, tab'eki bo'ldi saqim,
Havou suv takroridin topti bim.
Bu iki chu bo'ldi tajaddudpazir,
Tabiatqa sihhat bo'lur dastgir
Ki, majbul erur odamizod anga
Ki, har amrkim bo'lsa mu'tod anga.
Nishotig'a takror hoyil bo'lur,
Tabiat tajaddudga moyil bo'lur.
Tajaddud erur chunki marg'ubi tab',
Yerur mujibi aysh mahbubi tab'.
Safarda bu holat muyassardurur
Ki, suvu havo nomukarrardurur.
Tabiatqa bor iki ishtin navo,
Alardin biri suv, birisi havo.
Chu ikisi bo'ldi muyassar muqim,
Ne uzr aytqay tab' bo'lmay salim.
Bas o'ldi safardin salomat dog'i,
Bashar tab'ig'a istiqomat dog'i.
Hakim ar bu nav' ishga ruxsat berur,
Xirad ahli ollinda ma'zur erur".
Javobin topib xusravi xurdabin,
Xamush o'ldi donog'a deb: "Ofarin!"
XXXIX

Iskandarning Kashmir shahrig'a yetgandin so'ngra Malluning tilism qo'rg'onidin Kashmirdin yel bila o'tni o'g'urlag'oni va ul viloyatni bir o'luk jismdekki, nafasi munqati' va g'ariziy harorati muntafi bo'lmish bo'lg'ay qilg'oni va Aflotunning ul tilismni ochqoni va yashurg'on yel bila Malluning hayotin barbod etib, maxfiy o't sharor va axgarin aning xirmanini umrig'a sochqoni va Iskandarning Mallu o'rnida Feruzaning charog'i davlatin yorutqoni

Bu farxunda tarix donishvari,
Dedi bo'yla "Tarixi Iskandari"
Ki, Mallu chu azm etti qo'rg'onig'a,
Tiriklikni minnat tutub jonig'a.
Skandar kelib oldi taxtin aning,
Qilib tiyra iqbolu baxtin aning.
Ulusqa berib adli birla navid,
Ulus borcha adlig'a bog'lab umid.
Mute' o'ldilar hukmu farmonig'a,
Ko'ngul bog'labon lutfu ehsonig'a.
Xabar so'r'di chun Mallu ahvolidin,
Bu yanglig' dedilar xabar holidin
Ki: "Shoh savlatidin firoriydurur,
Falon qal'a ichra hisoriydurur(1).
Hamul sehr yoxud tilisme so'zi
Ki, elchi qoshida degandur o'zi".

Tamomini sharh ettilar mo'-bamo',
Xud anglab edi shohi farxundaxo'.
Chu ul bir ajab nav' surat edi,
Aning fikrin etmak zarurat edi.
Yana majmai dilkushoy istadi,
Bilik ahlidin anda roy istadi
Ki: "Kashmir agar toza gulzordur,
Havosi va lekin ajab hordur.
Yesar doimo ruhparvar nasim
Ki, jannatdurur, yo'qsa bordur jahim(2).
Nasim ar bu gulshanda tutmas vujud,
Guli o'tdurur, sunbuli tiyra dud.
Ajab ishki dahr o'lg'ay otashfishon,
Vale topmag'ay kimsa o'tdin nishon.
Ne mulk ichrakim bu uqubatdurur,
Bo'lur elga anda suubatdurur.
Suubat nekim, bo'lmoq imkon emas
Ki, bu ikining tarki(3) oson emas.
Bu ishga agar chora mumkindurur,
Ne g'am, gar kishi munda sokindurur.
Yo'q ersa burunroqki bor ixtiyor,
Ul avloki tark aylasak bu diyor
Ki, ojiz bo'lub azm ishi xush emas,
Yeshitmakka har yerda dilkash emas".
Dedilar bilik ahli aylab duo
Ki: "Gar shahg'a bu ishdurur muddao
Ki, oning bu makrini daf' etkabiz,
Hijobeki ul soldi, raf' etkabiz.
Nedin shoh tab'i haroson erur
Ki, bu qullar ollida oson erur.
Gar o'n kungacha shoh muhlat berur,
Ul ish daf'ig'a Tengri nusrat berur".
Dedi shahki: "O'n kunga bo'lsa darang,
O'tu yelsiz el kelgusidur batang".
Ul ishtin ko'rub shoh tab'in malul,
Filotuni donishvar etti qabul
Ki: "Farxunda tab'ini shohi jahon,
G'amin etmasun oshkoru nihon.
Men uch kunda ul nav' tadbir etay
Kim, ul hol vaz'ig'a tag'yir etay".
Bu so'zni degach nuktadoni bisot,
Skandarga yuzlandi ko'p inbisot.
Bu holatda ul nav' gum bo'ldi yel
Ki, do'zax aro tushti isig'din el.
Isig'din bo'lub xalq ichi toblig',
Ajabroq bukim, o'tqa noyoblig'.
Yetib matbax ahli fig'on qildilar,
Fig'on ichra bu so'z ayon qildilar
Ki: "Olam aro yo'qdur o'tdin vujud,
Ne axgar, ne shu'la, ne uchqun, ne dud(4).
Degil xo'blar ko'nglidek bo'ldi tosh
Ki, andin emas mutlaqo shu'la fosh.
Temur ursalar o't qilib orzu,
Yaqindurki chiqqay o't o'rnig'a suv.
Agar bo'lsa shilon ishida futur,
Chu arz ayladuk bizdin ermas qusur".
Maalqissa: o'tu yel o'ldi taboh,
O't isig' dam erdiyu yel sovug' oh(5).
Tanur o'lmayin kunduz otashfishon,
Kecha sham'da shu'ladin yo'q nishon.
Ajab ishki chun yeldin erdi farog',
Nedin qolmadi o'chmayin bir charog'.
Isig'din nazar sham'ig'a xiraliq,
Sovug'din yonar sham'g'a tiraliq.
Ul uch kunda el bo'ldi andoq zabun
Ki, bo'ldi engaklarga qo'llar sutun.
Filotun harimig'a yuz qo'ydi shoh,
Aningdekki shah, borcha xaylu sipoh

Kim: "Ul va'dakim qildi donoi dahr,
O'tub uch kun, el topmadi hech bahr.
Agar mundin ortuq taammul bo'lur,
Mashaqqatdin el betahammul bo'lur!"
Dedi hikmatoyini donishpujuh
Ki: "Yel bo'lmasun bu alamdin sutuh,
Bu kun dog'i mav'idg'a doxildurur,
Vale tongla maqsud hosildurur".
Bu so'z birla taskin topib shohu xayl,
Bori qildi oromgohig'a mayl.
Ul ish daf'i bu nav' edikim, hakim
Ki, qildi qabul oni bevahmu bim:
O'qub erdi Jomosb ahkomida
Bu so'zniki: "Iskandar ayyomida
Kim, ul bo'lg'usi shohi hikmatsirisht,
Jahon mulki fathi anga sarnavisht.
Bo'lurda jahon mulki tasxir anga,
Chu bo'lg'usidur fath Kashmir anga.
Shahi berk qo'rg'ong'a yuz urg'usi,
Ulusdin yelu o'tin yoshurg'usi.
Tilismedurur ul hisor ichra chust,
Bo'lur topmog' oni qilib bozjust.
Hisor ichra bir uydurur sangbast,
Tilism aylamish oni hikmatparast
Ki, yel xaylini anda band aylamish,
Xaloyiqqa daf'i gazand aylamish.
Burun chog' esib asru bee'tidol,
Ulusqa yetar ermish andin malol.
Chu yelni hakim etmish ul uyda band,
Yasamish anga ravzani dilpisand.
Kelib mulk sori bu ravzang'a yuz,
Boqib lek Kashmir shahrig'a tuz
Ki, ravzan ichindin nekim chiqsa yel,
Hamul yel bila bahramand o'lg'ay el.
Chu ravzanni madrus qilg'ay kishi,
Yesar yelni mahbus qilg'ay kishi.
Yana qal'a toshida bir choh erur,
Tilisme yana anda dilxoh erur.
Bu choh og'zi bas tordur, qa'ri keng,
Hamul qal'a davri kenglikda teng.
Aning qa'ri bir a'zam otashkada,
Kayumars chog'idin otashzada(6).
Ichinda namudor andoq tilism
Ki, ul hufra kunjida bir ro'y jism.
Kishi hay'ati birla junbishnamoy,
Ul otashgah ichra haroratfizoy.
Yasab ollida dam bila ko'raye,
Hamul ko'ra jismida moshuraye.
Chu ul ko'rau damg'a aylab sitez,
Bu moshura nafxi qilib shu'la tez.
Choh og'zida zohir sharar birla dud,
Bu dudu sharardin xaloyiqqa sud(7)
Ki, mulk ichra o't manba'i ul bo'lub,
Ne o'tkim, quyosh matla'i ul bo'lub.
Bu mulk ichra o'tlug' nekim bo'lsa tosh,
O'ti ushbu otashgah ichinda fosh.
Tilism aylabon jazb o'tlarni pok
Ki, otashgah andin bo'lub shu'lanok.
Shararlarki choh og'zida bilgurub,
Hamul kishvar ahlig'a o't yetkurub.
Kishi qilsa ul choh boshini rust,
Hamul nav'kim rust ekandur nuxust.
O't o'lmas yana mulk ahlig'a fosh,
Kirar yer tubiga nechukkim quyosh.
Skandar qachon olsa Kashmirni,
Aning shohi aylar bu tadbirmi.
Ul ish daf'ig'a ahli hikmat tamom,
Degaylar ayon aylali ehtimom.

Filotung'a lekin havolatdurur
Ki, hikmatda sohibmaqolatdurur,
Kerak topib ul naqb boshin burun,
Tikib chodir ul yerda tutqay o'run.
Ochib naqb boshini qilg'ay xirom,
Qadamni sanab urg'ay o'n yetti gom.
Chu o'n yetti gom urdi qilmay guzar,
Iki yonig'a yaxshi qilg'ay nazar
Ki, har sori lavhe erur ta'biya,
Birida yelu birda o't ta'miya(8).
Kerak tepsa har lavhni o'yla rust
Ki, yumrusa devor ichiga durust.
Biri yelga yo'ldur, biri o'tga yo'l,
Buzulg'och ravon tashqari qochtik ul
Ki, o't birla yel, o'yla tug'yon qilur
Ki, yo'llarki bog'landi vayron qilur.
Iki raxnadin chun chiqar o'tu yel,
Ko'rar rustaxe ul navohiyda el.
Yel ul qal'a ahlig'a andoq yetar
Ki, har kimgakim tegdi barbod etar.
Qilur barcha oliy imoratni past,
Berur bori indur yig'ochga shikast.
Yeli qolmoq o'lmay xayol aylamak,
Yerur bas xayoli mahol aylamak.
O't ul chohdinkim, bo'lur shu'lazan,
Bo'lur iltihobi aning qal'akan(9).
Tutoshur hamul qal'a o'trusig'a,
Ne o'trusig'a, burju borusiga.
Topar shu'ladin toshi ul nav' tob
Ki, xalqi bo'lur ichkari sangkabob.
Chu ul lavhlarni ushotti hakim,
Kerak tashqari tursa bir dam vahim.
Agar yel solib qal'ag'a rustaxe,
Yetishti hamul shahrg'a tundu tez,
Kirib lavhlar tomg'a rust aylasun,
Hamul raxnalarni durust aylasun
Ki, ul o't bila yelga taskin yetar,
Ikisidin oshubu tug'yon ketar.
Bo'lur ham burung'i qarori bila,
Yel oromiyu o't sharori bila".
Filotun bu afsona sharhin bilib,
Qo'pub erdi shahdin taahhud qilib.
Kezib uch kun ul yerda hanjor ila,
Nishona bitilgan namudor ila.
Topib erdi ul naqbning boshini,
Qilurg'a fusunsoz podoshini.
Uzotqoch xaloyiq bila shohni,
Hamul naqb uza chekti bungohni.
Makon aylagach arz naqbini mehr,
Chiqordi kavokib tilismin sipehr.
Filotun qilib azm dargohg'a,
Tilab xilvat o'ldi yaqin shohg'a.
Bu so'zni bilib arz qilmog'ni farz,
Burundin nihoyatg'acha qildi arz.
Shah anglab, bo'lub hayratoyin anga,
Dedi aylab ehsonu tahsin anga
Ki: "Bu ish butarga topildi jihat,
Ne nav' emdi dono ko'rar maslahatg'"
Duo aylabon surdi dono maqol
Ki: "Yey shavkatingg'a falak poymol!
Manga ulcha darxo'rd edi, bo'ldi rost,
Saranjom o'lur bo'lsa Tengriga xost.
Bir ish qoldikim, bordur iqbol ishi,
Bugun muqbil andoqki sen yo'q kishi.
Qaviydur ham iqbolu, ham davlating,
Ham ul ikicha quvvatu himmating.
Taammulluq ishlarga qildim iloj,
Sening dastburdungg'a bor ehtiyoj

Ki, sindurg'asen lavhlarni nuxust
Ki, bu ish saranjom bo'lg'ay durust
Ki, ham shohsen, ham jahon pahlavon,
Juvonmard o'zung, davlating navjuvon.
Budur bandalar xotirig'a murod
Ki, sendin bu ish bandi topqay kushod".
Degach nukta donoyi bisyordon,
Debon ofarinlar shahi kordon.
Nihoni necha mahrami roz ila,
Hamul bixradi chorapardoz ila.
Ravon rokib etti hamul sori azm
Ki, bo'lmish edi naqb donog'a jazm.
Chu yetkurdi shoyista hamrohni,
Qaro tunda ravshanravon shohni.
Tushurdiyu naqb og'zig'a bordi bot,
Aning birla hamrah shahi pokzot.
Kirib naqb aro oncha qildi xirom
Ki, erdi iki lavhai nuqrafom.
Ikisin Skandarga ko'rguzdi ul,
Dedi: "Yemdi soat o'tar, bot bo'!"
Skandar alarni ko'rub bo'ldi shod,
Hamul shodliqda qilib Haqni yod.
Iki lavhani tepti ul nav' rust
Ki, yemruldiyu tashqari chiqti chust.
Ikov tiktilar ko'zni qo'rg'on sari,
Ne qo'rg'on sari, sun'i yazdon sari(10).
Bu ishdin dame o'tmadi beshu kam
Ki, o't qal'adin ko'kka chekti alam.
Yana bir nafas o'tmayin yetti yel,
Aningdekki to yetti, qo'zg'oldi el.
Chu yel soldi ofoq aro rustaxez,
Yana qildilar naqb sori gurez.
Iki raxna sori ravon bordilar,
Gachu xisht ila rust butkordilar.
Masolih tutulmoq uchun saddi bim,
Qilib erdi omoda borin hakim.
Balo raxnasi chunki mahkam bo'lub,
Yelu o'tning oshubi ham kam bo'lub.
Chiqib naqbdin shohi gardun janob,
Aning birla donoyi hikmatmaob.
Bo'lub ikisi baxtdin shodmon,
Sipah jonibi azm aylar zamon,
Hamul naqbdin keldi g'avg'o uni,
Alolo bila voyu-vaylo uni.
Hamul damki, qo'rg'on aro tushti o't
Ki, aflok avjiga yovushti o't.
Yana yel ham oshubkim boshladi,
Olib xalqni har taraf toshladi.
Bo'lub el bu iki balodin halok,
Kirib naqb aro bir necha vahmnok.
Bu xayl ichra Malluvu farzandi ham,
Demay bir-iki, zavju dilbandi ham.
Hamul o'tdin ul xayli dilso'xta,
Kuyub bu biri, ul bir afruxta.
Chiqib keldi bori sarosemavor,
Tutoshib hamul shu'ladin hemavor.
Shah ollindag'i ul guruhi xavos,
Borib aylab o'tdin alarni xalos.
Ko'pi o'ldi ul xayli mahruqdin,
Kishi ko'rmadi bo'yla maxluqdin.
Necha kimsakim qoldi bo'lmay halok,
Biri bor edi Mallu ibni Mabok.
Yana o'g'likim, oti Feruz edi,
Qizikim, mahi olamafro'z edi.
Aning vasfig'a bu dam ermas mahal
Ki, bo'lg'usidur o'z mahallida hal.
Chu Mallug'a fahm o'ldikim-shohdur,
O'zi umrining tori ko'tohdur.

Skandar qoshig'a kelib qo'ydi bosh,
Boshin chun ko'tardi, debon to'kti yosh
Ki: "Shoho, qoshingda gunahkormen,
Jazo har ne qilsang sazovormen!
Agar afv jurmumg'a shomildurur,
Tirilmak manga asru mushkildurur.
Gar o'tdin manga qat' bo'lmish hayot,
Yana o'lturur hazratingda uyot.
Yerur o'lmagim jazm har hol ila,
Sen o'lg'il tirik ko'p yil iqbol ila.
Chu men bandamen, bu iki bandazod(11),
Alar afvi birla meni ayla shod!"
Ko'rub shoh ul ajzu taslimni,
Chiqordi aning ko'nglidin bimni.
Dedi: "Bizdin ermas edi bu sitez,
Sen o'z boshingda tortting tig'i tez.
Bu dam hamki tufroqg'a surtub uzor,
Ayon aylading ajz ila e'tizor.
Qoshingda tuzub afv hangomasin,
Gunohingg'a chektuk karam xomasin.
Tirilsang inoyat qilib taxtu toj,
Muqarrar qilib kishvaringdin xiroj.
Musallam tutub afsaringni dog'i,
Chiqoli berib kishvaringni dog'i(12).
Va gar bermasa umr muhlat sanga,
g'urub etsa xurshidi davlat sanga,
Xalafzodinga ehtirom aylali,
Sanga oni qoyim-maqom aylali.
Yana zodi iffatmaobingni ham,
Shabiston aro oftobingni ham,
Harimi visol ichra xos aylabon,
Nikoh amrig'a ixtisos aylabon,
Qilib sham'i majlis shabiston aro,
Anis aylali koxu ayvon aro.
Bu payvand birla bo'lub ulfate,
Bizing birla bo'lsun sanga nisbate".
Chu shah qildi bu nav' so'zlar ado,
Tarabdin bu xud qildi jonin fido.
Olib jonini lutfu ehson bila,
Qatil ayladi obi hayvon bila.
Urub erdi xanjar zamona anga,
Bu o'lmak xud o'ldi bahona anga.
Skandarki mulkida mehmon edi,
Chu kech yetti, tortar nima jon edi.
Chu ul shohg'a qildi jonin nisor,
Gado etti naqdi nihonin nisor.
Anga bo'yla bo'lguncha rihlat chog'i,
Kelib erdi arkoni davlat dog'i.
Shah etti necha kimsa ta'yinki, bot
Anga soz etib barcha bargi mamot(13).
Tong otqoch mulukona tartib ila,
Anga loyiq oroyishu zeb ila.
Sipoh ichra shahlarni ogoh etib,
Borin na'shi davrida hamroh etib.
Ne madfanki, ajdodi osudadur
Ki, tufroq anga anbari sudadur.
Ulug' ravzai charx toqi aning,
Yana bir falakcha ravoqi aning.
Yo'q atrofi ko'k gunbadining hadi,
Vale har bir, andoqki ko'k gunbadi.
Toshida falaksoy o'lub millar,
Ichinda malaksayr qandillar.
Kelib Mallu ajdodining madfani,
Borining og'ir uyqug'a ma'mani.
Saloting'a bo'lg'on mahal komgoh,
Bu sultong'a ham bo'lsun oromgoh.
Ham andoqki shoh etti inshoi hukm,
Yeshitgonlar ettilar ijroi hukm.

Iki-uch kun atboi aylab jaza',
Navardida bo'ldi bisoti faza'.
Hamul mohi Kashmiru rashki Tiroz
Ki, otin qo'yub erdilar Mehr Noz,
Bor erdi hamul so'g'din g'amzada,
Yana o'g'li Feruz motamzada.
Hamul so'g raf'ig'a shohi zaman,
Mulukona soz aylabon anjuman.
To'quz poyalig' taxt uza o'lturub,
To'quz charxning shavkatin sindurub.
Muluk o'lturub jashnida har taraf,
Yiroqtin olib davrini iki saf.
Bular borgoh ichra maskan topib,
Yiroqtin xaloyiq nishiman topib.
Talattuf bila shohi gardunfiros,
Berib do'stlardek aduvsig'a osh.
Chekib oncha ne'matki charxi dani,
Xirom etgali tushta ko'rmay ani.
Tuman xonu, har qaysi xoni sipehr,
Bu xonlarda har qurs bir qursi mehr.
Qo'y oncha bo'lub zabhkim, soni yo'q,
Ot onchaki qo'y, oncha imkoni yo'q.
Halovani ta'rif etay rang-rang,
Pishurmakka shakkar ezib tang-tang.
Tabaq o'rnig'a sahnni xon tutub,
Tabaqni et o'rnig'a biryon tutub.
Yeguluk fuzun haddi avsofdin,
Demay haddi avsofkim, lofdin.
Chu bu nav' xon chekti doroi dahr,
Jahon ahli ul xonidin oldi bahr.
Chu xonlardin ul jashn xoli bo'lub,
Shahi dahr farmoni holi bo'lub
Ki, arkoni davlat xirom aylabon,
Shah ahkomini ehtirom aylabon.
Qilib zeb albosi Feruzni,
Haram ahli mohi dilafruzni,
Kelib qo'ydilar boshig'a toji zar,
Libosi zar ustiga zarrin kamar.
Yana uch to'quz davlat arkonig'a,
To'nu jubba birla aning yonig'a
Iki yuzga ham deklayu to'n berib,
Yalang to'n alarcha yana o'n berib.
Alarni chu mundoq sevundurdilar,
Shah ollinda to'quz yukundurdilar.
Yukungach, tilab shoh Feruzni,
Uzotib kalomi dilafruzni
Dedi: "Chora yo'q Tengri taqdirig'a,
Azaldan qazo kilki tahririg'a.
Jahon ichra bo'lsun gado, yo'qsa shoh,
Budur barchaning yo'li beishtiboh.
Yemas kimsa shahliqqa yetmak uchun,
Yerur shohu darvesh ketmak uchun.
Kishiga erur garchi ummid umr,
Birovga eshittingmu jovid umrg'
Jahon uzra kim bo'ldikim, urdi taxt
Kim, ul chekmadi taxta ustiga raxtg'
g'alat ayladim, taxt uza raxt erur
Ki, taxt ahlig'a raxt ziynat berur.
Vale taxtag'a kimki muhtojdur,
Qiyomat elidek yalangg'ochdur.
O'kush raxt ila taxt qilg'on maqom,
Qilur taxta ustida uryon maqom.
Agar men va gar sen va gar Amru Zayd(14),
Kerakmasdurur rub'i maskunga qayd.
Baharhol chun ketgulukdur kishi,
Ketar fikri doim kerakdur ishi.
Kishiga amal xirman ar xo'shadur,
Nekim munda ekti anga to'shadur.

Yerur har kishiga bir ish zodi roh,
Vale zod erur adl bo'lg'ong'a shoh.
Senikim bu mulk uzra shoh ayladim,
Bu kishvarda kishvarpanoh ayladim.
Kerak lufu ehson shior aylasang,
Adolat yo'lin ixtiyor aylasang.
Raiyatqa sendin yetib shodlig',
Mamolikka yuz qo'ysa obodlig'".
Bu yanglig' chu irshod etib va'zu pand,
Iki olam ichra bori sudmand.
Anga qildi ta'lim o'z dinini,
Hamul ahli islom oyinini.
Bu so'zlar ichiga hulul ayladi,
Yer o'ptiyu borin qabul ayladi.
Dedi: "K-ey, shahanshohi getisiton,
Adolatda dunyoyu uqbositon.
Bukim aylading mayl farmonima,
Nekim amr qilding, bori jonima.
Degan so'zlaringga tutub Haq meni,
Umid ulki qilg'ay muvaffaq meni.
Degandek, Ilohiy, bo'la olg'amen,
Ne til birla uzrung qo'la olg'amen.
Otamning bo'lub erdi yoshi uluq,
Men af'olidin bor edim qayg'uluq.
Dimog'ig'a xiffat topib erdi yo'l,
Quloq solmas erdi nasihatqa ul.
Ani bu jihatdin xato ayladi
Ki, shah buyrug'idin ibo ayladi.
Berib pand, so'zlar dedim ko'p qatig',
Chu davlat yonib erdi, so'z ne asig'g'
Chu men bar yedim shoh insofidin,
Umidim budur Tengri altofidin
Ki, qulluqda men dilpisand o'lg'amen,
Shah ehsonidin bahramand o'lg'amen,
Qaridin agar ishta keldi xato,
Yigit qilmag'ay, ko'rди chun ko'p ato".
Shah ul so'zlarin chun nigoh ayladi,
Oto mulkida oni shoh ayladi.
Chu bordi kuhan pir o'lub notavon,
Aning o'rnida tutti yer navjuvon.
Ayoqchi, manga jomi pirona tut,
Demon xusravona, faqirona tut.
Hamul jom bo'lsun manga choraras
Ki, boshtin yigitlik qilibmen havas!
Mug'anniy, hazin nag'ma bunyod qil,
Yigitlikning ayyomini yod qil
Ki, ul nag'madin toza hushe topay,
Sog'inib yigitlikni jo'she topay!
Navoiy, base kech ayilding, darig'!
Yigitlikni barbod qilding, darig'!
Yigitlikta yo'l urdi nafsi hasud,
Nadomat qariliqta emdi ne sudg'
XL

Sabo subhining sabohati ta'rifidakim, nafas-nafas andin yorug'luq yuzlanur va shabob gulzorining nazohati vasfidakim, lahza-lahza andin ochug'luq dast berur va ul ayyomda quyoshdek sajdadin yuzni yurutmoq targ'ibi va bu faslda binafshadek toatqa qad nigun qilmoq tahrisi

Na farxunda axtardurur ul kishi
Ki, toat yigitlikta bo'lg'ay ishi.
O'yun vaqtida tark qilg'ay o'yun,
Nekim Tengri amr etti sung'ay bo'yun.
Rizo kasbini bartaraf qilmag'ay,
Zalolatda umrin talaf qilmag'ay.
Angakim o'zi oxirandesh emas,
Bu lahvu havo necha kun besh emas.
Xusho ulki, bilgay oni mug'tanam,
Nari qo'ymag'ay Haq yo'lidin qadam.

Ne ne'matki ro'zi qilibdur Xudo,
Hamul shukri ne'matni qilg'ay ado.
Vale kimki bo'lg'ay basirat fani,
Ne mumkin ado aylay olmoq ani.
Niamkim sanga Haq nasib aylamish,
Agarchi ani behisib aylamish.
Yeshit gar tilarsen aning rozini,
Ki, aytay ko'pidin sanga ozini.
Adamdin sanga berdi avval vujud,
Nabudungni qildi karam birla bud.
Tufuliyat ayyomidin to shabob,
Vujudungg'a yetkurmadi pechu tob.
Ne mushkil ishingda qilib yorlig',
Balolardin etti nigahdorlig'.
Jamolingni jannatmisol ayladi,
Bo'yung to'biyoso nihol ayladi.
Chu afsungar etti ko'zung jodusin,
Anga soldi oshubu noz uyqusin.
Solib sunbuli zulfungga toblar,
Ko'ngul bo'ynig'a qildi qulloblar.
Tuzotti chu kirpiklaringdin sinon,
Sinonvarlar ilgidin olding inon.
Qoshing yoyin etgach ayon har taraf,
Bag'ir dog'in o'truda qildi hadaf.
Chu berdi iki la'lingga no'shxand,
Uyotdin ezildi aro yerda qand.
Tishing jolasin qildi durri xushob,
Sadaf bo'ldi ul durg'a yoquti nob.
Zanaxdoningga yetkurub rangu bo',
Ul olmag'a jon chashmasi berdi suv.
Zaqan ustida oshkor etti xol,
Hamul chohning nuqtasidin misol.
Jamolingni tovusi zeb ayladi,
Karashmangni obidfireb ayladi.
Sukunungda zeboliq etti ayon,
Xiromingda ra'noliq etti bayon.
Boshingdin-ayog'ingg'acha xo'bluq,
Oyog'din, boshingg'acha mahbubluq.
Bulardin o'gun berdi aqlu havos,
Seni qildi har qaysig'a rahshunos.
Niam zohir aylab samo to ba arz,
Sanga qildi bir necha qullug'ni farz.
Aning zimnida dog'i yuz ming xavos,
Ko'p ummid qurbig'a bo'lmoqqa xos.
Sanga barcha amri faromush o'lub,
Tiling shukrida gungu xomush o'lub.
Ne shokir tiling muncha ehsonig'a,
Ne mashg'ul o'zung amru farmonig'a.
Tutub yer dimog'ingda devi g'urur,
Maloik qochib suhbatingdin zarur.
Ne og'zingg'a joriy o'lub juz gazof,
Ne ko'nglungga toriy bo'lub juz xilof.
Yigitlikki ayyomi toatdurur,
Sanga bu sifat jahlu g'aflatdurur.
Qilib "hay" deguncha bu vodini tay,
Chu qo'ysang qariliq tariqig'a pay,
Xud o'lmas tarab yeli ul dam vazon,
Yetar umr bog'ig'a fasli xazon.
Bo'lur yuz nechukkim xazon yafrog'i,
Sarig'liqqa lekin yuz urg'on chog'i.
Chinor ilgidek titrar el panjasi,
Vale bo'lsa ul barg yel ranjasi.
Agarchi ilik titrar ul bargvash,
Tomurlar qurur, o'ylakim obkash.
Yetib tiyra ko'zlarga za'fi qaviy
Bo'lur uylari kunjida munzaviy.
Ko'ks uzra qilg'on kibi mayl bosh,
Ko'z uzra tushar kirpik o'rnig'a qosh.

Bo'lur jism uza ayru-ayru bo'g'un,
Bir ipdekki bo'lg'ay payo-pay tugun.
Kelib rishtag'a ul tugunlar firih,
Solib ishga har bir tugun yuz girih.
Jabing'a tushar bir-bir ustiga chin,
Hamonoki "be"sin yoshurur jabin.
Qilur chin ko'pi yuzni badrang jins,
Fatilakash, andoqki xudrang jins.
Ne xudrang, bal jinsi ko'hi degil,
Topib toru pudi tabohi degil.
Bu jins o'lmag'ay aybning pardasi
Ki, ul xud erur aybparvardasi.
Qilur tab'i borid nafasni sovuq,
Burudatda Bahman yeliga yovuq.
Nafas bardikim yog'durub qorlar,
Bo'lub oq mahosin anga torlar.
Agar qo'psa qad mili chavgon kibi,
Taharrukda bosh go'yi g'alton kibi.
Yo'q ersa yurumak ne imkon yana,
Aso shaklidan qo'lda chavgon yana.
Taharrukdin ul bosh esa garm'po'y,
Ne tong iki chavgondurur, fard go'y.
Yo'q, o'ltursa devor bo'lmay amon,
Yopushmay uchosi nechukkim samon.
Va lekin uchodin o'tub tizlari,
Yo'q imkon ochuq uzvni kizlari.
Va gar yotsa mundoq malolat tuni,
Anga bosh ko'tarmak qiyomat kuni.
Birov bo'lsa bu nav' ranjozmoy,
Anga solim o'lg'aymu tadbiru roy.
Har ishga shuru' etmagi bemaza,
Ibodat anga ortug' aylab baza.
Tavono ekan chog'da aylab gunoh,
Ne sud aylagan vaqt umrin taboh.
Yigitlik erur qulluq etmak chog'i,
Qariliq erur chunki ketmak chog'i.
Xusho ulki, umrin taboh etmadi,
Qilur ishlarin qilmayin ketmadi.

XLI

Ul g'ofil yigit hikoyatikim, voqif pir nasihati qadrin bilmadi, ish vaqtidin o'tgandin so'ngra pushaymonlig'i sud qilmadi

Eshittimki, bir turfa barno edi,
Yuzi dilkashu qaddi ra'no edi.
Nechukkim erur muqtazoi shabob,
Ishi bor edi lahv sori shitob.
Yemas erdi bir lahza berudu may,
Agar navbahoru va gar fasli day.
Bor edi javorinda ahli dile,
Tariqatning odobida komile.
Kelib erdi qo'shnilig'idin batang
Ki, bor erdi g'av'g'o anga bedarang.
Nasihahat qilur erdi ko'p dilpazir,
Vale bo'lmas erdi anga joygir.
Necha pand ila topsa erdi xitob,
Berur erdi nosihqa mundoq javob
Ki: "Bordur yigitlik farog'at chog'i,
Qariliq erur zuhdu toat chog'i.
Shabob andakim uzr qo'lg'usidur,
Vara' aylamak vaqti bo'lg'usidur".
Bu so'z birla ko'nglin qilur erdi xush,
Bu xushluq bila bor edi jur'akash.
Shabob o'ttiyu quvvati qolmadi,
Dedi: "Toat aylay", qila olmadi.
Ham o'lmish edi fisq odat anga,
Base sa'b erdi ibodat anga.
Va gar qilsa ham zavq topmas edi,
Dame lahvadin diyda yopmas edi.

Chu ko'rdiki, umr o'ldi yaksar taboh,
Yana yetti sarvaqtig'a piri roh.
Ko'rar turfa barnoni mabhutu masx
Ki, qilmish edi zuhd azmini fasx.
Kelib naz' vaqti aning boshig'a,
Sukun tutti rahm aylabon qoshig'a.
Nekim qilg'onidin pushaymon ko'rub,
Zamirini benuri imon ko'rub.
Dedi: "Pand berdim, vale qilmading,
Bu kun ollinga kelmagin bilmading".
Dedi: "Tajribam yo'q edi, ey rafiq,
Su uzmakni o'rganmay o'ldum g'ariq.
Qarilig'da gar bilsam erdi bu hol,
Yigitlik chog'i qilmas erdim vabol".
Dedikim: "Otangga necha umr edig"
Hisob aylabon: "Yuz o'n iki", dedi.
Dedi: "Ul ham o'lmish edi notavong"
Yeshitguchi tasdiq qildi ravon.
Kulub dedi sohibdil: "Yey bulhavas,
Yemasmu edi tajribang muncha basg"
Angakim yetar Tengridin mavhiba,
Kerak o'zgalar holidin tajriba.

PILLI - Hikmat

Iskandarning Arastudin savoli ul bobdakim, yigitlikta tab' nevcun ibodatdin mutanaffirdurur va qarilikqa dimog' taaqquldin qosir va hakimning pirona roy bila shohi juvonbaxtqa yo'l ko'rguzgani

Yana surdi bu nukta shohi jahon
Ki: "Yey nuktadoni ramuzi nihon,
Yigitlikta ish kasbi osondurur,
Nedin tab'i andin harosondururg'
Nedindur anga komi lahvu tarab,
Vara'din nega zohir aylar taabg'
Yigitlikning o'tgan zamon navbati,
Har ishta nedin kam bo'lur lazzatig'
Tarabnok nevcun bo'lur navjuvon
Qarig'a bo'lur ne tarab, ne tavong"
Dedi donishomuzi hikmatxisol
Ki: "Yey borcha da'bu xisoling kamol,
Tufuliyat ayyomi yo'qtur shuur,
Yerur tab' roy xiraddin nufur.
Ul ayyom erur lahvg'a muqtazi,
Xatog'a, dog'i sahvg'a muqtazi.
Nedinkim xiradqa chu yo'q dastras,
Yerur nafs da'bi havou havas.
Tufuliyat o'tgachki bo'ldi shabob,
Xirad nuri soldi dimog' ichra tob.
Kishining bu vaqt ikidur holati,
Erur aqli yo nafsining quvvati.
Agar aqlig'a quvvat o'ldi fuzun,
Bo'lur yaxshi ishlar sori rahnamun.
Vale olam ahlida bu ozdur,
Ulusdin agar bo'lsa mumtozdur.
Va gar nafs aqlidin o'lsa qavi,
Zaruratki, bo'lg'ay aning payravi.
Ne amr etsa lahvu havo soridur
Kim, ul nafs mayli xato soridur.
Chu ko'prak xaloyiqqa budur tariq,
Bo'lurlar xatokor ko'prak fariq.
Chu elga berur parvarish ro'zgor,
Kerak mundoq-o'q bo'lsa omuzgor.
Angakim, qilur ruhi qudsi madad,
Solur ko'ngliga nur sham'i xirad.
Kishikim bu suratqa qodirdurur,
Base ozdur, bo'lsa nodirdurur.
Adadda chu ko'prakdur avvalg'i xayl,
Hamul sori ko'prakdurur elga mayl.

Bularg'a taammul chu aylar ko'ngul,
Berur chunki aksar topar hukmi kul.
Yigit chunki qo'ydi kuhulatqa yuz,
Ishi qo'ydi barcha suhulatqa yuz.
Burudatdin abdon to'la boshladi,
Harorat o'ti past o'la boshladi.
Bular tab'ig'a may bo'lub dastgir,
Bo'lub boda birla haroratpazir.
Chu may shug'li sori bo'lub murtakib,
Ul ashg'ol o'lub mujibi ko'p laib.
Chu shayxuxat o'ldi tabiatqa juft,
Qaviy vaz'ig'a za'f soldi nuhuft.
g'ariziy harorat o'ti bo'ldi past,
Rutubatqa bo'ldi ul o't zerdast.
Qayu o'tki, suv qilsa tug'yon anga,
O'zung deki, o'chmay ne imkon anga.
Harorat kam o'lg'och, bo'lub me'da sust,
g'izo topmadi chunki hazmi durust.
Agar qilsa ta'lil quvvat ketib,
Ko'pidin tabiatqa illat yetib(1).
Tabiatki andin qaviydur dimog',
Haroratdin anda yorutur chirog'.
Ul o't o'chgach-o'q o'chti bu sham' ham,
Taaqul anga bo'lmadi jam' ham.
Dimog' ichra xabt o'ldi behaddu ad,
Futur o'ldi oyini royu xirad.
Kishi bo'lsa bu vasf ila muttasif,
Ajab yo'q agar bo'lsa masxu hazif.
Va lekin hamul xayli qudsiysifot
Ki, bo'lmasun ul xaylsiz koinot.
Chu xilqatlari keldi hikmatsirisht,
Saodat alarg'a kelib sarnavisht
Ki, ul qavm erur yo nabi, yo vali,
Va yo hikmat ahli aro a'qali
Ki, nafsoniyat qilmayin ishta fosh,
Qilurlar nechukkim keraktur maosh.
Badan ichra topib riyozat subut,
Ko'ngulga berurlar safo birla qut.
Necha bo'lsalar umr birla asan,
Toparlar kamol ichra vajhi hasan.
Necha kimsaga umr imkon erur,
Alar aqli xurshidi raxshon erur.
Yashag'on soyi donish ichra boyib,
Katondek necha eskirib ko'rkonib".
Skandarga chun yetti bu foida,
Savol etmadi nukta zoida.

XLIII

Iskandarning, ko'ngul zulfi jodudin xoli hindug'a mayl etgandek, Kashmirdin Hindustong'a azimat qilg'oni va royi hind jamoati ahli yaqin va guruhi hikmatoyinni shafe' qilib, alar podshohdin quli yozug'in tilagondek, darxost qilib, qabul tushgoni va Roy Iskandari sohibroyni Hind sori boshlab, beshai Nigorda qishloq ko'rguzgoni va ul beshaning to'rt haddi vasfikim, bayon o'ziga haddi ta'rif bilmas, balki rub'i maskunda andoq yer topilmas

Guzorandai donoi hindinajod,
Bu tarixni mudoq aylar savod
Ki, qilg'och Skandar bu tadbirni
Ki, Feruzg'a berdi Kashmirni.
Chu boshin sazovori toj ayladi,
Anga ham muayyan xiroj ayladi.
Muqarrar bu nav' ayttikim: "Iki oy
Bo'l o'z kishvaring uzra ravnaqfizoy.
Bu miod ila jam' aylab sipoh,
Tegishcha borig'a berib xarji roh.
Yana qilma hech ish sori iltifot,
Yetish bizga Hinduston sori bot".
Bu so'zlardin oni qilib sarfaro,
Yana singlinikim, edi Mehr Noz.
To'quz parda keynida pinhon qilib,

Harimida sham'i shabiston qilib.
Ayon aylabon Hind azmini jazm,
Ravon qildi Hinduston sori azm.
Cherikka ish oshub bo'ldi yana,
Zamona lagadko'b bo'ldi yana.
Cherik yopibon arsay xokni,
Aning gardi andoqki aflokni.
Borur erdi ul sori aylab shitob,
Urub yo'lni manzil-bamanzil tanob.
Qayu nohiyatqaki manzil qilib,
O'tar erdi fathini hosil qilib.
Agar charxvash hisnu oliy jibol,
Sipoh aylar erdi ani poymol.
Yomonlardin ofoqni pok etib,
Vale yaxshilarni tarabnok etib.
Qilib sarkash el shavkatin yerga past,
Zabardastlarni qilib zerdast.
Etib dashtni adlidin bo'ston,
Anga tegrुकim mulki Hinduston.
Xabar chunki fahm ayladi Royi Hind
Ki, shoh o'lg'usi kishvaroroyi Hind.
Xud andinki, Kashmirg'a azm etib,
Ne yanglig' ani fath etib, chun yetib.
Fusun rishtasin sarbasar uzganin,
Tilismotning fathi ko'rguzganin.
Nelar qilg'onin ahli Kashmir ila,
Agar zo'r ila, yo'qsa tadbir ila.
Eshitmish edi borchasin yak-bayak
Ki, ko'ngli aro yo'q edi hech shak.
Bilib erdikim aylay olmas xilof,
Ne mumkin xud etmak xayoli masof.
Murattab qilib peshkash asru ko'b,
Skandar janobig'a tortarg'a jo'b.
Mato' anda har neki ashyo kelib,
To'quz-to'quz andin muhayyo kelib.
Boridin burun zinda pili damon
Ki, titrab alardin zaminu zamon.
Alarning kelib soni to'quz-to'quz,
Yana bir rivoyatda o'tuz to'quz.
Kelib tog'dek har birining tani,
Chu zo'r aylabon tog' yiqmoq fani.
Vale tog'kim, bo'lsa yakpora tosh,
Namoyishda xokistari xora tosh.
Bir uchida bir charxvash tosh anga
Ki, andin namudor o'lub bosh anga.
Ajab tog' o'lub jung yanglig' ravon,
Iki jonibida iki bodbon.
Qayu jung ko'ktin nishon ko'rguzub
Ki, xartumidin Kahkashon ko'rguzub.
Ne xartumkim, gurza mori damon,
Salobatda ajdar hamon, ul hamon(1).
Chu jismig'a har lahza ul aylanib,
Degil tog' aro ajdaho chirmanib.
Uzub, chirmog'och solxo'rda chinor,
Yiqib, turtgach sidraoso minor.
Chiqib xartum atrofidin iki tish,
Alardin falak xaylig'a sarzanish.
Ajal naxlig'a har biri soq o'lub,
Sapidorning soqidek oq o'lub.
Sifoti "balo"ga kelib muttasif,
"Balo" ichra sabt aylagan lom-alif(2).
Ulug' jussa birla falakdin misol,
Bo'lub ul falak uzra changak hilol.
Bu yanglig'ki sharh o'ldi tobu tavon,
Solib har biri uzra bargustvon.
Yeti rang deboyi zarkordin,
Mukallal qilib durri shahvordin.
Yana har biri uzra bir turfa taxt,

Ichinda to'quz hinduyi nekbaxt(3).
Qabul ichra har turfa hole kelib,
Nazar mardumidin misole kelib.
Bori zangiye xoldek mushkrang,
Bori hinduyi zulfdek sho'xu shang.
Borining libosi sorig' yo qizil,
Bahoru xazon aylabon muttasil.
Hamul pil chunkim xirom aylabon,
Bular anga uyqu harom aylabon.
Yana pilcha xingi toziynajod,
Demay devzodu, deyin devbod.
Nazarg'a kelib har to'quz o'zga rang,
Ki, ul lutf ila kelmayin ko'zga rang.
Namudor aro har biri bir pari,
Vale devmonand o'lub paykari.
Yugurmakta har bir sabodin o'tub,
Sabo yo'qki, raxshi samodin o'tub.
Xirom aylagach, narm raftor ham,
Yurush barchag'a tezu hamvor ham.
Har ablaqki, raftor aro gom olib,
Zamon ablaqi ko'z yetarcha qolib.
Har ashhabki, ko'kka boqib kishnabon,
Quyosh ashhabi tobidek ishnabon.
Kejim har to'quzg'a yana o'zga rang,
Jalojillari barcha zarrina rang.
Minib ustiga hinduyi nayzavar,
Zarogin qabo, balki zarrin kamar.
Bo'lub chunki yakronig'a jilvadeh,
Sinoni bila yerdin olib zireh.
Zuhlang o'lub, lek Bahromkin,
Zamiri aro barcha hangom kin(4).
Quloqlarida halqai bandaliq,
Topib o'zcha oltung'a arzandaliq.
Yana bu adad birla xarvor raxt,
Tangib tanglar charxkirdor raxt.
Nazokatda har hullai bemisol,
Bo'la olmayin pardapo'shi xayol.
Bo'la olmayin kiysa mastur tan,
Namudor o'lub o'n qotidin badan.
Yana bu adad birla oltun zuruf,
Quyoshdek furuzon, vale bekusuf.
Surohiyu tungu qadah birla jom,
Safou namoyishda xurshidfom.
Yana oncha to'tiyi shakkarshikan,
Ne shakkarshikan, balki shirin suxan.
Zumurrad tanu la'l minqor ham.
Hamul la'l so'z vaqti durbor ham.
Yana oncha tovusi zebo jamol,
Latofatda tovusi jannatmisol.
Sanamdek qilib hush qasdida kuch,
Boshi uzra yo'q tojkim, titraguch.
Yana sandalu ud xarvorlar,
Hamul mushku kofur anborlar.
Bu yanglig' muhayyo qilib peshkash
Ki, qilg'ay tamoshosidin ruh g'ash.
Akobirki mulk ichra mavjud edi
Kim, ul xayl mulk ichra maqsud edi.
Bori hikmatoyinu donishpujuh,
Filotunmanish, bal Arastushukuh.
Yana bir guruh ahli zuhdu saloh,
Safoda quyoshdekki chiqqay saboh.
Masihi suxansanj yanglig' bori,
Faridi shakarganj yanglig' bori.
Bular ollida e'tizor aylabon,
Base ajzlar oshkor aylabon
Ki: "Men bir kamin bandamen shohg'a,
Boshim moyil ul xoki dargohg'a,
Xayolimg'a hargiz xilof o'tmamish,

Aning birla kinu masof o'tmamish.
Ne had birla xud qilg'amen bu xayol
Ki, qilsam ham o'lg'ay xayoli mahol.
Birovkim o'zin tutsa hindu anga,
Ne yanglig' chiqor ro'y-baro' anga.
Bukim amri yetganda azm etmadim,
Anga g'oyati ajzdin yetmadim.
Misolin rusulidin oldim qo'pub,
Boshim ustiga qo'ydim oni o'pub.
Ko'p erdi manga xizmati multamas,
Borurg'a vale topmadim dastras.
Nekim hukmi erdi ibo qilmadim,
Bo'yun to'lg'abon mojaro qilmadim.
Misolini jon birla qildim qabul,
Desun bilganin, Tengri haqqi, rasul.
Vale asru majruhu ranjur edim,
Dedim uzr, nevchunki ma'zur edim.
Agar shoh uzrum qabul aylasa,
Buzug' kishvarimg'a nuzul aylasa,
Meni lutf ila aylabon sarbaland,
Xaloyiq aro aylasa arjumand.
Boshim ko'kka yetgay ul altofdin,
Namudoru oyini a'tofdin.
Quli bo'lg'amen tanda jon boricha,
Badan ichra jondin nishon boricha.
Va gar Tengri ko'rguzmasun, qilsa qahr,
Mayi rifq jomi aro quysa zahr.
Manga zohir etsa gunahkorliq,
Ne tong qilsa hindu siyahkorliq.
Qabul aylamasga dog'i qayda had
Ki, hindustoniya bo'lmas xirad.
Meni shah so'zi birla mujrim biling,
Vale siz jamoat shafolat qiling.
Shak ermaski chun mahzi altofdur,
Arig' xotiri ko'zgudek sofdur.
Qachon tursangiz siz shafolat qilib,
Gunohimdin o'tgay inoyat qilib".
Bu so'z birla hindui shirinzaqon,
Ne hinduki, hind ahlig'a marzbon,
Yibordi hamul xayli cholokni,
Tengiz o'lig'a necha xoshokni.
Hamul peshkashlar bila ul guruh,
Topib har qadam yo'lda farru shukuh.
Borurlar edi o'rdu o'trusig'a
Ki, yettilar Iskandar o'rduzig'a.
Burun borib arkoni davlat sori,
Yana yuz qo'yub ahli hikmat sori.
Alar dog'i zohir qilib ehtirom,
Bular dog'i aylab adoyi payom.
Payomin alarning chu ma'lum etib,
Borib shoh tab'ig'a mafhum etib.
Skandar chiqib taxt uza shodmon,
Topib Royi hindi g'azabdin amon.
Hamul el kelurdin topib shodliq,
g'amu g'ussa bandidin ozodliq
Ki, bu xayl edi ollida ko'p aziz,
Ko'runmas edi Hind moli pashiz(5).
Alarni tilab lutfu ikrom ila,
Surub nukta shohona orom ila.
Saloh ahli yetgach, tushub taxtidin,
Bu tavfiq topib biyik baxtidin.
Ko'rushgan mahalda qilib o'zni past,
Ko'rub o'zni din ahlig'a zerdast.
Qilib hikmat ahlig'a ham mayl bot,
Yetib har birisiga ko'p iltifot.
Haq ahli qoshida shahi nekbaxt,
Julus etgali qilmayin mayli taxt.
Takallufsiz aylab yer uzra maqom,

Alarni dog'i ko'p qilib ehtirom.
Tamomig'a shoyista yer ko'rguzub,
Nechukkim erur loyiq o'lturg'uzub.
Tilin uzr sori qilib nuktasanj
Ki, bushquncha xud yetmadi yo'lda ranj.
Burun shahg'a barcha duo qildilar,
Yana Roy so'zin ado qildilar.
Qilib shoh izhori sharmandaliq,
Mashoyixqa aylab sarafkandaliq.
Dedi: "Har ne siz etsangiz iltimos,
Yerur farz tutmoq nafas bizga pos.
Sizing shahg'a garchi gunah oz erur,
Sunufi inoyatqa mumtoz erur.
Agar jurmu isyoni ko'p bo'lsa ham,
Ko'rub ajzini aylar erdim karam.
Xususan sizingdek kiromand el,
Xiradparvaru pokpayvand el.
Kelib bo'lg'asiz qilg'onig'a shafe',
Ne qilg'ay bajuz afv royi rafe'g'
Gunohi xud oz erdi, ko'b bo'lsa ham,
Siyosat tariqig'a jo'b bo'lsa ham,
Bilib kechtim ul barchaning boshidin,
Ilik torttim kinu podoshidin.
O'ziga inoyatni jazm aylasun,
Qo'pub borgah sori azm aylasun.
Ishiga chekay mulk birla tiroz,
Boshin toj ila aylayin sarfarozi.
Sariri yuzin kishvaroroy etay.
Livosi tirozin falaksoy etay.
Yana chunki siz xayli farruxjamol,
Ki, bo'ldum sizing birla farxundafol.
Qadam ranja aylab buyon yettingiz,
Meni xushdilu bahramand ettingiz.
Sizing ranjingiz uzrini qo'lg'amen
Ki, andin o'zim muhtahij bo'lg'amen.
Ne kishvarg'a bir shoh kirgan zamon,
Qadimiy erur rasmi moli amon.
Ani qilmasunlar bu eldin talab
Ki, el topmag'ay bermagidin taab.
Yana Roy xizmatg'a chun yetgusi,
Bu kishvar xirojin qabul etgusi.
Xaloyiq boshidan olib ehtiyoj,
Maof ayladuk iki yilliq xiroj".
Bu yanglig' karamlar chu ko'rguzdi shoh,
Ul el bo'ldilar lutfidin xokiroh.
Ul axloqi behaddu g'oyat ko'rub,
Yana baxshishi benihoyat ko'rub,
Aning shukrin ayturg'a lol o'ldilar,
Duo derda oshuftahol o'ldilar.
Chu bir yo'li yuzlandi mufrit surur,
Yaqin erdi jon tandin o'lg'ay nufur.
Ne nav' o'lsa o'zlarni zabt aylabon,
Duo sori oyini rabt aylabon
Dedilarki: "To doyir o'lg'ay sipehr,
Sipehr uzra to aylag'ay sayr mehr,
Sipehr uzra bo'lsun sanga taxtgoh,
Quyosh girdbolishtidin takyagoh.
Falak bo'lmasun sendek ogohsiz,
Jahon bo'lmasun sen kibi shohsiz.
Musaxxar bo'lub barcha olam sanga,
Yeti kishvar o'lsun musallam sanga.
Yuzung aylasun baxt mehri samo,
Zamiringni mir'oti getinamo.
Janobingg'a kelganda behol eduk,
So'z ayturda qo'rqunchdin lol eduk.
Seni o'zga shahlardek ettuk gumon,
Deduk o'zga shahlar hamon, sen hamon.
Ne bildukki, bo'lsa alar tiyra xok,

Seni Tengri xalq aylamish nuri pok.
Seni shohlar ichra qilmish Iloh,
Aningdekki, soyir ulus ichra shoh.
Ko'rub senda bu nav' xulqi karim,
Ko'nul ichra ne vahm qoldi, ne bim.
Birovdekki, gulni o't etgan gumon,
Isidin tirilgay yetishgan zamon.
Chu toptuq janobingg'a mansubluq,
Fuzun bo'ldi hayratqa mag'lubluq.
Qililg'och ishingda tafakkur fuzun,
Tahayyurg'a bo'ldi tahayyur fuzun.
Ko'rudli sifotingki mastur emas
Kim, ul nav' insong'a maqdur emas.
Vujudung Haq etmish maloyiksifot
Ki, sensiz dame bo'lmasun koinot.
Seni bo'yla bilsa edi Royi hind,
Kelib qilmag'ay erdi parvoyi hind.
Ijozat agar bo'lsa kelturmaki,
Yuzin ostoningg'a yetkurmaki.
Borib afvu lutfung bayon aylali,
Hazin xotirin shodmon aylali.
Ani tortali qullug'ungg'a yovuq,
Ko'zin xoki poyingdin etsun yoruq".
Dedi shahki: "Sizga nekim bo'lsa kom,
Manga kom erur, andin o'zga harom".
Duo qildilar ul jamoat qo'pub,
Yana yo'lg'a yuz urdilar yer o'pub.
Yetib Royi hind o'llig'a shodmon,
Ani ham qilib shod yetgan zamon.
Berib borcha holatdin ogohliq,
Tilab azm qilmoqqa hamrohliq.
O'ziga topib Roy mundoq najot,
Degaysenki, o'lganga yetti hayot.
Hamul xaylni solibon ilgari,
Ravon bo'ldi shoh ostoni sari.
Yana tuhfalar burnog'idin shigarf
Ki, vasfig'a qilmay vafo savtu harf.
O'ziga hamul elni hodi qilib,
Hidoyat bila qat'i vodi qilib.
Alar dog'i rahbarlig' aylab anga,
Bori yo'l suxanvarlig' aylab anga.
Shahi komron vasfini soz etib,
Bu qilmay tamom, ul bir og'oz etib.
Debon fayzu naf'ini xurshidvor,
Ani zarradek aylab ummidvor.
Debon bo'yla so'zlarni hamrohg'a,
Qadam qo'ydilar shah dargohig'a.
Ravon berdilar shahg'a ogohlig'
Ki, Roy etmish ul elga hamrohlig'.
Yana hukmi oliyg'a bo'ldi sudur
Ki: "Bersun bilik ahli majlisqa nur".
Alar Hind Royin olib kirdilar
Ki, bu hukmg'a muntazir erdilar.
Kafan egnidau qilich bo'ynida,
Yana mavt piroyasi qo'ynida.
Ani ko'rgach-o'q ayladi man' shoh
Ki, ul qilmamish erdi oncha gunoh.
Ki, kelgay bu yanglig' mazallat bila,
Bu baskim, kelur ahli millat bila.
Nechukkim, muruvvat anga erdi fan,
Dedi, oldilar tig' birla kafan.
Keturdilar aylab base ehtirom,
Anga tegrukim shohi oliy maqom.
Shah e'zoz ila arjumand ayladi,
Quchushmoq bila sarbaland ayladi.
Qilib shohning poybo'sig'a mayl,
Nechukkim, tushar tog' ayog'ig'a sel,
Yuqorroq chekib shoh ikrom ila,

Quchub shohni Roy ham kom ila.
Yonib chun quchardin bo'lub ko'ngli xush,
Keturganlarni aylabon peshkash.
Shah aylab qabul, anga yer ko'rguzub,
Mulukona qonunu oyin tuzub.
Nekim vahm edi ko'nglidin qildi raf',
Zamiridin andeshani qildi daf'.
Yana ul suruk zumrai dinni ham,
Dog'i zumrai hikmatoyinni ham,
Burung'idek aylab rioyat base,
Niyoz uzra qildi inoyat base.
Takallum qilib shah base jonnavoz,
Demay jonnavoz, ayt mehmonnavoz.
Bori Hind elin o'yla sayd ayladi
Ki, tori vafo birla qayd ayladi.
Muloyim chiqib bazm haddin fuzun,
Tasalsul bo'lub nuqtalarga uzun.
Shah altofini chun ko'rub beqiyos,
Qo'pub Royi hind ayladi iltimos
Ki: "Aylab karam shohi gardunnahib,
Bu kishvarga ruxsoridin bersa zeb.
Tavaqquf qilib munda bir necha oy,
Qilib Hind tufrog'ini charxsoy.
Bu kishvardakim ko'p g'aroyibdurur,
Demay, ko'pki, koni ajoyibdurur.
Ajab beshau bul'ajab vahshu tayr,
Farog'at bila necha kun qilsa sayr.
Yetibdur yaqin g'olibo qish dog'i,
Bu qish ichra yo'q qilg'udek ish dog'i.
Bajuz bodau rudu ayshu nishot,
Farog'at bila aylamak inbisot.
Xususanki Hindustonning qishi,
Qilur xalq tab'ig'a navro'z ishi.
Bulut uzra yomg'ur, shajar uzra vard,
Ne sovug', ne issig', ne bolchig', ne gard.
Hamalg'a quyosh chunki bergay sharaf,
Yurush azmi gar bor esa har taraf.
Sipah tortmoq vaqti ham uldurur,
Kishi har ish aylay desa yo'ldurur".
Kelib shoh ko'ngliga bu nuqta xush,
Aningdekki, suv ko'rsa sohib atash.
Qabul aylabon, bo'ldi xushhol ko'p,
Hamul elga yuzlandi iqbol ko'p.
Dedi: "Qay sari bo'lsangiz rahnamoy,
Bo'loli bu qish anda mahmilkushoy".
Dedilarki: "Dehli erur poytaxt,
Munosibdurur tortmoq anda raxt".
Dedi shahki: "Shahr ichra sig'mas sipoh,
Kerak beshada elga oromgoh.
Va gar sig'sa dog'i emas dilpiland
Ki, yetgay raoyog'a eldin gazand.
Ravon bo'lsa bizdin birov ilgari
Ki, yer ko'rsa ul shahrdin tashqari.
Yiroqroqqina bo'lsa ham bok emas
Ki, el shahrsiz asru g'amnok emas".
Yana iltimos aylabon dedi Roy
Ki: "Hukm aylasa shohi kishvarkushoy,
Bu qul borsa bu ish saranjomig'a,
Ko'rarga mahal shoh oromig'a.
Yo'q ersa ko'ngul hech topmas qaror,
Manga yuzlanur dam-badam iztiror".
Bu so'zdin anga shohi farxundafar,
Inoyat qilib taxtu toju kamar.
Base tezrav raxshi xoroshikan,
Bori karkzo'ru bori piltan.
Murassa' egar birla tazyin topib,
Yana g'oshiya gavharoyin topib.
Uzotib ani Hind sori nuxust,

O'zi dog'i azm etti ul yon durust.
Yetishti chu o'z kishvari ichra Roy,
Bo'lub kishvar ahlig'a ishratfizoy.
Bilib elki dushmandin o'lmish amon,
Qilib shod ko'nglini yaxshi-yamon.
Shah etgan karamlarni bori bilib,
Bo'lub shodu behad duolar qilib.
Yana Roy chun xushdil aylab elin,
Skandar yarog'ig'a bog'lab belin.
Hamul beshakim der edilar Nigor(6),
Ichida aning benihoyat shikor.
Ne beshu, Eram bog'ining g'ayrati,
Xirad nutqini lol etib hayrati.
Kelib beshadin atri anbar nasim,
Qilib tiyra tufrog'ni abharshamim.
Muqorin kelib sandalu obnus,
Shabah birla ul nav'kim sandarus.
Nasimeki sandal saridin yetib,
Dimog' uyini sandalolud etib.
Hamul is tutub beshau tog'ni,
Qilib sandalisuda tufrog'ni.
Yilon sandaloso shajar soqig'a,
Sochidek buti siymbar soqig'a(7).
Qaranful qilib mayl sunbul sori,
Aningdekki, sunbul qaranful sori.
Shajar har biri yetkurub ko'kka bosh,
Bo'lub barglar ichra pinhon quyosh.
Quyosh barg aro ul sifat munzavi
Ki, tufroqqa soya aro partavi.
Chinor andakim panja aylab xizob,
Bo'lub, o'ylakim panjai oftob.
Falakkim yetib javzi bo'yo anga,
Bosh aylanmog'i soldi go'yo anga.
Shajarkim bo'lub javzi bo'yo yeri,
Kelib shoxig'a dorchiniy tiri.
Chu zaytun bo'lub charx ila muttasil,
Bo'lub charx zaytuni andin xijil.
Qayu naxlkim, shoxi ko'ktin oshib,
Anga tok shoxi chiqib chirmoshib.
Uzum xo'shasi birla ahli rasad,
Sipehr uzra Parvin ko'rub beadad.
Hamul tokkim, bo'ldi shox uzra band,
Solib sidra shoxig'a pechon kamand.
Anga yormonib xo'shaduzdi xayol,
Sipehr uzra chiqmog'ni ko'rmay mahol.
Xazon ichra chun bargi asfar sochib,
Falak har sori yuz ming axtar sochib.
Bu ashjor uchida har jins tayr,
Bo'lub toyir o'lg'onda afloksayr.
Dema tayr charx uzra soyir bo'lub
Ki, har tayr bir Nasri Toyir bo'lub.
Suruk turfa to'tii dilkashnavo
Ki, har yon tutub beshu ichra havo.
Qo'nub qay shajar uzra axzar qilib,
Ne axzarki, Xizri payambar qilib.
Bo'lub bargsiz naxl noju kibi,
Ne nojuki, bu charxi minu kibi.
Dema charxi minuki, gulbun misol,
Gul ul xaylkim, ko'rguzub rangi ol.
Qizil xaylining rangi gulnor o'lub,
Anga shu'lai nor minqor o'lub.
Qizil, yoshil aylab chu har yon hujum,
Yasalg'on kibi aylabon rangi mum.
Yana shoraki nuktago' xayl-xayl,
Qilib hind elidek takallumga mayl.
Qilib lavha kimson bila zevari,
Aningdekki, hinduyi bozigari.
Dema lavhakim, lavhai zarnigor,

Qilib zarvaraq birla afsarnigor.
Qayonkim kiromanda madfun kelib,
Kim oni ko'rub, zoru maftun kelib.
Javak atlas aylab o'ziga libos,
Kiyib bo'rk o'rmida boshig'a tos.
Xiromanda tovusi zebo jamol,
Malak xaylidin zohir aylab misol.
Qilib jilva har yon, vale masti noz,
Surohi kibi mastu gardanfaroz.
Surohi kelib lojuvardiynishon,
Qilib oni zarhal bila shustmon.
Tazarvi xiromanda, durroj ham,
Qilib hush naqdini toroj ham.
Bo'lub chun tazarv aylabon mayli sarv,
Bu guldasta mili, mutallo tazarv.
Chu tovus o'lub shoxi oliynishin,
Bo'lub sidra shoxida Ruhul-Amin.
Yeri sabza birla zumurradnishon,
Anga charxi mino zabarjadfishon.
Shimolida bu beshaning rudi Sind(8),
Janubida zohir bo'lub shahri Hind.
Bu rud ichra yuz kema sur'atnamoy,
Falak bahrida o'ylakim yangi oy.
Kelib haddi sharqida bir naysiton
Ki, vasfida kamdur necha doston.
Sarosar bu nay ichra shakkar butub,
Ne shakkarki, qandi mukarrar butub.
Bo'lub sharbat ul naysitonning suyi,
Shakar, bolchig' o'rniga suvdin quyi.
Yana haddi g'arbida tog'e rafe',
Bo'lub to'rt fasl anda fasli rabe'(9).
Qishu yoz mamlu rayohin anga,
Kelib nahlai shahd gulchin anga(10).
Nihoyatdin ortug' kelib bu kalez,
Bo'lub borcha bu tog' aro shahdrez.
Kishi qaysi toshe sorikim boqib,
Aning shahdi bir chashma suvdek oqib.
Qayu ko'l sori elga bo'lsa vurud,
Ko'rub shahd oqqonni andoqki rud.
Kiyik xayli bu tog' uza ming gala,
Gulu shahd arosida bori yala.
Bug'uyu maral nayistonida sayd,
Shakardin borining ayog'ida qayd.
To'la bahrida mohiyi siymgun,
Falak Huti har bir qoshida zabun.
Yana besha atrofida domu dad,
Kishi ovlamog'lig' uchun beadam.
Kelib shahri xud vasfdin tashqari,
Bo'lub xira ko'z chun boqib har sari.
Bu beshadakim, dedim avsofini,
Qalam qildi mahdud atrofini.
Yere erdi ochuq bag'oyat anga,
Gulu sabza bas benihoyat anga.
Qulovuzlug' aylab, bo'lub rahnamoy,
Tushurdi Skandarni farxunda Roy.
Hamul sabzag'a tushti xaylu sipoh,
Tikildi yana charxso borgoh.
Shah ul yerdin asru nishot aylabon,
Yurub har yonin ehtiyot aylabon.
Basirat bila har taraf ko'z solib,
Aning tavru vaz'ida hayron qolib.
Qilib Roy anga oncha qulluq ayon
Ki, qosir bo'lub sharhi ichra bayon.
Bori shug'ldin shohi ma'zul o'lub,
Qish ul yerda ishratqa mashg'ul o'lub.
Ketur soqiy, ul sog'ari zarnigor
Ki, may la'lidin bo'ldi gavharnigor.
Chu dashti Nigor ichra qildim maqom,

Keraktur manga zarnigor emdi jom.
Mug'anniy, tuzot nag'mai rexta,
Ani qil unung birla omexta
Ki, bir sabzi shirin yana Hind aro,
Mening ro'zgorimni qildi qaro.
Navoiy, nelar qildi xomang yana
Ki, bir mulki Hind o'ldi nomang yana.
Necha ko'rsa mulkida hindu savod,
Unutqay ko'rungan zamon bu savod.
XLIV

Afv fazilatidakim, daryodil juvonmardlar mujrimlar gunohi xasu xoshokin baxshish nasimi bila ko'ngul bahridin adam savohilig'a surarlar va yuzlariga daryo mavjidek chin tushmas va hayrat zulumatidag'i ovoralarni karam sham'i rahnamoylig'i bila ul vodiya haloktin chiqorurlar va ul tiyraliktin alarg'a hech bushmas

Birov shahlar ichra erur muhtaram
Ki, bo'lg'ay aning da'bi afvu karam.
Angadur jahon ahlidin fardlig'
Ki, oyini bo'lg'ay juvonmardlig'.
Ani bil juvonmard yoxud karim
Ki, bedodidin bo'lmag'ay elga bim.
Demasmenki, bedod kom etmagay
Ki, bedodg'a intiqom etmagay.
Gunahkor bo'lg'och anga uzrjo'y,
Karam bahridin bo'lg'ay ul jurmsho'y.
Quy qilsa mujrim boshini uyot,
Quyiroq ani solmag'ay tig'i bot.
Gunah loyida kimsa bo'lsa asir,
Toylg'och oyog' bo'lg'ay ul dastgir.
Muqassir shafe' etsa taqsirini,
Talattuf bila qilsa tadbirini,
Va gar hurmat ahlini qilsa shafe',
Shafoatgar amrig'a bo'lsa mute',
Agar afvning bo'lsa gunjoyishi,
Gunoh ahlig'a yetsa baxshoyishi,
Ulus uzra, ey bandakim, shohsen,
Necha so'z eshitgil gar ogohsen:
Guruheki ul soyiri nosdur,
Sening hukmunga ishlari posdur.
Erursen senu ul guruh insdin,
Bori ofarinishda bir jinsdin.
Kamol ichra sendin ko'pi arjumand,
Yana qobiliyatda dog'i baland.
Senikim Haq aylab borig'a amir,
Alarni sanga qildi farmonpazir.
Qayu birga bersa edi bu kushod,
Ne qilg'ay eding qilmayin inqiyodg'
Bukim Haq seni imtiyoz ayladi,
Bori xalqqa sarfarozi ayladi.
Gunahdin tilar chog'da Haqdin amon,
O'zungni alarning biri qil gumon.
Nekim o'z qoshingda erur noravo,
Ulusqa ani ko'rma aslo ravo.
Chekar chog'da mujrim itobig'a til,
Haq ollida jurmungni yod aylagil.
Yomong'a jazo gar siyosatdurur,
Muruvvat tariqi rayosatdurur.
Ani qatl aylardakim joni bor,
Hayal ayla, onchaki imkoni bor.
Necha qatlg'a kimsa shoistadur,
Qasosida ta'xir boistadur.
Etar bo'lsa filhol o'lumdin gazand,
Abas bo'ldi, bas hibsu zindonu band.
Bugun kimsa zindonda bo'lsa ne bok,
Bo'lur chun ani tongla qilmoq halok.
Taammulsiz o'lsa bugun begunoh,
Sanga holini tongla bilganda, oh!
O'zungni gar o'lursang ul dam ne sud,

Boshing kessang ilging bilan ham ne sudg'
Nedin solg'asen kimsaga bir maraz
Ki, topmas davo bo'lsa joning evazg'
Ne qilmoqdurur bir imoratni past
Ki, mumkin emas butmak, o'lg'och shikast.
Ani ko'rkim, ul zori mazlum ano,
Necha ko'rdi hifzida ranju ano(1).
Ul uyg'onmasun deb, yebon qayg'usin,
Harom ayladi kechalar uyqusin.
O'tuz-qirq yil davra aylab sipehr,
Anga ko'rguzub tarbiyat ichra mehr.
Tushub ul dog'i charx davronig'a,
Kirib qarndin so'ng kishi sonig'a.
Qilib hukm senkim, sitampeshaye,
Chopib boshini qilmay andeshaye,
Ravokim ko'rub bu gazandi aning,
Tama' eski to'niyu bandi aning.
g'araz nafsdin anga bu shumluq,
Yo'q ulkim, sanga qilsa mahkumluq.
Ne nav' aylagay kimsa, vah-vah, bu ish,
Ravomu bo'lur, Alloh-Alloh, bu ish.
Bo'rigaki qo'y bo'g'mog'i peshadur,
Shubon mehnatidin ne andeshadurg'
Kabutarni rosu(2) qilurda halok,
Anga tifi o'zin o'ltururdin ne bokg'
Agar qatl o'lur o'z yerida ayon,
Siyahchol aro iki kun ne ziyong'
Va gar aylasa ul xatoni kishi,
Ne qilg'ay bu yanglig' baloni kishig'
Va gar kimsaga sobit o'ldi gunoh,
Karam qilsang o'lg'on zamon uzrxoh.
Agar odami bo'lsa to joni bor
Yana qilmoq ul ishni imkoni borg'
Ani jon bila aylading muhtaram,
Senga zohir o'ldi kamoli karam.
Tiriklikdin o'lg'ay anga bu g'araz
Ki, qilg'ay sening bu ishingga evaz.
Agar topsa yuz jon, fido aylagay
Ki, to ul haqingni ado aylagay.
Agar qolsa bu orzudin yiroq,
Yevaz Tengridin gar yetar, yaxshiroq.
Yevazg'a dog'i qilmasa iltifot,
Bas ermasmudur dahr aro yaxshi otg'
Skandarki andoq karam ayladi,
Qolur otni andesha ham ayladi.
Bu nav' o'lsa kimda karam javhari,
Bugun uldur ofoq Iskandari.
Kim o'zni karam ichra mohir qilur,
Karam o'z xavosini zohir qilur.
XLV

Ul tojir hikoyatikim, sudu savdosidin uluq ziyon boshig'a keldi va jigargo'shasi firoqidin jigar pargolalari yuzin munaqqash qildi va belidagi naqdin o'lumlukni xalos qilur uchun berdi va qutul'g'on o'lumluk aning jigargo'shasi, balki naqdi erdi

Adan(1) mulkida bor edi tojire,
Tijoratda tujjor aro mohire.(2)
Bor erdi bir ozoda farzand anga
Ki, yo'q erdi olamda monand anga.
Yeshilmas edi noqadin mahmili,
Har o'n kunda bir shahr edi manzili.
Borur erdi bir kecha shabgir etib,
Base sudu savdoni tadbir etib,
Bas etmay dame dashtu daryo so'zin
Ki, urdi qaroqchi alarg'a o'zin.
O'lum xavfidin borcha butroshtilar,
Qochib har biri bir boyir oshtilar.
Chu qochqon sari chiqdi tuz har kishi,
Bir iqlimg'a qo'ydi yuz har kishi.

Chu qutqordi jon tojiri rahnavard
O'zin, lek o'z o'g'lidin topti fard(3).
Jigargo'shasin topmay ul tiyraro'z,
Jigardin chekib ohi aflokso'z.
Bu g'amdin jigarni topib yoralig,
Dedi: "Menmen emdiyu ovoralig.
Quyundek yuz urg'umdurur har taraf,
Bu xokiy badan bo'lg'ucha bartaraf.
Murodim harimig'a qo'ysam qadam,
Biyobonda sargashtalikdin ne g'amg"
To'kulgach haromi anga nogahon,
Ming oltun belida bor ermish nihon.
Belida muhayyo ko'rub to'shasin,
Yuz urdi tilarga jigargo'shasin.
Jigar oqizib ko'z yo'lidin mudom,
Jigargo'sha istab urar erdi gom.
Anga po'ya resh etmish erdi jigar
Ki, bir turfa kishvarg'a qildi guzar.
Jigarxuni bedil qilib dasht tay,
Hamul shahr gasht etgali urdi pay.
Ko'rarkim, guruhe turubtur kasir,
Alar ilgida bir jigaxun asir.
Jigarguna, lek qon arosida g'arq,
Boshi uzra tig'e, aningdekki barq.
Jigarrang o'lub qon aro hay'ati,
Bo'lub bois ul ishga qon tuhmati.
Ming oltung'a qonlig' qilib sarbasar,
Berurga vale kimsa chekmay jigar.
Bu savdo ko'rub tojiri notavon,
Jigargohidin yeshti naqdin ravon.
Chu qutqordi mazlumni to'shasi,
Qutulg'on xud ermish jigargo'shasi.
Anga ashk to'kmakta ma'zur edi,
Ajab ishki, qon birla qon yur edi.
Chu butti jigar zaxmidin yorasi,
Dedi: "Holing ayt, ey jigar porasi"(4).
Dedi: "Ul kecha bo'lg'ach andoq balo,
Men o'ldum aduv ilgida muftalo.
Burun barcha qatlimg'a jahd ettilar,
Boshimdin kechib so'ngra ahd ettilar.
Kim: "O'lturmoli, bo'l bizing yorimiz,
Ne ish aylasak sohibasrorimiz".
O'lar chog'da bu nav' in'omdin,
Mute' o'ldum ul elga nokomdin.
Bu kunga deginkim bu kishvarga azm
Qilib, ettilar jam'e el birla razm.
Bulardin shahodat topib bir faqir,
Alardin men o'ldum bularg'a asir.
Chu holimni hokimga yetkurdilar,
Surub meni qonliqqa topshurdilar.
Topar chog'da umrum quyoshi kusuf,
Sanga xud bor o'z qilg'oningdin vuquf.
Ochib rodi ilging karam aqdini,
Berib naqd siym, oldi jon naqdini".
Ulus voqif o'lg'och bu ahvoldin,
Xabar berdilar shahg'a ul holdin.
Chu voqif bo'lub ul navohi shahi,
Karam nuktasining bo'lub ogahi.
Yano qildi tojirni piroyaliq,
Burundin fuzun naqdu sarmoyaliq.
Ming oltungakim zohir etti karam,
O'g'ul toptiyu yuz ming iqbol ham.
Karam yomg'uri qaydakim sochilur,
Anga oqibat gul bu nav' ochilur.

PILVI - Hikmat

Iskandarning savoli Arastudin ul bobdakim, har amalg'akim, bir jazodur, ul amal tuxmig'a bu bir nedin sazodur va javob mahsulini ko'tarmak

Yana so'rdi doroyi hikmatsirisht(1):
"Ki ey harfi hikmat sanga sarnavisht,
Bukim keldi har ishga bir xosiyat,
Manga zohir etkim, nedur kayfiyatg'
Ne fe'leki keldi birovdin yomon,
Yomonliq ko'rardin anga yo'q omon.
Va gar yaxshiliq kimga af'ol erur,
Jazosi aning ganji iqbol erur.
Nedin mundoq erkonga bir nukta sur,
Munung sirrini xotiring'a yetur".
Dedi nuktapardozi dono(2) manish:
"Ki ey nuktadin zotinga parvarish,
Nekim Tengri xalq etti ofoq aro,
Ne ofoqkim, bu kuhan toq aro.
Nihoniy anga berdi xosiyate,
Bu xosiyati ichra kayfiyate.
Agar qoyil ermas bu ishga kishi,
Bo'lur bar abas ofarinish ishi.
Bashar xaylikim jahl erur lozimi,
Qachonkim bo'lurlar har ish ozimi.
Agar naf'e ul ishta maqsud emas,
Ul ish kimsadin, bilki, mavjud emas.
Agar xud g'araz naf'e pinhoni yo'q,
Birovdin bir ish bo'lmoq imkoni yo'q.
Bajuz tiftl yo ulki devonadur,
Xiraddin bu ikisi begonadur.
Vale har kishi bo'lsa ahli uqul,
Taammulsiz ish aqli etmas qabul(3).
Qachon bo'lsa maxluq aro bo'yla hol,
Ajab yo'qki, Xoliqdin o'lg'ay mahol.
Bukim naf'siz xalq qilg'ay vujud,
Agar ravshan o'tdur va gar tiyra dud.
Nekim ofarinishqa payvastadur,
Bori bir-birisiga vobastadur.
Bir ish desa bo'lmas "sazovor emas"
Ki, bir rishtatob anda bekor emas.
Bu xud sobit o'ldiki yo'q hech zot,
Va yo hech af'ol yoxud sifot
Ki, zimmida xosiyate bo'lmag'ay,
Vujudida kayfiyate bo'lmag'ay.
Vale chun yaratti el af'olini,
Yashurdi anga dona ahvolini
Ki, dehqon nekim dona mazru' etar,
Ani-o'q o'rar, chunki vaqti yetar.
Qachon sochsa tufroqqa bug'doy birov,
Yo'q imkonkim, ul arpa qilg'ay darav(4).
Va gar arpa ham sochsa bo'lmoqqa to'q,
Anga bug'doy o'rmog'ning imkoni yo'q.
Kishi hanzal eksa achchig' bar topar,
Va gar nayshakar eksa shakkar topar.
Chu af'olning ashrafu duni bor,
Agar dunu ashraf bu qonuni bor
Ki, har kim ayon etsa yaxshi qilig',
Yetar yaxshiliqdin anga yaxshilig'.
Va gar kimsadin zohir o'lsa yamon,
Ko'rar har nekim, zohir etti hamon.
Kerak shoni ham bo'lsa ishning bu tavr
Ki, bar lutf lutf-o'q berur, javr-javr.
Topar aylasa fikr tab'i salim
Ki, bu nav' ekin jodai mustaqim.
Bu qonundin ar bo'lsa ish muxtalif,
Adolat tariqi bo'lur munharif".
Chu qoyilg'a bu nukta shofiy kelib,
Muxotabg'a ham muncha kofiy kelib.

XLVII

Iskandarning, quyosh tun zulmi Zangboridin chiqib, kun ziyosi nimruzig'a kirgondak, Hind sovodidin chiqib, Chin kishvariga

35 Kitoblar Olami | Sever.UZ | Uzsmart.UZ

kirgoni va Xoqoni Chin aning quyoshdek garmxo'yuluq bila tig'i jahongir tortib kelaturg'onin eshitib, muqobalasida zarradek behisob cherik yig'ib, anga muvofaqatqa elchi yiborib, nomuvofiq javob topqoni va ul jihatdin zarra hisobliq cherigi zarra xaylidek qo'zg'olib, o'zi tadbir ishin zarrai qo'ymag'oni

Bu yanglig' dedi noqili nuktasanj,
Base tortqon nukta naqlida ranj:
Ki, chun bo'ldi Iskandari nomjo'y,
Qish ul turfa marz ichra oromjo'y.
O'zi xud edi kishvaroroyi Hind,
Yana majlisoro anga Royi Hind.
Borib goh shahr ichra hammom uchun
Imorat aro bodau jom uchun.
Solib Roy qasrida ishratqa pay,
Tarab birla og'oz etib rudu may.
Gahi besha ichra shikor aylabon,
Shikor ichra may ixtiyor aylabon.
Gahi babr urub, goh sher o'lturub,
Va gar pilu kark ul daler o'lturub.
Gahi soz etib bazm daryo aro,
Kirib kishtiyi bahrpaymo aro.
Tutub shast ila mohiyi siymgun(1),
Qilib jomi siymin ichardin nigun.
Nayistonni gohi qilib marhala,
Kirib anda andoqki sheri yala.
Gavazn o'lturub, chun surub go'rtak,
Qilib may aro nayshakardin gazak.
Gahi Shahd tog'ig'a aylab uruj,
Quyosh, o'ylakim qilsa mayli buruj.
Chu may birla tog' uzra xushhol o'lub,
Hamul shahddin forig'ulbol o'lub.
Gahi aylab oyini shohanshahi,
Tuzub nag'ma xirgoh aro xirgahi.
Ichib borgohi falakjoh aro,
Saropardai charxdargoh aro.
Gahi donish ahli bila o'lturub,
Kutub anda har ilmdin kelturub.
Qayu bahskim diqqatig'a yetib,
Nekim bo'lsa majhul ma'lum etib.
Bu yanglig' anga o'tti laylu nahor,
Anga tegrukim bo'ldi fasli bahor.
Sharaf burjini yorutub sham'i mehr,
Hamul sham'din ravshan o'ldi sipehr.
Yana shoh raxshanda xurshiddek,
Jahon mulki fathig'a Jamshiddek,
Azimatning ohangiga yig'di bazm,
Xito birla Chin azmini qildi jazm.
Sipah bahri ichra yana tushti jo'sh,
Kar etti falakning qulog'in xuro'sh.
Ko'tardi yana harb ko'sini pil,
Cholindi bu kishvarg'a ko'si rahil(2).
Olib Hind nohiyatin yakqalam,
Yurub Chin bilodig'a chekti alam.
Chu Hindustondin chiqardi sipoh,
Ki, Chin kishvarin qilg'ay oromgoh.
Borur yo'lning atrofida har bilod
Ki, bir shoh edi anda oliynihod.
Gar ellik yig'och erdi, gar yuz yig'och,
Yibarmak cherik yo'q edi ehtiyoj.
Biror nomakim ul taraf boribon,
Kelib nomabar birla yolboribon.
Chekib peshkashlar, ko'rub shohni,
Qilib takyagah xoki dargohni.
Inoyat qilib shohi oliy maqom,
Tavaqufsiz ilgarrak aylab xirom.
Yurub yo'l, tamosho qilib har hade
Ki, to maskani bo'ldi Chin sarhadi.
Bilib erdi Xoqonkim, ul tund sel,

Yurub Hinddin qildi Chin sari mayl.
Sipah yig'mish erdi adaddin fuzun,
Yarog' aylamish erdi haddin fuzun
Ki, avval inod oshkor etmagay,
Xusumat ishin ixtiyor etmagay.
Solib sulhdin so'z, yiborgay rasul,
Borishmoq tariqini qilg'ay qabul(3).
Agar xasm bu so'zga indursa bosh,
Uzotqay qilib do'stona maosh.
Va gar ko'rsa ish butmas ozarm ila,
Temur yumshamas po'zishi garm ila.
O'zin qilmag'ay ajz birla zabun,
Cherik tortib etgay masof ozmun.
Bu tadbir ilakim topib erdi roy,
Qilib avval o'zni harifozmoy.
Yibordi rasuli xiradpeshaye,
Risolat aro chobukandeshaye.
Nihoniy anga tutturub so'z base,
Tengiz suyi uzra yibordi xase.
Chu qosid yetib shoh dargohig'a,
Nazar soldi andozai johig'a.
Sipohi ko'rundiki, yuz yil xirad,
Qiyos aylay olmas anga haddu ad.
Yana o'rduyekim, sipehri barin,
Kelib anda bir chodiri kamtarin.
Asos onchakim, ko'rsa nazzoragar,
Bo'la olmayin hushig'a choragar.
Ko'rub, qolmayin o'zda vodiynavard,
O'zin soldi dargahg'a andoqki gard.
So'zin fahm etib xayli dargahnishin,
Shah ollida arz ettilar kelmishin.
Dedi shahki qosidni kelturdilar,
Hamul xasni daryog'a yetkurdilar.
Rasuli xiradmandi korozmoy,
Ravon bo'ldi tufroq uza chehrasoy.
Chu taxt ollini qildi oromgoh,
O'zin qildi mashg'ul har sori shoh.
Ki, taskin topib ko'nglida iztirob,
So'zin aytibon anglay olg'ay javob.
Base maks etib, shohi kishvarxudo,
Dedi: "Qil hadisingni emdi ado!"
Duo ko'p qilib qosidi notavon,
Bayon etti Xoqon hadisni ravon.
Ki: "Arz etti Xoqoni daryoshukuh
Ki, ey nomvar shohi anjumguruh!
Bukim azm qilding bu kishvar sori,
Nechukkim quyosh charxi axzar sori.
Kirib raxshi getinavarding bila,
Yoruttung bu kishvarni garding bila.
Bu ma'nig'a bois ne erdi eking'
Ne fikring buyon azm berdi eking'
Agar do'stsen, do'stlug' bu emas,
Kishi do'stlug' mundaq ishni demas
Ki, sendek ulug' shoh tortib sipoh
Bizing mulkni qilg'asen jilvagoh.
Va gar xud adovatqa qilding g'ulu,
Ne ko'rdung adovatki, bo'ldung adug'
Rasulungki keldi so'z aytib irik,
Anga uzr aytib uzottuq tirik.
Deb erdingki: "Azm etsun olib xiroj
Ki, Doro borib, mendadur taxtu toj".
Deb erdimki: "Gar bordi Doroyi dahr,
Sanga dahrin yetsun oyinu bahr.
Va lekin mening birla Doro aro,
Ish erdi salohu madoro aro.
Yo'q ulkim, manga g'olib o'lg'ay edi,
Xiroju kesim tolib o'lg'ay edi.
Agar sen dog'i qilsang andoq suluk

Ki, bir-bir bila aylagaylar muluk,
Tuzub ikimiz vahdat asbobini,
Farozi aylali shiddat avbobini.
Va gar bermas ersang bu ishga rizo,
Ko'ray har ne olling'a yozmish qazo.
Bu erdi so'zum, emdi ham budurur,
O'zung deki, bu so'z yomonmudururg'
Hamul so'zdin inkor yo'qtur manga,
Yana nav' guftor yo'qtur manga.
Bu dam dog'i yonsang bo'lub sulhjo'y,
Manga dog'i sulh uzradur guftugo'y.
Va gar kin ishida g'ulu aylasang,
Adovat uza guftugo' aylasang.
Mening dog'i bu ishta yo'q kamlig'im,
Masof amrida nofarohamlig'im.
Cherik onchadurkim, aning soni yo'q,
Yaroq onchakim, aning imkoni yo'q.
Ayolu vatan uzra to joni bor,
Kishi harb etar toki imkoni bor.
Vale iki shah zohir etganda kin,
Zafar qay taraf bo'lmoq ermas yaqin.
Qayon fath bo'lmoq chu ma'lum emas,
Jabin uzra ul harf marqum emas.
Kishi razmdin necha bo'lsa yiroq,
Yerur hazm oyinida yaxshiroq"(4).
Suxanvar chu sharh ayladi barcha so'z,
Javob istayu, tikti tufroqqa ko'z.
Shah ul nuqtalardin tabassum qilib,
Dedi gavharafshon takallum qilib
Ki: "Gar shohlig' izzu tamkinida,
Jahondorlig' rasmu oyinida,
Mening birla Daroni Xoqoni Chin
Barobar tutar bu g'alatdur yaqin
Ki, har kimsaga bo'lsa ogohlig',
Bilurkim, erur mulk ila shohlig'.
Agar shahg'adur mulk ila e'tibor,
Mening kishvarim iki Dorocha bor.
Va gar xud shijoat erur mo'tabar,
Aning holidin tutti erkin xabar
Ki, razmig'a chun bo'ldi rag'bat manga,
Aning ushri yo'q erdi shavkat manga.
Qilib erdim ul tavr ojiz ani
Ki, ko'rmaydur el, o'yla hargiz ani.
Chu men g'olib erdim biloishtiboh,
Ham oxir manga berdi nusrat Iloh(5).
Musallam tutar bo'lsa bu rozni,
Unuttik maqoloti nosozni.
O'zin buyrug'umg'a mute' ayladik,
Kelib uzru ajzin shafe' ayladik(6).
Rioyat qilay ulcha imkonidur,
Aningdek sarafrozlar shonidur.
Agar tutmas ersa musallam muni,
Anga ko'rguzay razmu hayjo kuni
Ki, har so'zki qildim bayon chin emish.
Manga chin demak rasmu oyin emish.
Tugandi so'zum, emdi bo'lg'il ravon,
Anga bu so'zumdin xabar qil ravon
Ki, sen borg'och-o'q azm qilg'umdurur,
Yo'l ohista-ohista kelgumdurur.
Ravonroq ketursang javobi savob,
Savob o'lg'usi bizga dog'i javob(7).
Agar amrdin to'lg'ar o'lsa bo'yun,
Ko'roliki, gardun ne o'ynar o'yung"
Chu qosid eshitti bu yanglig' maqol,
Qo'pub qo'ydi yuz yo'lg'a oshuftahol.
Davo topmayin dardi jonkohig'a
Qadam qo'ydi o'z xoni dargohig'a.
Ne so'z kim qilib erdi Xoqon xitob,

Nelarkim buyurdi Skandar javob.
Nechukkim o'tub erdi majlis aro,
Sarosar bayon ayladi mojaro.
Chu fahm etti Xoqonkim, ul tundsher(8),
Yerur ul gumon aylagandin daler.
Yiborsa kishi asru benaf' erur,
Va gar borsa mundoq javobin berur.
Adovatqa mardona bel bog'ladi,
Skandar kelur vaqtini chog'ladi.
Cherik yig'mish erdi Xito mulkidin,
Yeti yo'qki, yetmish ato mulkidin.
Sipohi sipehr anjumidin fuzun,
Adad ichra sahro qumidin fuzun(9).
To'quz yuz ming ul nav' novakfikan,
Ne novakfikanim, balorakfikan
Ki, birdin bo'lub xasm yomg'urda g'arq,
Yana bir choqilg'ay aningdekki barq.
Jiba sarbasar zarhalu turksoz,
Kejim borcha zarbaft chiniytiroz.
Bori novakafgan, bori tig'zan,
Bo'lub borcha javshan bila ro'ytan.
Har otlig' kelib naxli orosta,
Dema naxlkim, mohi nokosta.
Bu yanglig' sipah birla Xoqoni Chin,
Sipah yo'qki, oshubi ro'yi zamin
Aduvga chiqib o'tru, Chin shahridin,
Solib jabhasi uzra chin qahridin.
Aduv vahmidin bo'lmayin ishda sust,
Ko'rub yer, tushurdi sipohin durust.
Sipah davrig'a xandaqe qozdurub
Ki, nazzorasi hushni ozdurub.
Riokat qilib hazm oyinini
Ki, soz aylagay razm oyinini.
Chu xandaq qozorg'a topib ehtiyoj,
Bo'lub xandaqi davri o'n besh yig'och.
Ani bovujud ixtisor aylabon,
Ichin lek mahkam hisor aylabon.
Aroba bila, o'yla hisni matin
Ki, ermas falak hisni andoq hasin(10).
Aroba chu el davrig'a yondoshib,
Iki davradin ham hisobi oshib.
Aroba uza to'ra(11) payvast o'lub,
To'ra keynida xalq hamdast o'lub.
To'ra borcha qullob ila bandu bast,
Kamin aylabon keynida ahli shast.
Yana xandaq ollida mo'ndu tikib,
Qalin nayshakardekki hindu tikib.
Yasab qo'rg'onin ul sifat bexalal
Ki, yo'l topmag'udek ichiga ajal.
O'zin berkitib bo'yla sarxayli Chin,
Yasab xayli davrida hisni hasin.
Yana yondin Iskandari chirarazm,
Qilib ko'ch-barko'ch Chin sori azm.
Anga tegrukim, bu o'zin berkitib,
Munung mulki qasdig'a ul ham yetib,
Chu Xoqon soridin ko'rundi qaro,
Yasab turdi Skandar ul dasht aro(12).
Sipohiki ta'rif anga or edi,
Nechakim kishi ko'p desa bor edi.
Sipohin tuzub shohi razmoy,
Suron soldiyu tushti hazmoy.
Suron yo'qki, yuz ming hizabri yala,
Degin soldi ko'k toqig'a valvala.
Skandarning ul kelmagi tundu tez,
Suron birla bu solmog'i rustaxez.
Aduv ko'nglini ayladi vahmnok
Ki, ko'rdilar oni ajab sahmnok.
Chu oqshom yaqin erdi iki sipoh,

Zaruratki, tuttilar oromgoh.
Falak chunki xurshid Xoqonini,
Yoshurdi tuzub g'arb qo'rg'onini.
Hamul xayli Parvin o'zin ko'rguza,
Taloya kibi chiqti gardun uza.
Iki xayl aro hazm izhoridin,
Taloya ravon bo'ldi har soridin.
Yazaklar payopay ravona bo'lub,
Suho o'qlariga nishona bo'lub(13).
Skandar xayoli bukim subhgoh,
Taharruk topib xayli anjumsipoh.
Qilib harb ahlining oroyishi,
Yasab ulcha imkon gunjoyishi.
Aduv sori azm aylagay bedarang,
Aningdekki, daryog'a surg'ay nahang.
Chu parxosh etib korzor aylagay,
Qiyomat kunin oshkor aylagay.
Chu fahm ettilar hikmat ahli bu azm,
Kelib shohg'a qildilar man'i razm.
Ki: "Tonglou indin madoro kerak,
Hayal aylamak oshkoro kerak.
Ne ishgaki sayyorau sobitot,
Qilurlar nuhusatda sayru sabot.
Nazarkim nuhusatqa voqe'durur,
Tanosub ila bizg'a roje'durur.
Bu iki kun ar shahg'a bo'lsa sukun,
Ishe solg'ay o'rtag'a charxi nigun
Kim, ul ishta bo'lg'ay g'arobat base,
Shah iqboli topqay mahobat base.
Bu so'zda agar bo'lsa dog'i xilof,
Uchunchi kun ar shoh qilsa masof.
Umid ulki a'dog'a solg'ay shikast,
Shukuhini qilg'ay qaro yerg'a past".
Shah ul so'z bila topti taskin base,
Havo tutmadi shu'lai kin base.
Yana sori Xoqoni gardunjanob
Yeli ichra topmish edi iztirob.
Xitoyi sipah, balki Chiniy guruh,
Ko'rub xasm xaylida behad shukuh.
Borining arosida oshub edi,
Bori vahm eliga lagadko'b edi.
Nechakim berur erdi Xoqon ko'ngul,
Tuzalmas edi vahm topqon ko'ngul.
Anga yettikim, qilmayin ishga mayl,
So'z izhor eta boshladi xayl-xayl:
"Ki bu nomvari komkori daler,
Yurak ichra qoplon, shukuh ichra sher
Ki, aylab jahongirlikni havas,
Havas qilg'onig'a topib dastras.
Bu kunga degin har qayonkim yurub,
Nekim komidur, ilgiga kelturub.
Qayu mulk soriki eltib hashar,
Ani fath etib, qilmayin sho'ru shar.
Ne shah bo'yni soriki tashlab kamand,
Bo'lub bo'yni oning kamandig'a band.
Masofida ul kunki Doro edi,
Bu bir qatra, ul jarf daryo edi.
Anga razmu tadbir ila topti dast
Ki, iqboli shoxig'a berdi shikast.
Yemas bizga Dorocha xaylu guruh,
Anga lek o'n bizcha farru shukuh.
Yana ulki sohibqiron ham erur,
Juvondavlatu pahlavon ham erur.
Munungdek kishi birla ko'shishg'a pech,
Yemas ish hisobi bila rost hech.
Aning birla kim ursa lofi masof,
Xirad aytur ul so'zning otin gazof.
Ulug'larni aylab shafolat anga,

Kerak qilsa Xoqon itoat anga.
Yo'q ersa erur ul qaviy, bu zaif,
Anga hech po birla ermas harif.
Kishi qilsa da'vo urush big'idin,
Amon topmog' o'lmas aning tig'idin.
Birovkim anga aql da'vosi bor,
O'zi qasdin etmak ne ma'nosi borg'
Yo'q o'z jonig'a, xalq jonig'a ham,
Ne jon, irz ila xonumonig'a ham.
Mute' o'lsa aylab qabuli xiroj,
Tutar ul musallam munga taxtu toj.
Nelar qildi Malluyi badro'z anga,
Bukun mu'tamad bo'ldi Fero'z anga.
Bo'lub ajzig'a mu'tarif Royi Hind,
Yerur bu zamon kishvaroroyi Hind.
Agar borsa Xoqon dog'i qoshig'a,
Qo'yar mamlakat afsarin boshig'a.
Ayon aylabon xizmat izhorini,
Olur har nekim mulkidur borini.
Bu ishtin nekim o'zga tutsa vujud,
Pushaymonlig'i qilmas ul vaqt sud".
Bo'lub firqa-firqa eli so'-baso',
Bu so'zni qilur erdilar guftugo'.
Birovkim edi mahrami xos anga,
Muhabbat aro sohibixlos anga.
Tilab xilvate xoli ag'yordin,
Ne ag'yordin, balki dayyordin.
Dedi o'lturub yig'layu zor-zor
Ki: "Yelga tushubtur ajab xorxor".
Yeshitganni eldin sarosar dedi,
Ko'pu oz yo'qkim, barobar dedi.
Tugatgach so'zin dedi: "Yey shahriyor
Ki, bo'lsun sanga doyimo baxt yor!
Manga ulcha ma'lum bo'ldi, dedim
Ki, bu so'zni ayturda ma'zur edim.
Inonsang bu holatqa bir fikr qil,
Inonmas esang ayla tahqiq bil".
Dame qildi andesha Xoqoni Chin,
Chu ko'p qildi tahqiq, bildi yaqin
Ki, noqil so'zi sarbasar chin emish,
Ang'a rostliq da'bu oyin emish.
Base bo'ldi o'z holig'a chorajo'y,
Anga bermadi hech bir chora ro'y.
Yelin dog'i bildiki, bordur muhiq,
Yemas ta'nu tashni'g'a mustahiq
Ki, chiniy ayog' birla xoro Rum,
Qachonkim urushtursa doroi Rum,
Necha kimsa aql ichradur zerdast,
Bilurkim qayon tushgusidur shikast.
Agar chini ul kinani qilsa fosh,
Bilurkim urar o'z ayog'ig'a tosh.
Bu ishta hujum etti qayg'u anga,
Tong otquncha yo'q erdi uyqu anga.
Sahar vaqti bir roy topti savob,
Olib g'ayb dushizasidin niqob.
Solib aql ko'ngliga andeshaye
Ki, topmaydur oni xiradpeshaye.
Tilatti ham ul mahrami xosni
Ki, ko'rguzmish erdi bu ixlosni.
Dedi: "Borgah davridin elni sur,
Saroparda dargohidin ham itur.
Yeshikni kelib aylagil takyagoh,
Nido qilki: "Ko'rmas bugun elni shoh!"
Bugun asra oqshomg'acha bu eshik,
Mening soridin bo'lma andeshalik.
Kelur kecha gar keldim ersa bu chog',
Muyassardurur borcha komu farog'.
Agar kelmasam o'z yarog'ingni ko'r,

Ne olingg'a kelsa ayog'ingni ko'r.
Vale bir kunu bir kecha zinhor
Ki, bu pardada yaxshi bo'l pardador.
Vale mendin ish suratini so'rmag'il,
Bu andesha kayfiyatini so'rmag'il".
Qabul etti Xoqon so'zin mustami',
Kirib uyga ul roy aro muxtari'.
Solib har ne shohona erdi asos,
Rasulona egniga soldi libos.
Hamul mahramig'a aytiki: "Bot,
Saroparda yonida keltur bir ot!"
Chu kelturdi markabni tayyor etib,
Saroparda yonig'a chekti yetib.
Chiqib markab ustiga Xoqoni Chin,
Ani qildi bu roz ishiga amin.

XLVIII
Qamarsayyoh sarius-sayri quyosh bila qiron qilg'ondek Xoqon Iskandarga risolat uchun muqorin bo'lg'oni va ul muqoranadin muqobalag'a borg'och qamardek nur va safodin to'lg'oni

Qorong'uda chiqti sipahdin surub,
O'zin qal'a darbandig'a yetkurub.
Berib muhri naqshinki, Xoqon demish:
"Chiqoring menikim, erur kulli ish".
Alar chun nishona topib dilpiband,
Chiqorib ani qal'adin begazand.
Bo'lub tez Xoqoni ofoqgard,
Skandar sipohi sari rahnavard.
Borur erdi ko'nglida yuz ming xayol,
Xavotir qilib ko'nglini poymol.
Chu xurshidi iskandariy ochti chehr(1),
Skandardek ofoq uza soldi mehr.
Nujum o'ldi Chin xaylidek befurug',
Qazo qildi ko'k marg'zarin qo'rug'(2).
Skandar sipohig'a farrux rasul
Yetib ostonida qildi nuzul.
Ravon shahg'a arz ettilar bu maqol
Ki: "Kelmish rasuli humoyunjamol.
Boshidin-oyog'ig'acha farru hush,
Bashar surati ichra kelgan surush".
Skandar dedi: "Aylabon ehtiom,
Anga taxtim ollinda aylang maqom
Ki, bu kecha bir tush ko'rubmen g'arib,
Bu gar bo'lsa ta'biri ermas ajib:
"Quyoshcha manga tushta anvor edi,
Yana bir quyosh ham padidor edi.
Kelibon qo'yar erdi ollimda bosh,
Kishi ko'rmamish mundoq iki quyosh".
Yana hikmat ahlining a'lomida,
Falak sayridin yozg'on ahkomida:
"Navodir edi bu iki kunda ko'p
Ki, zohir bo'lur, - dedilar, - munda ko'p".
Navodirki qildi alar e'tibor,
Bu nodir biri bo'lmoq imkoni bor".
Debon shah bu so'zni, dedikim: "Yurung,
Degon kimsani ichkari kelturung!"
Borib chunki kelturdilar ichkari,
Ko'rub rasmu oyini Iskandari.
Yiroqroq suxandoni farxundaroy,
Rasulona oyin keturdi bajoy.
Rasul erdi chun yaxshi avsof ila,
Skandar tilab quchti altof ila.
Yetib baxtdin bu bashorat anga,
Shah: "O'ltur!" - deb etti ishorat anga.
Rasul o'lg'och ollida oromjo'y,
Savol etti Iskandari komjo'y.
Ki: "Har ne so'zung bo'lsa og'oz qil,
Ne roz aytsang bizni hamroz qil!"

Taanni bila dedi farrux rasul
Ki: "Yey dargahing ostoni qabul!
Nekim aylading hukm, jon ustiga,
Ravon qilmoq oni ravon ustiga.
Va lekin Xito xoni Xoqoni Chin
Ki, tadbiru royig'a yuz ofarin.
Manga necha so'z debdurur, bas sharif
Ki, ermas eshitmakka har kim harif.
Agar tarqasa har taraf anjuman,
Rasul o'lsau xusravi safshikan.
Surarg'a chu shah lutfu ehsoni bor,
Men ul nukta surmakning imkoni bor.
Yana debdururkim shahi pokroy,
Agar bo'lsa bu nav' xilvatnamoy
Ki, shah bo'lg'ayu homili rozu bas,
Sen izhor qil har nekim multamas.
Yo'q ersa qo'pub yong'ilu turmag'il,
Va gar qilsalar hibs, dam urmag'il.
Gumon etsalar el fidoyi seni,
Fasod ahlining tiyraryoi seni.
Shikol aylasunlar oyog'ingg'a band,
Qo'lungg'a dog'i bog'lasunlar kamand.
Skandar qo'yub o'llig'a tig'i tez,
Qil ul lahza tig'i zaban nuktarez.
Agar bo'lsangiz mendin andeshalik,
Qiling band inak oyog'u ilik".
Skandarga oshti bu ishdin shaaf,
Dedi: "Boringiz har kishi bir taraf
Ki, band aylamaklikka yo'q ehtiyoj,
Emas hudhud oyini sung'urg'a koj"(3).
Qilib hikmat ahli base iltimos,
Xususan Arastuyi anjumshunos.
Suxanvar oyog'ini band ettilar,
Qo'lin ham asiri kamand ettilar.
Shah o'llig'a kelturdilar tig' ham,
Yiroq qo'ydilar borcha bir-bir qadam.
Chu bo'ldi tihi xilvat ag'yordin,
Yana so'rdi po'shida asrordin.
Rasul aytti: "K-ey, shahi pokroy,
Aduvband, yo'q-yo'qki, kishvarkushoy.
Sog'inma meni qosidi rahnavard
Ki, Xoqon sanga bo'ldi dargahnavard.
Bukim bo'lmisham xoki dargahnishin,
Ne ilgimda tig'u ne ko'nglumda kin.
Ayog'imda bandu iligimda band,
O'zumni sanga qilmisham mustamand.
Bu ish boisi necha surat edi
Ki, bu nav' kelmak zarurat edi".
Skandarni hayrat zabun ayladi,
Bu ishdinki charx nigun ayladi.
Dedi: "K-ey, sipahdori Chinu Xito,
Nechuk shohlar bo'yla qilg'ay xato
Ki, bo'lg'ay aduvsig'a mundoq asir
Ki, kimsa anga bo'lmag'ay dastgir.
Tutulg'ay kelib o'z ayog'i bila,
Dog'i nukta surgay farog'i bila.
So'zungning adosida qilma shitob,
Burun bu savoling'a bergil javob".
Dedi aylabon fikr Xoqoni Chin
Ki: "Yey dahr mulkiga masnadrinishin,
Tushub erdi boshimg'a, bas, mushkil ish
Ki, oning iloji edi bu kelish.
Yana bor edi e'timodim sanga
Ki, bu nav' edi e'tiqodim sanga
Ki, borsen xiradmandu ravshan ravon,
Juvonmardu himmatvaru pahlavon.
Zabunkushluk o'lmas shioring sening,
Bu nav' ishdur, albatta, oring sening.

Alarkim sanga qildilar ko'p xilof,
Sipah chektilar zohir aylab masof.
Degan chog'da uzr etmading juz karam
Kim, o'ldi zalil, aylading muhtaram.
Manga topmayin andoq amri vuqu'
Ki, qilg'ay taqozoyi bimu xushu'.
Xususan xisoli hamiding bilib,
Ulug' e'timod ishlaringga qilib.
O'zumni qilib bo'yla zoru zabun,
Tushub taxting o'llig'a xoru nigun.
Debon arzi holim tazallum qilib,
Asirona nutqu takallum qilib.
Topa olmadim hech surat bila,
Qoshingdin qo'parni kudurat bila.
Bor erdi qoshimda quyoshdin yoruq
Ki, qilg'ungdurur lutfu diljo'yluq".
Bu so'z kim surub shohi mushkilpisand,
Javobin bag'oyat topib dilpisand.
Dedi ofarin aylab: "Yey komyob,
Bu roying xud erdi bag'oyat savob.
Yana har so'zung bo'lsa izhor qil,
Xafo pardasidin padidor qil
Ki, bu hol ila ko'rsa bo'lmas seni,
Bu surat bila so'rsa bo'lmas seni".
Duo birla Xoqoni daryonazir,
Dedi: "K-ey, jahondori daryozamir!
Bu kelmakdin erdi g'araz bu manga
Ki, bo'lg'ay janobingda yorg'u manga.
So'zum har ne bor, o'lturub ro'-baro',
Qoshingda degaymen borin mo'-bamo'.
Budur so'zki, chun keldi shahdin rasul
Ki, ham kelgilu, ham xiroj et qabul.
Javobidin ar bo'ldi oshufta shoh,
Kelibmen anga bo'lg'ali uzrxoh.
Gar ortug' dedim so'z gunahkormen,
Siyosat qilurg'a sazovormen.
Bilib jurmum olingg'a keldim zalil,
Agar tortsang tig' qonim sabil5.
Va gar afv ila qismim etsang tarab,
Sening xulqu lutfungdin ermas ajab".
Skandar dedi: "K-ey, shahi komyob,
Manga ulcha sen aytib erding javob.
So'zi erdi ma'qulu yorona ham,
Pisand etgudek xeshu begona ham.
Vale men qilib puxta tadbirlik,
Chu boshimda erdi jahongirlik.
Jahon mulkin ochmoqni jazm ayladim,
Bu kishvar sari dog'i azm ayladim.
Aduvsig'a har shahki g'olibdurur,
Bu yanglig' bahonag'a tolibdurur.
Yo'q ersa sanga o'kta so'z yo'q edi,
Ne bo'lsa bizing soridin-o'q edi.
Gar ul so'zda bor ersa dog'i xilof,
Bilib ayladuk emdi xotirmi sof"6.
Duo qildi Xoqonu so'z boshladi,
So'zin o'z murodi sari toshladi.
Dedi: "K-ey, mute' ahli olam sanga,
Jahongir bo'lmoq musallam sanga,
Ne kishvarki ochmoqqa urdung qadam,
Aning fathi xud bo'lmadi bealam.
Qilib fathi tadbirida qiylu qol,
Ko'ngulga kirib har zamon yuz xayol.
Bilursen o'zung Mallu chog'li kishi
Ki, nayrangu afsun edi varzishi.
Necha qildi o'llingda kinu inod,
Ne tashvish ila bo'ldi fath ul bilod.
Yeri bor edi aylamak qatlu kin,
Ato qilding o'g'lig'a toju nigin.

Chu lutfungdin ogoh qilding ani,
Ato mulkida shoh qilding ani.
Buyon aylagach azm davlat bila
Ki, taxt uzra sen fathu nusrat bila.
Menikim aduv aylar erding xayol,
Bu nav' ettim o'zni sanga poymol.
Xayolimg'a yuzlandi bu nav' ish
Ki, mundoq itoat kishi qilmamish.
Senikim Haq etti bu nav' arjumand
Ki, pastingdurur bo'yla mendek baland.
Tilarmenki, bu bo'lsa oson manga
Ki, bilsamki, ne qilg'ung ehson manga!"
Skandar dedi: "Jam' qilg'il ko'ngul,
Iki dahr aro sen ato, men o'g'ul.
Desang, xizimatingda jabin surtayin,
Seni taxti johimg'a o'lturtayin.
Qilib sanga farzanddek poybus,
Deyinkim, tirildi malik Faylaqus.
Sen et masnad uzra kulahdorliq,
Men ollingda aylay sipahdorliq.
Agar xud bu nav' aylamassen qabul,
Ne yanglig'ki, ko'nglunga aylar shumul.
Meni ayla ogahki, ul ish qilay,
Necha aylay olg'oncha ko'shish qilay".
Bo'lub shod Xoqoni davlatqarin,
Duolar bila aylabon ofarin.
Ko'zidan tiya olmayin yoshini,
Qo'yub shukr tufrog'ig'a boshini
Dedi: "K-ey, shahanshoi gardunsarir,
Sariringg'a yo'q avji gardunnazir.
Hamesha jahon pahlavon bo'lg'asen,
Jahon ahlig'a komron bo'lg'asen.
Bo'lub tav' ila bandai farmon sanga,
Meningdek base xonu xoqon sanga.
Bu ne lufu pokiza tiynat bo'lur,
Bu ne xulqu ehsonu himmat bo'lur.
Bu himmatki bermish sanga beniyoz,
Yerur shahlig'ingg'a jahon mulki oz.
Demon loyiqing iki olam edi
Ki, o'n bo'lsa erdi dog'i kam edi.
Bu altofkim sen ayon aylading,
Meni shukrida notavon aylading.
Kaloming ayon aylagan mas'ala,
Yeshitmakka yo'qtur manga havsala.
Vale chun deding oshnolig' so'zi,
Aroda o'g'ulluq, atoliq so'zi.
Gumonimda yo'q erdi bu ehtrom
Ki, qilg'ung meni bo'yla oliy maqom.
Yaromas sanga garchi mendek ato,
Vale men bu so'zni demakdur xato.
Guhar zotig'a ne kam o'lgay sharaf,
Bukim bo'lg'ay oning atosi sadaf.
Bu ehsoninga garchi loyiq emon,
Sadaf birla dur holidin yo'q demon.
Va lek o'zga so'zlarki qilding bayon,
Alardin qil ushmuncha chog'liq ayon
Ki, fosh etmagil elga bu rozni,
Bu kelmakdin anjomu og'ozni.
Rasulona aylab manga iltifot,
Bukun asrabon, shom bo'lg'ach uzot.
Yelingga degilkim: "Bu kelgan rasul,
Yarashdin, dedi, so'zu qildim qabul".
Tong otqach rasule yubor qoshima
Ki, solsun sharaf soyasi boshima.
Meni ayla dargohinga iltimos,
Kelay men tutub hukmu amringni pos.
Ko'rub ayla ta'zim el ko'rgudek,
Muluk oni bir-birga yetkurgudek.

Erur ming yil ulkim kelur yodima
Ki, xonlig'dur obou ajdodima
Ki, bu mulk andinki ihdos erur,
Atodin atobizga meros erur
Ki, Chin mulkida erdilar xon bori,
Qayu xonki, qoonu xoqon bori.
Bularning tutub posi nomusini,
Manga solma bazming zaminbo'sini
Ki, xoqonlig'im shavkati sinmasun,
Shahanshahlig'im savlati sinmasun.
Ulus ichra e'zoz qilg'il meni,
"Ato", deb sarafroz qilg'il meni.
Xirojeki nomangda mastur edi
Ki, Chin doyim ul ishta ma'zur edi.
Bu taklifni sen dog'i qilmag'il,
So'zin demau ko'zga ham ilmag'il.
Xiroj istamakdin g'araz mol esa,
Duru la'ldin tavqu xalxol esa,
Xazoyin manga benihoyatdurur,
Duru la'l behaddu g'oyatdurur.
Manga har qachon bo'lsa sendek o'g'ul,
Qachon maxzan asrarg'a bo'lg'ay ko'ngul.
To'kay ollinga ul qadar molu ganj
Ki, yetsun sipohing'g'a yig'mog'da ranj.
Bu yanglig' rioyatlar etgan zamon,
Mening bog'u qasrim'g'a bo'l mehmon
Ki, yuzunga men dog'i majlis tuzay,
Mulukona tartiblar ko'rg'uzay.
Necha vaqtkim bo'lsa koming sening,
Bu kishvarda bo'lsun maqoming sening.
Borur vaqting ul kunki ta'yin erur,
Uzotay aningdekki oyin erur.
Bo'lay necha manzil jamoling'g'a shod,
Ne yerda buyursang qilay xayrbod.
Qil albatta pinhon vale bu so'zum
Ki, mundoq risolatni qildim o'zum".
Skandar dedi: "Men xud aylay nihon,
Sen ar zohir etsang netay nogahong"
Dedi: "Mendin o'lmas bu ish elga tarh",
Ne yanglig'ki zabt aylamish, qildi sharh.
Skandar qabul etti bori so'zin,
Bu va'da vafosig'a tutti o'zin.
Elin hozir istab, ishorat bila,
Dedi nukta, mundoq iborat bila
Ki: "Bu farruxoyini farxundapay
Ki, qildi biyobon risolatqa tay.
Burun qo'llaridin kamandin oling,
Ayog'laridin dog'i bandin oling.
Base yaxshi so'zlarga homil edi,
Risolat tariqida komil edi.
Hamul bahr ila kon aro soldi sulh.
Mulukona to'nlar anga kiydurung,
Berib muncha naqd, ollima kelturung!"
Ne yanglig'ki hukm etti, tutti vujud,
Ijzat berib shohi bofarru jud
Dedi: "Ting'il oqshomg'acha shodmon,
Ravon bo'l jahon tiyra bo'lg'on zamon".
Duo aytibon shohi farzonag'a,
Xirom ayladi mehmonxonag'a.
Bo'lub anda oqshomg'acha komyob
Topib komu ochmay yuzidin niqob
Ki, ul yerdakim doxili Chin edi,
Risolatqa bu nav' oyin edi.
Chu oy qosidi chiqti gardun uza,
Xirom aylayu tog'u homun uza.
Rasuli qamarsayr ham mindi ot,
O'zin manzili sori yetkurdi bot.
Hamul mahramekim edi muntazir,

Visolidin aylab ani muftaxir.
Anga topshurub dashtpaymo samand,
Kirib parda ichra shahi arjumand.
Borib yo'ldag'i ranju farsudalig',
Topib taxtu joh uzra osudalig'.
Ishe aylab andoqki qilmay kishi,
Kishi xaylidan kelmay andoq ishi.
Sahargahki mehr o'ldi masnadrishin,
Aningdekki taxt uzra Xoqoni Chin.
Skandar qilib taxti uzra maqom,
Buyurdi sipoh ahlig'a bori om.
Ulus hozir o'ldi chu dargohig'a,
Tavajjuh qilib masnadi johig'a.
Taanni bila shohi ofoqqir,
Tilab bir suxandoni farmonpazir,
Dedi: "Aylagil azm Xoqon sari,
Bahor abridek bahri Ummon sari.
Anga ayt mendin durudu salom,
Salomim degach, bo'yla yetkur payom
Ki: "Qil bartaraf kina asbobini,
Uzoringg'a och sulh avvobini.
Agar yaxshibiz, gar yomonbiz bukun,
Sening mulkunga mehmonbiz bukun.
Qo'pub kelki, biz kinadin toqbiz,
Bag'oyat jamolingg'a mushtoqbiz.
Yaqinkim bu so'zni qabul aylagung,
Niyoz ahli sori nuzul aylagung".
Skandar chu maqsudin etti tamom,
Rasul urdi yo'l qat'i qilmoqqa gom.
Chu Xoqon sipohig'a bo'ldi qarini,
Surub nukta, andoqki durri samin.
Rasul erkanin oshkor ayladi,
O'zin orzuxohi bor ayladi.
Chu Xoqong'a arz o'ldi ul mojaro,
Tilatti ani borgohi aro.
Qilib masnad uzra maqom ul dog'i,
Ulusqa berib bori om ul dog'i.
Skandar rasulidan etti savol
Ki: "Kelmakta maqsudung aytg'il maqol".
Suxanvar nechukkim shah aytib edi,
Tamomini Xoqon qoshida dedi.
Eshitti chu Xoqon sarosar hadis,
Farahbaxsh, bal ruhparvar hadis.
Ko'p izhori ayshu nishot aylabon,
Suxanvar bila inbisot aylabon.
Dedi: "Chunki shohi sipehrihtishom,
Surar erdi chun kin yuzidin kalom.
Adovat bila qildi bizga murur,
Sipah tortmoq bizga bo'ldi zarur.
Bu damkim muloyim hikoyat demish,
Yaqin bo'ldikim bizga xohon emish.
Aning birla yo'q bizga parxoshu kin,
Bo'lurbiz ravon sen bor ersang amin".
Rasul ayttikim: "Bizing shah so'zi
Deyilgach, gumon etki, aytur o'zi.
Yo'q ersa bilur muncha ahli xirad
Ki, yo'qtur menga seni istarga had".
Bu so'z birla Xoqon qilib no'shxand,
Ravon azm qilmoqqa mindi samand.
Bo'lub Chin sipohi ajab shodmon
Kim, ul bimdini topti bori amon.
O'ziga ulus, borcha aylandilar,
Aning keynicha bori otlandilar.
Magar baski jo'sh urdi xalqi kasir,
Yer ajzosi bo'ldi taxalxulpazir.
Xaloyiqqa hukm etti Chin xusravi,
"Ki o'rnida bo'lsun zaifu qavi.
Vale yuzcha gulro'yi chiniynajod,

Yana ming xidevi xitoinihod.
O'zi birla oldi, dog'i surdi raxsh,
Anga tegrukim xusravi mulkbaxsh.
Skandar soridin dog'i shohlar,
Xiradpeshau donishogohlar.
Alar dog'i shohona tazyin bila,
Bular ham hakimona oyin bila,
Chiqib o'tru Xoqong'a aylab hujum,
Aningdekki, ul chog'da bo'lg'ay rusum.
Ko'rushub payopay, yetib favj-favj,
Tengizdin, aningdekki, har lahza mavj.
Chu shoh ostonig'a bo'ldi yaqin,
Ravon otidin tushti Xoqoni Chin.
Yugurub ilayinda ozodalar,
Ne ozodalar shohu shahzodalar.
Tanob uchig'a chun yovuq qo'ydi gom,
Oq uydin Skandar ham etti xirom.
Iki soridin qo'l ochib iki shoh,
Qiron aylab andoqki xurshidu moh.
Chu bir-birlariga yovushti ikov,
Atou o'g'uldek quchushti ikov.
Falak ko'rmayin oshkoru nihon,
Munungdek qarın o'lmog' iki jahon.
Biri gar azim, ul biri a'zame,
Bu ham olame, ul dog'i olame.
Quchushqoch iki shohi feruzbaxt,
Skandar yonib ayladi azmi taxt.
Tutub bir qo'li birla Xoqon qo'lin,
Anga ko'rguzub taxti shohiy yo'lin.
Chu Xoqon keyin qoldi aylab hijob,
Chiqordi chekib shohi gardunjanob.
Ayog'in sarir uzra chun yetkurub,
Burun oni o'lturtubu o'lturub.
Qilurg'a nekim va'da qilmish vafu,
Muning birla ham qilmayin iktifo,
Muloyim-muloyim so'rub har nafas,
Aningdekki Xoqong'a bir-bir havas.
Shafiqona so'z chun damo-dam solib,
O'g'ulluq atoliq so'zin ham solib.
Tutub ilgini bu so'z ayturda rust
Kim, ul ahd misoqin aylab durust.
Tugatgach so'zin shohi bisyordon,
Bakovul kelib yoydi dastorxon.
Yoyildi chu shohona xonlar base,
Quyosh qursidek anda nonlar base.
Hamul xon aro guna-guna taom,
Bo'lub lahza-lahza tabiatqa kom.
Chu tortildi xoniki dastur emas,
Taom oncha olamda maqdur emas.
Dedi mizboni falaktumtaroq
Ki: "Otlansa Xoqon ham ermas yiroq
Ki, Chin xalqi bilsa muloqotimiz,
Muhabbat tariqida isbotimiz".
Bu so'zdin bo'lub shod Xoqon base,
Qo'pub bo'ldi shahg'a sanoxon base.
Skandar uzotti ani Chin sori,
O'zi qo'ydi yuz jomi rangin sori.
Ayoqchi, to'la ayla chini ayoq,
Yerur bizga so'zning chini ishtiyuq.
Labolab tut oniki men sipqoray,
Dog'i lahza-lahza o'zumdin boray.
Mug'anniy, kelu chert turkona soz,
Maqomi "Navo", yo'qsa "Turkiy Hijoz"⁷,
Navoiyning ash'oridin necha bayt,
Mening hasbi holim topib turkiy ayt!
Navoiy, tutub fol devonni och,
O'qurda duru la'l olamg'a soch.
Mug'anniyg'a ham ayla ta'lim ani

Ki, qilsun surud ichra taqsim ani!

XLIX

Tuzluk ta'rifidakim, dahr bo'stonining sarvsifat ozodavashlarining pisandidaroq shevasidurur va sidq qavl vasfidakim, sipehr shabistonining subhoso toza damlarining barguzidaroq shimasi va royi savobnamoy asarikim, mehri olamorodek juzve harakat bila kulliy yerni yorutur va kalomi salohafzoy favoidikim, oz nukta bila olam ahlig'a ko'p natija yetkurur

Birov dahr aro davlatoyin erur

Ki, har so'z kim ul aytqay, chin erur.

Xudo komin oning ravo aylagay

Ki, har va'da qilsa vafo aylagay.

Ne nazr etsa qilg'ay vafodin ado

Ki, "Yufuna bin-nazri" debdur Xudo(1).

Qabul aylagan nuktani qarz bil,

Ani nassi qoti' bila farz bil

Ki, bo'ynungda ul bir og'ir yukdurur,

Yerur tog'cha, garchi bir tukdurur.

Qayu kimsakim, so'zni yolg'on degay,

Inonmaslar ar nassi "Qur'on"(2) degay.

Necha bo'lsa yolg'onchi el arjumand,

So'zi anjuman ichradur nopisand.

Bor ermish burun chog'da kozibvashe,

Uyiga tushub shu'lai sarkashe.

Fig'onlar chekar ermish istab madad,

Yeshitganga bo'lmay so'zi mu'tamad.

Chu kuymish uyi yumub-ochquncha ko'z(3),

Demish anga sohibdile bo'yla so'z

Ki: "Yolg'on angakim farovondurur,

Chini ham el ollinda yolg'ondurur.

Agar qilmadi el himoyat sanga,

O'zungdin keraktur shikoyat sanga".

Eshittimki, bir shahg'a bo'ldi niyoz,

Uye aylamak bir sutun uzra soz.

Kezib toptilar bir yig'och bo'yla tuz,

Va lekin aning moliki bir ajuz.

Berib o'n baho, balki yuz, balki ming,

Rizo bermayin xotiri zolning.

Chu bay'u sharo topmayin intiho,

Berib zol hamsangi oltun baho(4).

Yasodilar ul uyni gavharnigor,

Sutunni vale qildilar zarnigor.

Hamonoki keldi tamoshog'a zol,

Yig'ochin o'pub, surdi mundoq maqol

Ki: "Solding, chu Haq tuz yaratti seni,

Ham o'zungni oltun aro, ham meni".

Niholeki ul tuz bo'lur jilvasoz,

Bari elni mundoq qilur beniyoz.

Agar tuzluk o'lsa kishining ishi,

Ne vasf aylay olg'ay ishini kishi.

Xususan shahi komron bo'lg'ay ul,

Jahon uzra xisravnishon bo'lg'ay ul.

Maozalloh, ar qilsa shah egrilik,

Yumog'liq kerak shahlig'idin ilik(5).

Birovgaki mulk o'lsa zeri nigin,

Nigin birla ul bo'lsa masnadrinishin,

Anga "Rosti rasti"(6) etsa nigor

Qachon rost bo'lmay bo'lur rastgor.

Alifkim erur rostliqda alam,

Agarchi alifdur, erur alf ham(7).

Xatekim qilur tuzlugi birga ming,

Ne ish aylagay tuzlugi kimsaningg'

Kishikim jahonda so'zi rostdur,

Yerur dol angakim o'zi rostdur.

Birovkim erur rostliqdin yiroq,

Aningdek kishi bo'lmag'on yaxshiroq.

Yana ulki soyibdurur roy anga.

Aduv kasratidin ne parvoy anga?(8)

Gum aylar yomon kunda bir yaxshi roy,

Tumon xasmni borcha razmozmay.
Baso xasmkim ko'proq andozadin
Ki, daf' o'ldi bir solg'on ovozin.
Razin roy ila yoymasa kimsa dom,
Havoda uchar qushni qilg'aymu romg'
Kishi bilmasa royi soyibfanin,
Qachon do'st qilg'ay edi dushmaning'
Taammul bila kom paydo bo'lur,
Tahammul bila g'o'ra halvo bo'lur(9).
Yeshittimki, der erdi bir zufunun
Ki, bukim yilong'a qilurlar fusun.
Bo'lur o'zi qaydig'a pechon kamand
Ki, andin kishiga yetishmas gazand.
Magar ul bilur tildin ahli xirad,
Xushomad bayon qildilar beadam.
Payopay chuchuk so'z chu payg'om o'lur,
Aningdek xashin jonvar rom o'lur.
Nechakim xirad ichra bo'lsa kami,
Yilondin yomonroq emas odami.
Chu g'avvos kasb etti royi razin,
Nahang og'zidin oldi durri samin.
Dam urmay chu ul durri g'alton olur,
Tengiz qa'ridin gavhar oson olur.
Bas ulkim takallumg'a og'zin ochar,
Muxotabg'a so'z yo'qki, gavhar sochar.
Ne tong tund dushman anga rom esa,
Chu rom o'ldi hosil nekim kom esa.
Takallum bila kimsa inson erur,
So'zi yo'q bahoying'a ne son erurg'
Vale so'zda dog'i marotibdurur,
Ham anda hunar, ham maoyibdurur.
Ham uldurki aylar tirikni halok,
Ham andin o'luk tan topar ruhi pok.
Xirad birla chun yaxshi so'z bo'ldi yor,
Kishi royi soyib qilur ixtiyor.
Xiradmand bo'lsa balog'atmaob,
Ne bo'lg'ay ishi g'ayri royi savobg'
Birovkim savob o'ldi royi aning,
Berur ulcha royi Xudoyi aning.

L

Ardasher hikoyatikim, qaviy dushman daf'ini qilich bila qilurdin ojiz erdi, royi razin va tig'i zaban bila ul mushkil qaziyag'a saranjom berdi

Muluki tavoyif aro Ardasher
Ki, ham royzan erdiyu ham daler.
Magar Ardavon birla aylab xilof,
Iki soridin bo'ldi azmi masof.
Hamonoki kuchluk edi Ardavon,
Munga yo'q edi oncha tobu tavon.
Yonarg'a rizo bermayin g'ayrati,
Yururga vale za'fdin hayrati.
Taammul qilur erdi roy istabon,
Bir andeshai rahnamoy istabon.
Yarash istayu ozim etti rasul,
Aduv qilmadi ajzin anglab qabul.
Bor erdi sipohi aro bir kishi,
Aduv jonibi noma yozmoq ishi.
Necha bersalar erdi ogohliq,
Shah o'lmas edi andin ikrohliq.
Aduv yetti bir kunchilik yo'lg'a tund,
Bu ham bo'lmadi fikru roy ichra kund.
Xayolig'a roye yetishti ajab,
Ravon davlat arkonin etti talab.
Kivurdi chu borini xilvat aro,
Ravon qildi bunyod bu mojaro
Ki: "Nogah kishi iztiror etmasun,
Aduv shavkatidin firor etmasun

Ki, Haqdin yetishti inoyat manga,
Yerur shodlig' benihoyat manga.
Ani sizga dermen, vale zinhor,
Kishi qoshida qilmangiz oshkor".
Bori ahd qilg'och, ravon boshladi,
Tarab birla bu doston boshladi
"Ki, a'do soridin necha pahlavon:
Falonu falonu falonu falon
Ki, bu xayl erur asli ko'shish chog'i,
Nechukkim, bilursiz muni siz dog'i.
Bo'lub Ardavondin bori tiyraroy,
Manga aylab o'zni tazallumnamoy.
Bu so'zga qilib ahdu misoq etib,
Yibormishdururlar manga xat bitib
Ki, tonglaki el bo'lsa vodiynavard,
Tuzulsa iki sori saffi nabard.
Ne yerdaki turg'on esa Ardavon,
Chopib boshig'a bir necha pahlavon.
Anga yetkurub zulm podoshini,
Sanga keltururbiz aning boshini".
Bu so'zni chu taqrir etib Ardasher,
Yelidin ketib za'f, bo'ldi daler.
Magar o'rtada erdi payg'omgar,
Bitib holni bo'ldi e'lomgar.
Yeshitgach bu so'z xasmi oliy asos,
Zamirig'a yo'l topti behad haros.
Ne topti yurub razm etarga jihat,
Ne xaylini daf' etgali maslahat.
Yarashqa rizo berdi himmat tutub,
Yarashti, dog'i yondi minnat tutub.
Bu kim topti bu nav' royi savob,
Bu nav' o'ldi iqbolidin komyob.

LI - Hikmat

Iskandarning Arastudin savoli ul bobdakim, savob royg'a mujibi isobat ne bo'lg'ay va xatog'a jihati za'f ne va javob eshitmak

Yana so'rdi Iskandari poktab'
"Ki, ey hikmatoyinu darroktab',
Bukim odami borcha insondurur,
Bori ofarinishda yaksondurur.
Munga royi soyib Haq etti ato,
Va lekin anga berdi royi xato.
Yana ham bukim, royi soyib erur,
Ishinda aning bu ajoyib erur
Ki, chun pokroy o'ldi beishtiboh,
Va lekin xato ham qilur goh-goh.
Kerakkim, bu bir bo'lsa, ul bo'lmasa,
Ul o'lsa, bu bir sori yo'l bo'lmasa".
Taammul qilib dedi donishnavard:
"Ki, ey borcha, shahlar arosida fard,
Bukim xalq erur ofarinishda bir,
Ne donishda birdur, ne binishda bir.
Yerur Haq sifoti adaddin bari,
Bular har biri bir sifat mazhari.
Kerak har biri bo'lsa bir fardzot,
Nedinkim emas birdek iki sifot.
Ne tong bo'lsa bu birga fahmu xirad,
Yana bir xiraddin esa bemadad.
Xiradlig'ning ar bo'lsa royi durust,
Kerak bo'lsa albatta gah-gah sust.
Nedinkim emas kimsa bir hol ila,
Yerur har zamon o'zga minvol ila.
Yana ulki gar bo'lsa tuz borcha roy,
Xirad bo'ldi, bas, kimsaga rahnamoy.
Xirad g'ayb ilmida a'modurur
Ki, bilmaski, tongla kelur nedurur.
Xiraddin erur g'ayb ilmi yiroq,

Yerur bexiraddin xirad yaxshiroq.
Yana kimsaga borcha roy o'lsa tuz,
Xiradg'a berur, bas, ajab fikr yuz
Ki, Haq amrida bo'ldi shirkat anga,
Yemasdur munosib bu fikrat anga.
Kamol ahlining royi gohi taboh,
Yerur Haq kamolig'a ravshan guvoh".
Javobini shah topti chun dilpiland,
Yana urmadi dam bo'lub bahramand.

LII

Xoqonning Iskandar uchun ziyofat asbobin tuzgani va ani Chinga elturga iltimos ko'rguzgani va ul shohona bazmu oyin vaz'i vasfida xomai nodiranigor durfifshonliq qilmoq va ul tuhaf va navodir tazyini ta'rifida tab'i balog'atshior gavharposhliq ko'rguzmak va peshkashlari te'dodida to'quz falak avroqin xomag'a raqamzad qilmoq va bazmi dilkashlari sharhida sekiz bihisht riyozin aql ko'ziga rad qilmoq

Bu debo uza paykaroroi Chin,
Bu nav' ayladi naqshi deboi Chin
Ki, chun Chin sari bo'ldi Xoqong'a azm,
Mubaddal bo'lub bazm ila kinu razm.
Yeli ko'nglidin ketti ranju taab,
Bular o'rnig'a keldi ayshu tarab.
O'zi tushti Chin shahrig'a shodmon,
Kirib qasri davlatg'a tushgan zamon.
Talab qildi arkoni davlatni bot,
Julus amri etti qilib iltifot.
Dedikim: "Bu shohi falakhtishom
Ki, olam yuzin fath qilmish tamom.
Jahon shahlarin aylamish bandasi,
Zabardastlar bo'lmish afkandasi.
Kamand ulki gardung'a band aylamish,
Bu oni asiri kamand aylamish.
Qachon bizga bor erdi xud bu gumon
Ki, bo'lg'ay bu altof ila mehmon.
Kelib tarki qatlu masof aylagay,
Bizing birla ko'nglini sof aylagay.
Qilib ulcha imkoni bor ehtirom,
Manga taxti ustida bergay maqom.
Meni ham atoliqqa qilg'ay qabul,
Ham o'lg'ay shafiqim, nechukkim o'g'ul.
Bilursizki, gar qilsa erdi nabard,
Ulusdin chiqorur edi ko'kka gard.
Sanam zulfidek aylabon toru mor,
Qo'porur edi borhamizdan damor.
Bu lutfeki ul oshkor ayladi
Ki, ehson tariqin shior ayladi.
Bu majma' ichinda yig'ilg'on anga,
Yerur borcha ozod qilg'on anga.
Men altofidin oncha sharmandamen
Ki, garchi ato der, vale bandamen.
Qilurdin anga xizmati dilpazir,
Xud ermasdurur hech yanglig' guzir.
Bu ishning salohi nedur, fikr eting,
Qoshimda chu fikr ettingiz, zikr etingg'"
Bu so'zlar degach shohi Chinu Xo'tan(1),
Duosig'a til chektilar anjuman.
Dedilarki: "Har nuktakim surdi shoh,
Yerur muttafiq borcha xaylu sipoh.
Bu shoheki bor emdi mehmonimiz,
Gar ollida bo'lsa fido jonimiz.
Anga ulcha oyini e'zozdur,
Muni desa bo'lg'ay hanuz ozdur.
Ne mulku sipahg'a sen etsang raqam,
Bilurlar aning bermagin mug'tanam.
Va lek ulcha sen o'zing etkung yaroq,
Bilursen sen oni o'zing yaxshiroq.
Nekim himmatingg'a tamannodurur
Bizing himmat andin muarrodurur.

Qachonkim qiron aylasa nayyirayn,
Ko'runurmu zarrot aro tushsa shayn?(2)
Bo'lur chunki yondoshsa iki jahon,
Jahon darjahon, mo'r ko'zdin nihon.
Ne tong, xalq tab'i qiroq aylasa,
Skandarga Xoqon yarog' aylasa.
Muqassirdurur tab'imiz daxldin
Ki, to'bo ishi kelmadi naxldin(3).
Vale muncha ish bizga ravshandurur
Ki, gar xarji yuz ganju maxzandurur.
Chu sen mizbon o'lsang, ul mehmon,
Ko'p o'lmog'lig'in qilsa bo'lmas gumon".
Bu so'zlarki arz ettilar ul guruh,
Bo'lub shod Xoqoni daryoshukuh
Dedi: "Ulcha ko'rguzdi bu qahramon,
Yerur elg'a xud farz moli amon.
Sipohig'a ulkim mavojibdurur,
Aning yillig'i elga vojibdurur.
Yana yillig'ig'a ochib qufli ganj,
Men o'z maxzanimdin bo'lay naqdsanj.
Sipohiga fikr o'lsa ushbu sifat,
O'zi fikrini men ko'ray maslahat"(4)
Bu yanglig'ki so'z o'tti Xoqon bila,
Bori el qabul ettilar jon bila.
Bo'lub borchasi bir-biriga mumid,
Qilib ish saranjomig'a jahdu jid.
Necha kunda bori muhayyo bo'lub
Ki, Chin naqddin konu daryo bo'lub.
Bu yanglig' yasab peshkashlar o'zi
Ki, hayron qolib anda davron ko'zi.
Ming ot borcha ohutaku go'rdav,
Bori go'ru ohudin eltib garav.
Alar gardig'a yeta olmay sabo,
Sabosayri po'yalaridin habo.
Yugurmak aro abru sekrirda barq,
Vale barqdek borcha oltung'a g'arq.
Ham oltun egar, dog'i oltun lijom,
Ham oltun taqo, dog'i oltun sitom.
Kejim borcha ustida zarbafti Chin.
Pashizalari la'lu durri samin.
Yana ming teva har biri ko'htan,
Falak pilicha har biriga badan.
Necha jussa ichra falakvash kelib,
Kamozorlig'da malakvash kelib.
Bori sur'at ichra, nechukkim falak,
Nechukkim falak yo'q, nechukkim malak.
Bori raxti deboyi Chinu Xitoy,
Javohir bori uzra ziynatfizoy,
Aloqa borig'a sarosar ipak,
Duru la'lu feruza munchog'idak.
Yana ming xachir, borchasi tezgom,
Sipehri harundek borig'a xirom.
Pisandida sayru shitobi dog'i,
Qatoriyu zini, rikobi dog'i.
Ruxuti ham andoqki dastur o'lub
Ki, otu teva uzra mazkur o'lub.
Yana ming to'quz raxti naxxu nasej,
Ochilmay, nechukkim topib tobu pech(5).
Necha bog'dek borcha rangin kelib,
Vale tog'dek bori sangin kelib.
Yana yashmdin ming avoniyu zarf,
Latofat aro bir-biridin shigarf.
Yana chini olot ming porcha,
Idora aro mehri sayyorcha.
Yana ming sihi qaddu gulxad kaniz,
Bari sunbuli zulfdin mushkbez.
Mengizlari gul-gul, mijalari xor,
Qabog'lari keng-keng, og'izlari tor.

Kelib g'amzai sho'x ila dilfireb,
Libos ichra onchaki imkoni zeb.
Va lekin iki bul'ajab tuhfa ham
Ki, andoq kelib bul'ajab tuhfa kam.
Biri ko'zguyi jomi Jamshiddek,
Safo ichra mir'oti xurshiddek
Ki, oni falak mehroyin debon,
Vale xalq oyinai Chin(6) debon.
Iki yuz anga oyu kundek yoruq,
Vale tiyra bo'lmay bo'lurdin ochuq.
Yoruq har yuzi chehra ko'rguzgudek,
Demay bir yuzi tiyraro' ko'zgudek.
Hakimiki oni tilism aylabon,
Namoyish anga iki qism aylabon.
Kelib bir yuzi bo'ylakim chunki shoh,
So'rar chog'da masnad uza dodxoh
Ki, bir-birga el da'vo izhor etar,
Agar kimsa da'vog'a inkor etar.
Bu da'voda ermas guvoh ehtiyoj,
Yerur ko'zgu sori nigoh ehtiyoj.
Agar so'zi chindur ko'rinur yuzi,
Ko'runmas yuzi bo'lsa yolg'on so'zi.
Yana bir yuzining tilismi bu ish
Ki, shah bazm aro boda etsa xurish,
Anga majlis ahli nazar qilsalar,
Tamoshoi shaxsu suvar qilsalar,
Alarkim, may ichgaylar orom ila,
Ko'runur alarg'a yuz andom ila.
Birov mayg'a topib furudastliq,
Ayon qilg'udek bo'lsa badmastliq,
Ko'runur yuzi ko'zgu ichra buzuq,
Uzun, yo'qsa, yoypong, kichik yo uluq.
Chu biynanda bu nuktag'a topti pay,
Bo'lub xushdil, aylar ravon tarki may(7).
Ko'rub ul buzug'lug'ni nazzoragar,
Bo'lur o'z buzug' holig'a choragar.
Yana lu'bate, bal jahon ofati,
Jahon ofati yo'qki, jon ofati.
Xitoyi hasab, sho'xi chiniynajod(8),
Jamolig'a huru pari xonazod.
Iki banda husniga huru pari,
Va lekin qochib har biri bir sari.
Xito mulkida zulfi g'avg'o solib,
Ko'zi Chin diyorida yag'mo solib.
Iki chini zulfayni mushkin tanob,
Anga Chin ichinda sepib mushki nob.
Qaro qoshi mushkin hilole kelib,
Hilol andin oshuftahole kelib,
Ani charx aylarda mushkin hilol,
Tomib nuqtayekim bo'lub oti xol.
Uzori uza iki qiymoch ko'z,
Ulus qonini ichgali ochko'z
Kim, ul ochliq aylab oni zaif,
Uzolib yotib xastalardek nahif.
Quyoshdek anga davr ruxsor o'lub,
Og'iz nuqtasidin namudor o'lub.
Chu pargor uchi davrin aylab kashon,
Padid o'lg'ucha nuqta topmay nishon.
Zanax tavqi lekin yana nimdavr
Ki, andin bori davr ahlig'a javr.
Zaqan chohi ul davranning nuqtasi,
Tushub choh aro ahli davron base(9).
Qadi ishva birla xiromanda sarv,
Xiromanda sarvi xiromon tazarv.
Chu noz ul tazarv oshkor aylabon,
Base bozu shohin shikor aylabon.
Boshidin-oyoq ishvau xo'bluq,
Oyoqdin boshi nozu mahubluq.

Kelib borchadin turfa bu mojaro
Ki, ham bazm aro chustu ham razm aro.
Chu bazm o'lsa ilhoni ushshoqso'z,
Ne ushshoqso'z, ayt ofoqso'z.
Chu tortib navo, elni behol etib,
Xirad nutqini nag'masi lol etib.
Cholib chun g'ino notavon rishtasin,
Uzub notavonlarg'a jon rishtasin.
Chu un birla barbat navosin tuzub,
Biri o'lturub, ul biri tirguzub.
Qachonkim kirib razm maydonig'a,
Qilib qasd maydon eli jonig'a.
Chu raxshig'a har sori javlon berib,
Zamon ahli javlonig'a jon berib.
g'anim o'lsa gardun kibi zo'rmand,
Vag'o vaqti gardung'a solib kamand.
Qilich solsa xoroni aylab shikof,
Anga xora kemuxti o'lub g'ilof.
O'qi bo'lsa yuz xudu xafton o'tub,
Qatiq xoradin balki parron o'tub.
Sinoni qachon ko'rguzub pechu tob,
Sipehr ajdarig'a tushub iztirob.
Qachonkim aduv xaylig'a ot solib,
Chu ul yel yetib xasdek el qo'zg'olib.
Baloyeki charxi qadimiy nihod,
Bera olmayin bir aningdekni yod.
Skandarga Xoqon yasab peshkash,
To'quz bo'yla tuhfaki, sharh o'ldi xush.
Bular chun sarosar muhayyo bo'lub,
Yana Chin shahi majlisoro bo'lub.
Yasab bir ajab bazmi oliyasos,
Takallufqa aql anda topmay qiyos.
Ulug' xaylni rahshunos aylabon,
Shah ihzorini iltimos aylabon.
Shah ollig'a chun multamaslar yetib,
Hadisin aning yer o'pub arz etib.
Qabul aylabon so'zni doroi dahr,
Ravon o'tlanib ayladi azmi shahr.
To'shab erdi Xoqoni xurshidtoj,
O'zi qasridin rost to bir yig'och
Skandar yo'li uzra deboyi Chin
Ki, pinhon bo'lub erdi sahroyi Chin.
Har o'n gomda bir nisor aylabon,
Duru la'lni xoksor aylabon.
Yo'li uzra oncha to'kub mushki nob
Ki, el to'tiyoliqqa topmay turob.
Yel ul mushk uza chun bo'lub rahnavard,
Tutub mushkdin ko'k yuzin tiyra gard.
Bu hashmat bila xusravu toju taxt,
Kirib Chin diyorig'a farxunda baxt.
Ko'rub, o'yla shahreki, charxi kuhun,
O'qub misliga oyati "lam'yakun"(10).
Jinonvash havoliyu bog'i aning,
Ne paydo uchi, ne qirog'i aning.
Bezab tomu toshini oyin bila,
Musavvar bori hullai chin bila.
Ko'rub oncha oroki, ko'z ko'rmayin,
Ko'ngul ham taxayyulg'a kelturmayin.
Skandarga har lahza ortib nishot,
Angochaki, Iskandaroyin bisot.
Qo'yub chunki Xoqon bisotig'a gom,
Topib dargohin charxi feruzafom.
Surub chunki dargohdin ichkari,
Ko'rub olame chun boqib har sori.
Nazih ravzaye charxi axzar kibi,
Anga har ochuq gul bir axtar kibi.
Kelib chor darchor pargor anga,
Sekiz doylig' to'rt devor anga(11).

Yig'ochlar o'tub to'rt devordin
Demaykim, yeti charxi zarkordin.
Adaddin fuzun har humoyun daraxt,
Qo'yub bargdin charx toqig'a raxt.
Bo'lub charx uza shoxlar shevasi,
Degaysenki, anjum erur mevasi(12).
Yig'ochlar tubida chaman-darchaman,
Sarosar tuzub charga sarvu saman.
Binafshaki o'z qaddin aylab nigun,
Qalinliqda chodirshabi nilgun.
Magar charx o'lub zebu tazyin uza,
Solib aks oyinai Chin uza.
Rayohing'a kimsa adad topmayin,
Farahbaxsh atrig'a had topmayin.
Qilib nargis o'z g'unchasin bayzavor
Ki, ko'zinda erdi ramaddin g'ubor.
Ramad yo'qki, chun qor uza ko'z solib,
Qoriqmoq ko'zining ziyosin olib.
Bo'lub lolau sabza naqshin gilem,
Shukufa to'kub ul gilem uzra sim.
Mulavvan zujoja nishoni bo'lub,
Ko'k ayvonining tobadoni bo'lub.
Bu gulshan ichinda fazoyi vase',
Fazo o'rtasida binoye rafe'.
Qilib posbonig'a damsozliq,
Zuhul birla har shom hamrozliq.
Biyikrak falak qasridin poyasi,
Ravoqig'a tushmay bulut soyasi.
Yog'indin aning tomi nam ko'rmagan,
Choqin shu'la toqig'a yetkurmagan.
Muzahhab qilib oni boshtin-oyoq,
Agar rahba, gar burj, gar xud ravoq(13).
Bisotidag'i xisht chinisirisht,
Musamman yasab chini andoqki xisht.
Chu chini bo'lub farsh koshi anga,
Bo'lub naqsh matnu havoshi anga.
Bori xisht anga chinioyin bo'lub,
Safo ichra oyinai Chin bo'lub.
Ichi qasrning sar-basar zarnigor,
Yeshik borcha ziyatda gavharnigor.
Kelib borcha naqqoshi chobukqalam,
Base vaqt urub kilki Moniyraqam.
Topib naqsh konunu hanjorini,
Musavvar qilib to'rt devorini.
Mavoze' anga har biri naqshi Chin,
Dema naqshi Chinkim, bihishti barin.
Bu qasr ichra taxti sipehr ihtirom,
Yasab shoh uchun anda oliy maqom.
Skandarga Xoqoni mehmonparast,
Bu oliy sarir uzra berdi nishast.
Anga dog'i Iskandari taxtgir,
Makon etti ham ushbu oliy sarir.
Atou o'g'ul yanglig' o'lturdilar,
Nishotu tarab bazmini qurdilar.
Bori o'lturur elga hukm etti shoh
Ki, yerlik yerin qilg'ay oromgoh.
Sukun topib avval kulahdorlar,
Alardin quyiroq sipahdorlar,
Yaqinroq tutub hikmat ahli julus,
Filotun, Arastuyu Farfunyus(14).
Chu qasr o'ldi jannat kibi bequsur,
Xud erdi muhayyo sharoban tahir.
Chu ma'kuldin tab' topti farah,
Ko'ngul ayladi mayli chini qadah.
Ravon qo'pti bir sho'xi chinisirisht,
Malohat aro rashki huri bihisht.
O'zi ichti yoquti ahmar suyi,
Vale shohg'a tutti kavsar suyi.

Ravon ichti doroi davron dog'i,
Ne doroi davronki, Xoqon dog'i.
Chu evruldi uch-to'rt davri nishot,
Padid o'ldi el ko'ngliga inbisot.
Qadah soldi ahbob mag'zig'a sho'r,
Hijobu hayo rafi kelturdi zo'r.
g'ino ahli haryon navo tuzdilar,
Navosozlig' rasmi ko'rguzdilar.
Qilib jilva har soqiyi mahjabin,
Sochib anbarin zulfidin mushki Chin.
Bo'lub hushu fahm ahlig'a guftugo'y,
May olg'onga hushin tushub hoy-huy.
Iki shoh bir-birga aylab niyoz,
Takallum qilib har biri dilnavoz.
Bu oning qoshida qulog'in tutub,
Munung ul o'parg'a oyog'in tutub.
Bu aylab aning sadqasi mulki Chin,
Ul aylab munga sadqa ro'yi zamin.
Yo'q ulkim iki shahg'a bu rasmi xos,
Har ikiga bir-bir bila ixtisos.
Chu ichmak ulus rasmu royi bo'lub,
Gazak borcha xoni Xitoyi bo'lub.
Olib charx atboqi har dam sabaq,
Ne yanglig' bo'lurni tabaq-bartabaq.
Yashil xonlaru qursi limu bari,
Kavokib bila charxi minu bari.
Bo'lub o'yla bazmeki, charxi baland,
Bo'lub ziynatu zebidin bahramand.
Yemakka ulus mayli bo'lg'onda fosh,
Gazak o'rtadin chiqti, tortildi osh.
Qayu oshkim, yer yuzini xon tutub,
Vale xonni ne'mat yuz alvon tutub.
Ne dey, ulcha ul xon qiyosi edi
Ki, to'quz ming otning uchosi edi.
Yana qo'yg'a yo'q erdi haddu hisob
Ki, yuz ming desam bo'lg'ay ul intixob.
Munga loyiq angla ushoq oshini
Ki, ko'rmak uyurdi falak boshini.
Chu tortildi bu nav' behad taom
Ki, topti tamattu' bori xosu om.
Ravon taxtdin tushti Xoqoni Chin,
Qo'pub taxt uza shohi masnadrishin.
Tavoze' bila Chin shahi turdi xush,
Shah o'lig'a so'zlatg'ali peshkash.
Hisobin bitib shah sari kettilar,
Hamul davlat arkoni arz ettilar.
Chu arz o'ldi, Xoqon yukundi ravon,
Yukundi yana xusravi navjavon.
To'quz-to'quz o'tkardilar borini,
Aningdekki aylabmen izhorini.
Ko'rub tuhfa ul nav' bori guzin,
Dedi shoh Xoqonga ko'p ofarin.
Chu o'tkardilar borhasin xayl-xayl,
Shah ul iki nodir sari qildi mayl.
Biri ul Xo'tanzodi mahro' edi,
Yana mohvash turfa ko'zgu edi.
Ravon bo'ldi Xoqoni xurshidroy,
Bu ilgida oyina, ul birda oy.
Shah o'lig'a kelturdi ko'zguni ham,
Ne ko'zguki, ul mehri diljo'ni ham.
Chiqib taxt uza o'lturub shoh ila,
Dedi ko'zgu vasfini dilxoh ila.
Shah ul ko'zgudin bo'ldi ko'p shodmon,
Anga qildi mashg'ulluq har zamon.
Ani ahli hikmatqa ko'rguzdi ham,
Base so'z aning bobida tuzdi ham.
Qo'lidin bu ko'zgu yiroq ketmadi
Ki, ko'zgu chiroylig'ni yod etmadi.

Gahe qildi ehsos qismin aning,
Gahe fikr qildi tilismin aning.
Chu qildi quyosh ko'zgusi yuz nihon,
Yana zangi zulmatqa qoldi jahon.
Qadah ichmadi shohi hikmatparast,
Ki mazmum erur bo'lmog'i shoh mast.
Minib otqa mayl etti o'rdu sari,
Quyosh o'ylakim charxi minu sari.
Qo'pub bo'ldi Xoqon dog'i hamrahi,
Bo'lub hifzida ham ato, ham rahi.
Sipohig'a chun shahni yetkurdi bot,
Yer o'ptiyu o'z shahrig'a surdi ot.
Skandar tushub istadi jomi may,
Yana lahzaye soldi suhbatg'a pay.
Chu Xoqong'a ul bazmu oyin bo'lub,
Skandar so'zi barcha tahsin bo'lub.
Ketur soqiy, ul ko'zguni ro'baro'y
Ki, kofurtab' o'lg'ayu mushkbo'y.
Dimog'imda Chin mulki savdosidur,
Bu yanglig' may oning mudovosidur.
Mug'anniy, ulug' yir navosini tuz!
Bijir ko'kka piypo sadosini tuz!
Meni bir navo birla xushhol qil,
Jahon fikridin forig'ulbol qil!
Navoiy, ichib may eshitgil surud
Ki, bas, bevaforur sipehri kabud.
Ki, Xoqong'a gar juz jafo qilmadi.
Skandarg'a dog'i vafo qilmadi.

LIII

Ziyofat bog'ining sarvdek ozodlari bobidakim, g'unchadek xizmat kamarin chust bog'lab guldek ochuq yuz bila xoni karamlari doim ochuqdurur va qo'nog'lari agar qumri bo'lsun vagar bulbulkim, har biri o'z xo'ri holig'a ko'ra ul xondin navo toparlar va alar ifrot imtilosidin muarrodururlar va mufrit ishtahosidin mubarro

Xusho ulki, juz bazl anga pesha yo'q,
Jahon boru yo'qidin andesha yo'q.
Zamon ichra topib o'zin mehmon,
Anga mehmon borcha ahli zamon.
Kishikim anga mehmonliq qilib,
Bu ham jon bila mizbonliq qilib.
Chu mehmon yetib, dun kibi qochmayin,
Bal ul bo'lmayin, ro'zasin ochmayin.
Xalilullahoso ochib xoni bazl,
Qamar qursidek sindurub noni bazl(1).
Nechakim taomi kelib no'shi bahr,
Kelib mehmonsiz mazoqig'a zahr.
Va gar kelsa mehmon, qurug' non anga,
Bo'lub qursi xurshidi raxshon anga.
Burun lutf behaddu poyon qilib,
Ochuq yuz bila xulqu ehson qilib.
Yuzin misli gulbargi xandon ochib,
Yana ollida gul kibi xon ochib.
Nechuk gulda gulbargi xandon to'la,
Bu xon ichra gul bargidek non to'la.
Chu mehmon uzotib qo'lin xonig'a,
Qo'yub mizbon minnatin jonig'a.
Ani toki to'yg'ormayin, to'ymayin,
Ilik chekmay ul, bu ilik qo'ymayin.
Agar bo'lsa mehmoni shoh, ar gado,
Qilib mizbonliq tariqin ado.
Yo'q ulkim shah ollida qo'yg'ay kuloch,
Gadog'a qurug' nonu yovg'on umoch.
Tafovut ko'rar bo'lsa xud bok yo'q,
Vale anga shahdu munga xok yo'q.
Gar ul sarvaru bu sarafkandadur,
Vale ikisi Tengriga bandadur.
Baso kuzpushtu parokanda hol,
Bo'yida chu bo'lg'ay ipi eski shol(2)

Ki, bo'lg'ay ko'ngul mulkining shohi ul,
Nihoniy ko'ngul rozi ogohi ul.
Sipehri zabardast anga zerdast,
Ko'rub himmati charxi a'loni past
Ki, gar shahg'a fahm o'lsa holi aning,
Boshin aylagay poymoli aning.
Kishi qilsa bo'lg'aymu tahqir ani
Ki, Haq aylamish bo'lsa tavqir ani.
Bas, avlo bukim har qachon ahli roz,
Ochib bazl uyin bo'lsa mehmonnavoz.
Chu el barcha suratda pinhon erur,
Xirad oni anglarda nodon erur.
Muvoso ko'zin har taraf ochsa keng,
Hamul ko'z bila borchani ko'rsa teng.
Quyoshdekki ko'rguzsa ruxsorini,
Solur teng jahon uzra anvorini.
Agar qasri zarrin erur, gar buzuq,
Barobar qilur partavidin yoruq.
Yo'q ul sham'dekkim furuzandadur,
Chu parvonag'a yetti so'zandadur.
Ne tong gar aning fe'li podoshiga,
Yetar har zamon tig' aning boshig'a.
Bulutdek saxoliq kerak mizbon,
Ki tengdur anga marz ila marzbon(3).
Qachonkim sochar durri ehsonini,
Jahon sho'razoru gulistonini.
Saxo yomg'uri birla serob etar,
Ne serob, g'arqi duri nob etar.
Yo'q andoqki, yelkim erur xokro'b,
Qachon dasht aro bo'lsa xoshokro'b.
Qilur yer yuzin xoru xasdin xalo,
Tamomin chuqurlarg'a aylar to'lo.
Bu af'olidin qilmish oni qadar,
Sabuksoru sargashtau darbadar.
Sangakim erur bazl qilmoqqa tav',
Muni anglakim ul erur necha nav',
Bir ulkim kishi bo'lsa mehmon sanga,
Qilib seli isrof tug'yon sanga.
Yo'q oyini izzatfizolig' uchun
Ki, shuhrat bila xudnamolig' uchun.
Birov o'llig'a xon chu kelturgasen,
Kishi bir, vale o'n qo'y o'lturgasen,
Payopay asopqurni aylab ravon,
Yemakdin bo'lub ojiz ul notavon.
Anga sen yedurmak uchun so'z bila,
Tikib ko'zki, oni yebon ko'z bila.
Aning o'llig'a har tabaqkim yetib,
Hamul osh ta'mini ta'rif etib.
Borin ul yesun deb, bu avsof erur,
Bu bedod qilmoq ne insof erurg'
Uyung shayx Luqmon mazori emas,
Seni kimsa ul buq'a shayxi demas.
Xudo molig'a qilmoq isrof neg'
Junun ahlidek muncha itlof neg'
Ki, Haq garchi debdur: "Kulu vashrabu",
Vale ham demishturki: "Lo tusrifu"(4).
Ne qilmish bu mehmonki, o'lturgasen,
Anga yolborib zahr yedurgaseng'
Ne bir zahr, har luqma bir zahri nob,
Vale luqmag'a kimsa topmay hisob.
Bu yanglig' ziyofat base shum erur,
Xirad ahli ollinda mazmum erur.
Yana bir bukim, har qachon keldi zayf,
Anga qilg'asen bermayin tu'ma hayf.
Musofir ichin kuydurub ishtiho,
Vale yo'q sening buxlunga intiho.
Ravo ko'rmaging anga mahrumluq,
Yerur burnog'idin batar shumluq.

Budur da'bkim yaxshidur, gar yomon
Ki, bo'lg'ay sening xoniga mehmon.
Burun lutf birla tarabnok qil(5),
Ne isrof qilg'il, ne imsok qil.
Yemakka anga har ne darxo'r esa,
Sanga dog'i nekim muyassar esa.
Ochuq yuz bila chek aning qoshig'a,
Vale istama muzd podoshig'a.
Ishingga solib "Akramuz-zayfa" nur,
Tutub mar'i oyini "Xayrul-umur"(6).
Ziyofat bu nav' o'lsa oyin sanga,
Kerak mizbonliqda tahsin sanga,
Bu yanglig' kishi mizbon kamdurur,
Agar bo'lsa dono'i olamdurur.

LIV

Bahromi Go'r hikoyatikim, uch olachuq eliga mehmon bo'ldi, ikisi ifrot va tafrit ko'rguzub, muxotab va mat'un bo'ldilar va birisi adolat tariqidin Qorun

Erur naqlkim, shoh Bahromi go'r(1),
Magar sayd uchun surdi bir kun sutur.
Ul ov ichra tushti sipahdin yiroq,
Ani bir qulon soldi eldin qiroq.
Chopib erdi ko'p shohi sahronavard,
Iki-uch olochuq aro yetti fard.
Shahi dashtpaymo base och edi,
Bag'oyat yemaklikka muhtoj edi.
Ul uylar qoshida edi bir daraxt,
Tushub soyag'a shohi farxunda baxt.
Dedi ul xaloyiqqa tushgan zamon,
Ki: "Sizga erurmen bu dam mehmon.
Bo'lung mohazar birla mehmonnavoz
Ki, andin navo topqay ahli niyoz".
Ul uch uy elidin biri dun edi,
Agarchi tamavvulda Qorun edi.
Nekim shah dedi, qilmadi iltifot,
Yana birga isrof erdi sifot.
Qazon osturub, qildi qo'ylar qatil
Ki, molin ziyofatqa qilg'ay sabil.
Solib ju' mehmon dimog'ig'a dud,
Aning oshikim, tongla pishgay, ne sudg'
Va lekin biri erdi ahli xirad,
Xusho ulki topqay xiraddin madad.
Ani uyga kelturdi tortib inon,
Ravon mohazar chekti - jug'rotu non.
Ketib shohdin ranju farsudaliq,
Yebon mohazar topti osudaliq.
Anga berdi behaddu andoza mol,
Hamul dung'a andozasiz go'shmol(2).
Qilib ta'na musrifqa beintiho,
Nekim zoyi etganga berdi baho.
Bular tavrida turfa holat ko'rung,
Anga ham tariqi adolat ko'rung.
Bu birdek kerak mehmonliq dog'i,
Yana bir kibi mizbonliq dog'i.

LV

Iskandarning Arastudin savoli ul bobdakim, ziyofat xonin ne nav' ochmoq yaxshidur va muroot sufrasin ne nav' yoymoq mustahsan ko'runur va dononing ul bobda nukta surgoni va hikmat moidasidin Skandarga foyda yetgurgoni

Yana so'rdi farmondihi ro'zgor(1):
Ki: "Yey, donish ahlig'a omuzgor,
Ziyofatda nedur tariqi savob,
Amal aylamak bizga qilg'il xitob.
Ki, ul bo'lg'ay oyini hikmatqa jo'b,
Ne andin kerak bo'lg'ay ozu, ne ko'p
Ki, bu bobda borcha ahli milal
Ko'p aylabdururlar tariqi jadal.

Qilibdurlar oxir muni ixtiyor
Ki, ko'p qilg'on ikrom erur baxtiyor".
Qilib donishoyin duo ibtido,
Duodin so'ng aytti bu yanglig' ado:
"Ki, har neki mehmong'a bor ehtiyoj,
Agar oshu non, yo'qsa shahdu kuloch.
Kerak hozir o'lsa bori xon aro,
Taodul tariqida mezon aro.
Aningdekki mazmum erur bo'lsa kam,
Yerur o'yla mazmum ifroti ham".
Dedi shahki: "Bu sheva oson erur,
Vale shah shukuhig'a nuqson erur".
Taammul bila nukta surdi hakim:
Ki: "Yey, hikmat oyinida mustaqim.
Xudo shah janobin rafe' aylamish
Ki, shahga ulusni mute' aylamish.
Chu shah xalq rizqig'a bo'lmish zimon,
Yerur ortug' o'ksuk yetkurmak yomon.
Vagar naqdi juzve ziyon aylasa,
Shukuhini ortar gumon aylasa.
Nekim xalq rizqig'a maqsumdur,
Iki oncha ham qilsa ma'lumdur
Ki, ne moya bo'lg'usi zoid anga
Ki, to bo'lg'ay isrof oid anga.
Munung birla gar o'zni istar azim,
Yemastur aning bu xayoli salim
Kim, ul bo'lg'usi ming, iki ming diram
Ki, xarjiddin istar o'zin muhtaram.
Angakim munung birla ortar shukuh,
Qilur fahm agar bo'lsa fikratpujuh
Ki, aylar o'zi o'z shukuhini past,
O'zi berur o'z poyasig'a shikast.
Yerur shahg'a andin ulvi janob
Ki, past el ishidin qilur ijtinob.
Vagar ko'ngli ehsonga hamrozdur,
Nechakim berur ko'p, hanuz ozdur.
Angakim xiraddin yetar yorliq,
Pisandida ermas talafkorliq".
Chu bu nuktani surdi donishpujuh,
Qabul ayladi shohi gardunshukuh.
LVI

Iskandarning hukamo ittifoqi bila falak rozi pinhoniysi va olam sirri nihoniysini zohir va paydo va ravshan va huvaydo qilurg'a suturlobi xurshidto' va mir'oti mehrsifot tasnif qilg'oni va bu iki tuhfai mehr misoldin xotir jam' etib yana iki mahvashi mehrjamol visolig'a rag'bat qilg'oni va ul bobda sur yaroqin va surur tumtaroqin muhayyo qilib, sipehri barindek ayvonini Ravshanak nuridin munir tutqoni va Mehrnoz partavidin yorutqon

Bu Chiniy nigorish guzorandasi,
Yerur bu guzorish nigorandasi
Ki, Xoqon chu bo'ldi Skandarparast
Skandarga Chin(1) ichra bo'ldi nishast.
Etib erdi qish mavsumi dog'i tush,
Emas erdi bir sori mumkin yurush.
Yana erdi Xoqonga behad havas,
Havas demakim, kom ila multamas
Ki, shah Chinda orom tutqay bu qish,
Tana'um qilib, jom tutqay bu qish.
Shah o'lig'a chun iltimos ayladi,
Shah oning hadisini pos ayladi.
Bu ishga tutub tab'i donishvarin,
Turub qildi qishloq Chin kishvarin.
Gahi hamnafas erdi Xoqon bila,
Quyosh, o'ylakim mohi tobon bila(2).
Gahi sayd ishin ixtiyor aylabon,
Yurub Chin kiyigin shikor aylabon,
Gahi rudu may birla majlis tuzub,
Ichib may, nishotu tarab ko'rguzub.
Gahi hikmat ahli bila royzan,

Bo'lub ilmi hikmatda ustodi fan.
Hamul ko'zgukim chekti Xoqon anga,
Bo'lub erdi osoyishi jon anga.
Qachon taxt anga bo'lsa oromgoh
Ki, o'z dodin istar edi dodxoh
Tutar erdi ul ko'zguni ro'baro',
Qilib hukm oyina rostgo'.
Bu holatda hayrat yengib shohni,
Yana ul suruki donishogohni.
Qachonkim tuzub bazmi shohona ham,
Arog'a solib ko'zguni yona ham.
Hamul fe'lini oshkor aylabon
Ki, badmastni sharmsor aylabon.
Shah andoq bo'lub erdi maftun anga
Ki, hayratda yo'q erdi qonun anga.
Chu ko'p soldi fikrat aro hayrati,
Bu vodiy sori chekti bosh fikrati.
Ki: "Bu bir tilismedurur turfasoz,
Yosog'on bilib hikmat ahli bu roz.
Meni dog'i doroi charxi baland,
Chu hikmat bila aylamish bahramand.
Yana xidmatimda necha yuz hakim,
Borining so'zi poku royi salim.
Bilik bobida har biri olame,
Falak rozi ashkolig'a mahrame.
Bu ko'zguki solimni tuz ko'rguzur,
Menga anda yuz fikr yuz ko'rguzur.
Nedin men dog'i ahli hikmat bila,
Borib chora keyniga himmat bila,
Taammul qilib, g'avrig'a yetmayin,
Tilism andin ortug' padid etmayin".
Tilab donish ahlini eldin nuhuft,
Bu ma'nida ko'p qildi guftu shunuft.
Duolar qilib muttafiqlar ul guruh,
Dedilarki: "Yey shohi gardunshukuh!
Qachonkim buyursang bu yanglig' tilism,
Bu bir amr erurkim, erur bizga qism:
Taammul bila aylabon ittifoq,
Qiloli ish andin base yaxshiroq".
Hamul hikmat ahli bo'lub iki xayl,
Ravon qildi har xayl bir ishga mayl.
Filotunu Suqrot o'lub bir taraf,
Arastuyu Buqrot o'lub bir taraf.
Alar sori Hurmus, Balinos ham,
Bu yon Arshimidus tutub pos ham.
Buyon iki yuz, ul taraf iki yuz,
Debon kecha-kunduz bu ma'nida so'z.
Alardin damo-dam shahi nomvar,
Bo'lub hikmat oyinida bahravar.
Riyozat bila ul iki xayl chust,
Topib yer bila ko'k misolin durust.
Biri bo'ldi olamda fikratnamo,
Vale bir guruh etti azmi samo.
Topib anjum oyinu tab'in tamom,
Tiboi mavolidi sifliylar maqom4.
Muvofiq topib kavkab anzorini,
Ayon ettilar san'at izhorini5.
Filizzot aro zohir aylab tilism,
Mudavvar namudor etib iki jism6.
Biri ro'yu mis birla obod edi,
Yana bir duraxshanda po'lod edi.
Alardinkim ul ro'y topti gudoz,
Bo'lub erdi bori suturlobsoz.
Alarg'aki po'lod o'tru edi,
Namudori go'yoki ko'zgu edi.
Skandar berib iki sori madad,
Gah aylab qabul ishlarin, goh rad.
Alardin bu dog'i bo'lub mustafid,

Alar ham topib daxl mundin mufid.
Hamul qishda ul hikmat ahli nihon
Ki, har bir alardin edi bir jahon.
Iki turfa hay'at padid ettilar
Ki, olam elin mustafid ettilar.
Suturlobg'a charx ashkoli qism,
Vale ko'zgu jismi sarosar tilism.
Jahon mulki anda bo'lub jilvagar,
Kishikim anga bo'lsa suratnigar.
Falak tulu arzi7 birida nihon,
Birida ayon borcha mulki jahon.
Ul o'ldi suturlobi maxfisamo,
Bu bir bo'ldi mir'oti getinamo8.
Sharaf burji topqach quyosh ko'zgusi9,
Ki, qildi zamon raf' qish qayg'usi.
Quyosh jirmi bo'ldi zari nobdek,
Skandar tuzatgan suturlobdek.
Qilib shoh masnad uza bazm fosh,
Sharaf burjiddin ul sifatkim quyosh.
Sarir uzra yonida Xoqoni Shin,
Iki sori ko'p shohi masnadrishin.
Tuzub borgoh ichra shohona bazm,
Qilib tahniyatdin tana'umg'a azm.
Bu holatda kirdilar ul iki xayl,
Bori qildilar taxt o'lig'a mayl.
Bori ilm aro baxti sarmad kibi,
Tajarrudda aqli mujarrad kibi.
Skandar qilib borchag'a ehtirom,
Sarir ollida xos qildi maqom.
Chu bazm ichra o'lturdilar ul guruh,
Xaloyiqqa yetti alardin shukuh.
Maqom ichra chun zohir o'ldi sukun,
Solib bosh quyi misli charxi nigun.
Viqor uzra bir dam chu o'lturdilar,
Suturlobu ko'zguni kelturdilar.
Qilib arz har qaysi timsolini,
Ayon ettilar har biri holini
Biridin ayon bo'ldi aflok ishi,
Yana biridin arsay xok ishi.
Birida to'quz charx taqsim o'lub,
Birida ayon yeti iqlim o'lub.
Chu Xoqong'a fahm o'ldi ul iki hol,
Tahayyur ani ayladi gungu lol.
Ayon ayladi shahg'a hamdu sano,
Debon hamd, bu nukta surdi yano
Ki: "Shah sen kibi ko'rmadi charxi pir
Ki, ne toj sensiz kerak, ne sarir.
Mulozimlaring dog'i loyiq sanga,
Bilik ichra bori muvofiq sanga.
Yemas olam ahli kibi zotingiz
Ki, olamdin o'ksulmasun otingiz".
Ul ishgaki hikmat eli chekti ranj,
Sila topti shahdin base molu ganj.
Magar erdi ul ganj ila mol kam
Ki, Yunonni qildi suyurg'ol ham.
Ato qildi Xoqoni Chin ham base,
Guhar berdi, durri samin ham base.
G'aniy bo'ldi ul nav' ahli kamol
Ki, tush vaqti har bir quyoshtin misol.
Chu xusravg'a ul iki ish berdi dast,
Nishot aylabon bo'ldi ishratparast
Ki, mashshotai baxt kulgu bila,
Hamul sofuraxshanda ko'zgu bila.
Bezab gulruxi johu iqbolni,
Yuzinda yasab zulf ila xolni.
Muqavvas qoshig'a chekib vusma ham,
Qo'yub xol ham, sindurub kesma ham.
Qilib huri jannatdek orosta,

Yeram bog'ida sarvi navxosta.
Shahi komron birla aqd aylagay,
Jahon ganji mahriga naqd aylagay11.
Nikohini aylar zamon Mushtari
Kim, ul charxning keldi sa'd axtari.
Bo'lub charx Suqrotig'a baxt yor,
Qilur chog'da yaxshi nazar ixtiyor.
Tutub ilgiga ul suturlobni,
Topib charx vaz'idin asbobni.
Tutub mehr sayri uchun irtifo',
Tushub suqbadin suqba sori shio'.
Shah iqbol ila mayli roh aylagay,
Tarab nav'arusin nikoh aylagay
Ki, Doroyi davron qizi Ravshanak,
Kim, erdi jamol ichra mehri falak.
Vasiyat qilib erdi Doru nuhuft
Ki, bu shoh ila bo'lg'ay ul moh juft.
Jahongirlik amrida mohu sol,
Yemas erdi shahg'a majoli visol.
Yana shoh Mallu qizi Noz Mehr
Ki, mehr o'yla, ko'rmaydur erdi sipehr.
Shah andin dog'i bor edi komsiz,
Vale xotiri erdi oromsiz.
Tilar erdi jashni azim aylamak,
Xaloyiqni g'arqi naim aylamak.
Yorub Ravshanakdin shabiston anga,
Bo'lub borcha olam guliston anga.
Yana Noz Mehr o'lg'ay oromi ruh
Ki, topqay muloqotidin kom ruh.
Chu ko'ngli pishurdi bu andeshani,
Tilatti guruhi xiradpeshani.
Alar birla bu nuktada urdi roy,
Ul ishga bori bo'ldilar rahnamoy.
Ki, har kimgakim bo'lsa toju sarir,
Anga bir xalafdin emastur guzir.
Chiqorda bu feruzagun mahddin,
Yemas shoh forig' valiahddin.
Quyoshkim qilur mayl mag'ribqa, shom
O'ziga qilur oyni qoyim-maqom.
Quyosh nuricha gar emas mohtob,
Yerur ul yorug'luqqa noyib-manob.
Shajar chun qilur bog'din intiqol,
Agar o'rnida bo'lsa navras nihol.
Bo'lur oqibat bog' piroyasi,
Berur naf' ham meva, ham soyasi12.
Chu donishvar el qildilar ittifoq,
Dedi shohkim: "Aylasunlar yaroq".
Borib davlat arkoni shah komig'a,
Topib shug'l ul ish saranjomig'a.
Necha kunda bori muhayyo bo'lub
Ki, Chin kishvari jannatoso bo'lub.
Bo'lub oncha ziynatki charxi dani,
Hisob aylamak bo'lsa ming yil fani,
Yuzidin biriga yeta olmag'ay,
Mingidin birin sharh eta olmag'ay.
Muhayyo bo'lub har sifat xosta,
Chu asbobi sur o'ldi orosta.
Ravon qildilar sur bunyodini,
Berib ishratu ayshning dodini.
Bahor erdiyu gul arusig'a zeb,
Arusona bulbulg'a andin fireb.
Gulu sabza ayyomida bo'ldi to'y,
Bo'lub gulshan oyin bila shahru ko'y.
Ayoqchi, ketur jomni lab-balab
Ki, to'y o'ldi ayyomi ayshu tarab
Ki, bu sur erur olamafro'z ham,
Xususan erur fasli navro'z ham.
Mug'anniy tuzub chinga vaznida chang,

Navo chekki hay-hay o'lang, hoy o'lang,
Desang senki: jon qardoshim yor-yor!
Men aytayki: munglug' boshim yor-yor!
Navoiy, chu sarmanziling Chingadur,
Surudung dog'i sur aro chingadur1(3).
Ayolg'ung necha yor-yor o'lg'usi,
Mening yig'larim zor-zor o'lg'usi.

LVII

Yigitlik bahorining xushlug'i va bahor yigitligining dilkashlig'ida gul va bulbuldek barg va navo tuzmak va yuz barg va ming navo bila nag'ma ko'rguzmak va guliston atfoli sahob doyasidin sut o'rnig'a shirai joniy va suv o'rnig'a obi zindagoniy ichgonidin ruh naboti topqonin bayon qilmoq

Jahon chorbog'iki dilkashdurur,
Yigitlik bahori bila xushdurur.
Yigitlikda ham o'tsa laylu nahor,
Yerur ishrat ayyomi fasli bahor.
Tirilg'an zamon sabza, o'lganda Hut,
Ki "Subhona hayyil-lazi lo yamut".
Hamal sabzazori sari oftob,
Tana'um havosig'a aylar shitob(1).
Aningdekki ilgini Muso sunar,
Qo'zi tutqali yadi bayzo sunar.
Esar subhdam ruhparvar nasim,
Topar jon yig'ochqa izomi ramim(2).
Bu yel Iso anfosin isbot etar
Ki, bog' ichra ihyoi amvot etar.
Bahoriy bulut pildek bedarang,
Qilur jilva har yon, bori pilrang.
Rutubat aro go'yo ul xayli pil,
Bo'lubtur bori g'arqi daryoyi Nil.
Gar andoq emas, bas nedur, ayt bu
Ki, har yon alardin tomar qatra su(v)g'
Dema qatrakim, poyaboron degil,
Dema pil, abri bahoron degil.
Chu abri bahori sochib durri nob,
Yetishti chaman sahnig'a obu tob.
Ochib yer ragin sabzaning nishtari,
Chiqib qon kibi lolai ahmari.
Bo'lub go'yo ul qong'a mayli fasod,
Nedinkim bo'lub zohir andin savod(3).
Chaman aylabon hullasin rang-rang.
Tugub hulla xil'at uchun tang-tang.
Giyah bog' aro chiniyoin bo'lub
Ki, har gul anga lu'batl Chin bo'lub.
Bo'lub sunbuli targ'a sarv uzra pech,
Qadu zulfdin bo'lmayin farqi hech.
Gul atrofidin shoxi sunbul chiqib,
Yuz oldidin andoqki kokul chiqib.
Binafsha boshin andin aylab quyi
Ki, ostig'a oning kirib mul suyi.
Agar topmasa ul su birla gazand,
Nega raxt yerdin ko'tardi balandg'
O'zin tifli nargis qadahxo'r qilib
Ki, limu terisini sog'ar qilib.
Va yo limuyi bo'rki topti shikast
Ki, davrin biyik qildi, uchini past.
Chiqib savsan oshufta majnun kibi,
Sabo kojidin rangi gardun kibi.
Yuzinda ayon forig'ulbolliq,
Topib zavq tavrida beholliq.
Qilib shu'la zohir guli otashin,
Samandar kibi bulbul axgarnishin.
Ne gulkim, tushub oshyonig'a o't,
Qayu oshyon balki jonig'a o't.
Sabo payki aylab chamandin guzar,
Hamishabahor anglag'il rangi zar.
Shabistonda gul ravshan aylab charog',

Fatila yasab g'uncha qo'yomoqqa dog'.
Sabo doyasi chun bu ishni bilib,
Fatilasin oning parishon qilib.
Qilib shoxini nastaran siymgun
Kim, ul siym atrofin aylab nigun.
Bosib siym bo'lg'och garonbor ani,
Hamul shoxdekkim bosar qor ani.
Bo'lub jilva qilg'on zamon arg'uvon,
To'ni arg'uvonrang, lek navjuvon.
Nasim oni har yonki moyil qilib,
Qizil to'n bila elga qotil qilib.
Su uzra bulut tifli aqtor ila,
Qilib davrlar mashq pargor ila.
Dema tifl, Moniyki afzorsiz,
Chekib yuz tuman davr pargorsiz.
Sapidor uza gulki payvand o'lub,
Qadi sarvi gulruxqa monand o'lub.
Ko'runub chaman xuldi rizvon kibi,
Gulu sarv anga huru g'ilmon kibi.
Chu gulzor uza abri nayson yog'ib,
Dema qatrakim, durri g'alton yog'ib.
O'tub bir-birindin chu boranda abr,
Qilib na'ra, andoqki g'urron hizabr.
O'vidin tushub bog' aro zilzila,
Choqin shaklidan bo'ynida silsila(4).
Yog'in qatrasin obi hayvon, degil,
Aning torini rishtai jon, degil.
Nazohatda gulshan nechukkim bihisht,
Yeli borcha anfosi Isosirisht.
Bu fasl ichrakim tong yeli jon berur,
Bulut qatrasin obi hayvon berur.
Chiqib sabza ravhi naboti bila,
Qilur jilva topqon hayoti bila.
Nishot etmagan ulcha imkoni bor,
Gumon qilmag'ilkim, aning joni bor.
Bu chog' etmagan aysh bo'ston aro,
Jamodedurur shakli inson aro.
Vale ermas ul aysh ham dilpazir,
Ko'ngul bir taraf gar emasdur asir.
Ko'ngul chunki bir gul uchun zordur,
Ne tong, gar anga mayli gulzordur.
Va gar vaslidin bo'lsa osuda hol,
Anga bog'u gulshan tavofi halol.
Skandarga chun ishq aro bo'ldi kom,
Tilab vasl gulshang'a qildi xirom.

LVIII
Bulbul hikoyatikim, aning gulbongidin zog' yolqib, balog'at ahlig'a gachcha hindu harza degondek ta'n qildi va aning fasih javobidin o'zgacha so'zin bildi

Eshittimki, bir bog' aro gul chog'i
Ki, tez o'ldi bulbul fig'on qilmog'i.
Kelib sarzanish qildi bir zog' anga
Kim, erdi nishiman hamul bog' anga.
Dedi: "K-ey, jununshevai harzaroy,
Nedur buki, har yil aro o'n bir oy.
Kezarsen chamanda hazinu xamo'sh,
Bir oydur sanga muncha jo'shu xuro'shg'
Bir ishta darangu saboting qani,
Chaman qushlaridin uyoting qanig'"
Dedi bulbul: "Yey ishqdin bexabar,
Mening kuymagimdin sanga ne xabarg'
Chu gul yo'qturur o'n bir oy bog' aro,
Yerur ro'zgorim seningdek qaro.
g'amu dard erur menda laylu nahor.
Va lekin chu esti nasimi bahor
Gul etti chiqib jilva oyin yana
Tikib jaybig'a nofai Chin yana.

Chu gul qildi bu nav' zebi jamol,
Qachon qolg'ay ul lahza bulbulg'a holg'!
Chaman husni dinor, agar dongdur
Ki, bechora bulbulg'a gulbongdur.
Chu ketti chamandin guli otashin,
Ko'mur birla naylay bo'lub hamnishin.
Seningkim namudoring o'ldi jual,
Hayotingg'adur gul isidin xalal.
Qachon anglag'aysen mening holatim
Ki, sendin yiroq yaxshiroq suhbatim".
Chu bulbul ayon qildi bu dardu dog',
Qarordi javobida afsurda zog'.
Demakka javob o'lmadi saxtko'sh
Qish ayyomi bulbuldek o'ldi xamo'sh.

LIPĠ - Hikmat

Iskandarning Arastudin savoli ul bobdakim insonga mayli tabiiy bahor va gullarga bo'lmog'i nedin bo'la olg'ay va aning hikmat bahoridin javob nasimi yetgurgoni

Yana so'rdi doroi gardunmahal:

Ki: "Yey charx ashkoli ollingda hal.
Bukim har qachon yetsa fasli rabe',
Nekim jinsi inson sharifu vaze',
Bo'lurlar bori xurramu shodmon,
Qilurlar havo bir taraf har zamon.
Ko'ngulniki qish g'uncha yanglig' qilur,
Bahor o'lsa ul gul kibi ochilur.
Bu fasl elga muncha tarab ne ekin,
Bu yanglig' tarabqa sabab ne eking"
Dedi barcha ilmu funun ogahi:
Ki: "Yey nutqung anfosi Ruhullahi.
Bu ma'nida el ko'p demishlar kalom
Ki, borin bilur shohi oliy maqom.
Tabiatqa gul mayli ermas ajab,
Chaman zavqi ham xeli ermas ajab.
Vale nuktakim, asl erur bu emas,
Deyin, chun erur shahg'a bilmak havas.
Taboye'ki, ofoqu anfusda bor,
Borin to'rt tab' ettilar e'tibor:
Isiq, sovuq, o'lu quruq fahm qil,
Ani o'tu suv, yelu tufroq bil(1).
Ki, inson bulardin murakkabdurur,
Jame'i milalg'a bu mazhabdurur.
Birin horri yobis, dedi borcha xayl,
Birin borid aylab rutubatqa mayl.
Birin horri rutab angla bevahmu bim,
Birin boridi yobis aytur hakim.
Qachon zohir o'ldi sanga bu usul,
Tabiat bu nav'-o'q topibdur fusul.
Alardin biri keldi fasli bahor
Ki, bordur tabiat anga ratbu hor.
Chu bu faslg'a keldi tab'i hayot,
Yana uchga uch tab' bo'ldi sifot
Ki, safrou savdou balg'amdurur,
Vale ruh tab'i munga zamdurur.
Shak ermaski, har kimsakim joni bor,
Hayotin tilar ulcha imkoni bor.
Bu ma'nidin ul fasl erur dilpazir
Ki, yo'q elga mayl aylamakdin guzir.
Necha sirridin elga yo'qtur shuur,
Vale yo'q tabiat ishinda qusur.
Chu andin yetar ruhg'a parvarish,
Anga yetsa bexost aylar kashish.
Suvkim tahg'a bo'ldi guzori aning,
Chekar tab'u yo'q ixtiyori aning".
Chu donodin o'ldi bu yanglig' futuh,
Hulul etti shah jismig'a toza ruh.

LX

Iskandarning ul iki toza vard, yo'q-yo'qki, iki bahori nozparvard vaslidin kom topqoni va Noz Mehrning mehru nozidin betoqat bo'lub, gul faslida aning gul jamolidin bahra olg'oni va aning Ravshanak rashkidinkim, mahbubluq shevasidurur sham'dek sarkashlik qilib, charbzabonliq bila o'z shabistonoroylig'in ravshan etgoni va Iskandarning ul xilvat visolidin chiqib, Chin mulkidin Mag'rib diyorig'a azm etgoni va ul diyor g'aroyibidin azab qolg'oni

Bu paykarni ulkim namudor etar,
Guzorish ishin mundoq izhor etar
Ki, Chin ichra Iskandari Faylaqus,
Chu topti iki o'yla zebo arus.
Bahoru yigitlik, dog'i shohlig',
Yana hikmatu donishogohlig'.
Bilibkim, necha bo'lsa olamg'a shoh,
Yerur oqibat tufrog' oromgoh.
Ne olamg'a topmish vafoye kishi,
Ne shahliqqa ko'rmish baqoye kishi.
Kishiga bu holot chun bo'lg'usi,
Dekim, aysh qay kun uchun bo'lg'usig'
Bu taqdir ila shohi ishratparast,
Necha kun tarab jomidin bo'ldi mast.
Iki sham' birla shabiston aro,
Iki sarvqad birla bo'ston aro
Bo'lub kom topmoqqa oromjo'y,
Topib chunki orom, o'lub komjo'y.
Hamul Ravshanak mahdi ulyo bo'lub,
Shabistonida majlisoro bo'lub.
Bori parda ahlig'a bonu edi
Ki, shah birla zonu-bazonu edi.
Vale Noz Mehr erdi poyinparast,
Anga taxt yonida erdi nishast.
Qilib shahg'a gohi parastorliq,
Gahi g'amza birla jigarxorliq(1).
Vale Ravshanakka base rashk edi,
Anga boqsa shah, ko'zida ashk edi.
Bilib xusrav ul nav' rashku hasad,
Rioyat tariqig'a yo'q erdi had.
Qilib Ravshanak birla ayshu nishot,
Aning birla oz aylabon inbisot.
Vale notavon ko'ngli zori aning,
Hazin xotiri beqarori aning.
Bu ishtin malolat topib Noz Mehr
Ki, shoh o'zga yon qildi og'oz mehr.
Taloshmoqqa ne haddu yoro edi
Kim, ul sham'i ayvoni Doro edi.
Vale g'ofil andinki, shohi jahon,
Aning mehrini jonda asrar nihon.
Hazin joni oning xarobidurur,
Ichinda aning iztirobidurur.
Iki kun edi Ravshanak navbati,
Muning lek bir kun edi xilvati.
Bu andeshadin ko'nglida erdi ranj,
Bo'lur erdi nozuk tani g'ussasanj.
Bu oyin ila o'tti fasli bahor
Ki, to bo'ldi gul mavsumi oshkor.
Shah anglab edikim, mahi somiri(2),
Ko'zi Hindu Kashmirning sohiri.
Yerur jins rashkidin oshuftadil,
Nihon shahdin ozurda, eldin xijil.
Kunekim, bo'lub erdi navbat anga
Ki, bo'lg'ay shabistonda xilvat anga.
Shah oning harimig'a mayl ayladi,
Jamolig'a jonin tufayl ayladi.
Dedikim: "Necha yoshurun o'rtanay,
Ulustin nihon tunu kun o'rtanayg'
Nihon ishqdin yetti ish jonima,
Bukun fosh etay roz jononima".
Kelib hurvash ollida tuzdi bazm,

Farog'at bila bodag'a qildi azm.
Shah etti ayon bodapaymoyliq
Ki, sho'x aylagay majlisoroyliq.
Vale mohvash ko'ngli g'amgin edi,
Nihoni qoshi kunjida chin edi.
Takalluf bila majlisoro bo'lub,
Ishi bast etarda madoro bo'lub.
Skandar necha aylabon justujo'y,
Sumanbar daler aylamay guftugo'y.
Necha bu niyoz oshkor aylabon,
Ul oyini noz oshkor aylabon.
Munung chun fuzun bo'ldi sarkashlig'i,
Aning haddin oshib mushavvashlig'i.
Chu shah ko'rdikim, toqati toq o'lur,
Junun ichra rasvoyi ofoq o'lur.
Anga ishq amri junun aylamish,
Junun aqlu fahmin zabun aylamish.
Ne hikmat anga yetkurur yorliq,
Ne oyini donish madadkorliq.
Tazallum bila dedi: "K-ey, nozanin!
Nedin bizga qilding ayon bo'yla king'
Nedur ajzim ollinda tavsanlig'ing,
Angakim erur do'st dushmanlig'ing.
Ne jurm ettim erkin meni xoksor
Ki, ko'nglungga o'lturdi mendin g'ubor.
Ne xaskim o'tungdin kuyar log'-log',
Ne hojat yana quymog' ul o'tqa yog'g'
Chibinkim erur shahdinga poyband,
Taponcha bila anga nedur gazandg'
Vafo aylagilkim, jafokor emon,
Bu zulm aylamakka sazovor emon.
Chu men ishq aro o'lgum, o'lturmagil,
Qatilingg'a tig'i jafu surmagil.
Niyozimg'a boq, asru noz aylama,
Taaddi ko'pu lutf oz aylama!"
Bu yanglig' tazallum chu ko'rguzdi shoh,
Kinoyat bila zolimi kinaxoh.
Shakar tungini ayladi shahdrez,
Ko'p ul shahd zimnida neshi kalez(3)
Ki: "Shah ayshini Haq mudom aylasun,
Ishin dilbari birla kom aylasun!
Aning loyiqi keldi Doro qizi
Ki, ko'z ravshan aylar ayog'i izi.
Kanizikim ul bo'lsa hindinajod,
Ne hindinajod, ayt kashmirzod.
Ne loyiqi, oni anis aylagay,
Takalluf yuzidin jalis aylagay".
Dedi shahki: "Yey xasta jon ofati!
Demay xasta jonkim, jahon ofati!
Kinoyat tariqini bir dam unut,
Qilib rahm, bedod tarkini tut.
Manga Ravshanak ta'nini qilma ko'p,
Ul ishta ko'zungga meni ilma ko'p.
Meni anda ma'zur tutsang bo'lur,
Zamiringni masrur tutsang bo'lur
Ki, vojibdurur ehtiromi aning,
Nedinkim, biyikdur maqomi aning.
Yerur Bahmaniy tojning gavhari,
Yana Kayqubodiy sipehr axtari".
Dedi makr ila sho'xi shirinzaabon
Ki: "Yey yeti kishvar uza marzbon!
Bu so'zning muhabbatqa ne daxli bor
Ki, ishq ichra shahliqqa yo'q e'tibor.
Jamolu malohat ko'ngul komidur,
Uzun turra taqvo qushi domidur.
Nasab birla bo'lsa anga shohliq,
Hasab birla yetmish manga mohliq.
Aning toji kishvarga bo'lsa xiroj,

Mening ollima bosh qo'yar ahli toj.
Anga faxr nisbatda Jamshiddin,
Manga or husn ichra xurshiddin.
Anga mulk agar bo'lsa farmonpazir,
Manga zor erur yuz tuman mulkgir.
Agar ul xirad birla afsonadur,
Manga yuz xiradmand devonadur.
Gar ul bo'lsa ofoq eliga aziz,
Solurmen men ofoq aro rustaxez.
Anga gar erur pasha jon o'rtamak,
Manga sheva bo'lmish jahon o'rtamak.
Gar ul g'amzadin o'qni parron qilur,
Mening kirpikim tirboron qilur.
Gar ul qatl ishiga qilur ehtimom,
Mening tig'i ishqim qilur qatli om.
Anga gar fusun aylamak vird erur,
Manga borcha kashmir shogird erur.
Anga g'amza bo'lsa jahon sohiri,
Manga bo'ldi go'sola yuz somiri(4).
Aning shuhrati gar erur om aro,
Mening qo'zg'olonimdur islom aro.
Gar ul xalqni qatl etar dam-badam,
Manga keldi tirguzmak oyini ham.
Aning qilsa zulfi yilonni fusun,
Fusunum qilur ajdahoni zabun.
Aning zulfi gar cheksa imon ragin,
Mening tori la'lim chekar jon ragin(5).
Qachon sunbulum ura gul uzra tob,
Yopar yuzga xurshid tundin niqob.
Qoshim yoyini kimki aylar xayol,
Uyotdin ko'ziga ko'runmas hilol.
Yerur kirpigim o'qig'a jon hadaf,
Nishona otarg'a magar chekti saf.
Ko'zunga, qachonkim bo'lur uyqu kom,
Bo'lur olam ahlig'a uyqu harom.
Yuzu mardumakvor xolim so'zi,
Degil gul uza tushti bulbul ko'zi.
Chekilgach uzorim qirog'ig'a nil,
Yerur taqvoyu aql ko'ziga mil.
Gajakdekki zulfum aro tobdur,
Ko'ngullarni tortarg'a qullobdur.
Labim la'likim javhari jon erur,
Su ul la'l aro obi hayvon erur.
Tishim rishtasin jolai nob de,
Dema jolakim, durri serob de.
Yo'q og'zim bo'lub javhari bebaho,
Ne paydo vujude anga, ne baho.
Iki la'lim etgach takallum padid,
Qilib og'zima el tavahhum padid.
Ani xalq yo'q yerda aylab gumon,
Agar bo'lsa ham ul hamon yo'q hamon.
Yuzumda dema siymdin g'abg'abe
Ki, oy ichra xurshidvash kabkabe.
Ne kavkabki, nuri aning bekaron,
Quyosh birla husn ichra aylab qiron.
Labim peshasi jonfizoyandaliq,
Ko'zum shevasi dilraboyandaliq.
Dema ruh qaddim ko'rub lol o'lub
Ki, Ruhul-amin dog'i behol o'lub.
Xiromim qilib ravza sarvini mot,
Anga mojaro qilmay obi hayot.
Jamolim quyoshni solib tobqa,
Tanim siymi titratma siymobqa.
Belim torin ulkim xayol aylabon,
Hamono xayoli mahol aylabon.
Xayolim bashar ichra g'avg'o solib,
Maloyikka husnum alolo solib.
Ko'rungan zamon suratim paykari,

Xaloyiq ko'ziga ko'runmay pari.
Labimda takallumdin ortuq fusun,
Fusundin dog'i husnu nozim fuzun.
Quyosh qo'zg'olib husnum oshubidin,
Falak past mehrim lagadko'bidin.
Vale muncha afsonadin ne asig'
Ki, shah komig'a keldi shahdim achig'.
Ne xush debdur ul dardmandi firoq
Ki: "Oz baxt ko'p husndin yaxshiroq"(6).
Shikoyat manga yo'qturur shohdin
Ki, shikvam erur baxti gumrohdin".
Chu shirinlab ul nav' sho'r ayladi,
Aning ishqiq xusravg'a zo'r ayladi.
Kalomig'a vola qilib jonini,
Ravon jon aro chekti jononini.
Hamoyilsifat tortibon qo'ynig'a,
Iligin hamoyil qilib bo'ynig'a.
g'azol ul sifat sher qilg'ach shikor,
Shikorig'a mehr ayladi oshkor.
Mamos o'ldi chun shoxi sandalg'a oj,
Ne bo'lg'onni ermas demak ehtiyoj(7).
Skandar bu xilvatqa maftun edi,
Parichehra yorig'a majnun edi.
Necha kun bo'lub pardada ayshsoz
Ki, fahm o'lmay ul pardadin hech roz.
Chu oshiqqa bo'ldi muyassar visol,
Aning ishqida qolmas avvalg'i hol.
Chu shahg'a necha kun edi ul shaaf,
Yaqin bildikim, umrin aylar talaf.
Yana aqlu hikmat panoh ayladi,
Xirad taxtin oromgoh ayladi.
Jahon mulkin etganda zeri nigin,
Olinmay qolib erdi Mag'rib zamin.
Sipahg'a berib ne'matu kom ham,
Mavojib demay, balki in'om ham.
Chu ul fikridin ko'nglini tindurub,
Yurush hukmini elga jar yetkurub.
Shahekim, sipah bo'ldi obod anga,
Yerur dushmanidin ko'ngul shod anga.
Agar shohdin xalqi g'amnok emas,
Qalin bo'lmog'idin aduv bok emas.
Maozalloh, ar bo'lsa noshod eli,
Aduv yo'q, berur oni barbod eli.
Saxo shohdin elga matlub erur,
Siyosat ham o'z o'rnida xo'b erur.
Skandarki farrux jahondor edi,
Ne shahliqqa matlub anga bor edi.
Sipohin chu ehson bila qildi shod,
Ayon etti Xoqon bila xayrbod.
Anga topshurub mulki Chinu Xito,
Yana malik hamchun deb oni ato.
Sipah surdi Chin mulkidin tashqori,
Tavajjuh qilib mulki Mag'rib sori.
Qilib(8) hamrah o'lmog'ni Xoqon havas,
Qabul o'lmayin shahg'a bu multamas.
Ani qaytarib ko'p nihon roz ila,
Anga loyiq oyini e'zoz ila.
Solib Hind haddi janubini yo'l
Ki, ul turfa kishvar bo'lub rost qo'l,
Ijzat berib Royi Hindig'a ham,
O'kush lutf birla qilib muhtaram.
Chu ul qaytibon Hind mulkiga bot,
Surub shoh Mag'rib bisotig'a ot.
Sipohi masun borcha ofotdin,
O'tub bedarde mulki Gajrotin(9).
Bo'lub bahri Ummon aning manzili,
Necha kunki maskan bo'lub sohili.
Kema ul navohiyda nekim bilib

Borin o'rdu ollinda hozir qilib.
Kema ichra gohi maqom aylabon,
Jazoyir bila gah xirom aylabon.
Tengiz qat' etib fulki soyir bila,
Gahi qat'i vodiy jazoyir bila.
Savohilda fathi bilod aylabon,
Jazoyir diyorin kushod aylabon.
Bu yanglig' qilib qat' hadsiz tengiz,
Yana tog' ila dasht andozasiz.
Hamul yergakim azm etib erdi shoh,
Qilib sa'y yetkurdi xaylu sipoh.
Madad aylabon lutfi bori anga,
Makon bo'ldi Mag'rib diyori anga.
Bu iqlimni ham yurub qildi fath,
Minib raxshi davlat, surub qildi fath.
Base shahri a'zamg'a berdi kushod
Ki, Mag'ribzamin keldi a'zam savod.
Hamul shahrlar shohi solib shane',
Qabul aylabon mol bo'ldi mute'.
Qilib shoh Mag'rib zamin gashtini,
Biyik tog'i birla ochug' dashtini.
Ne manzilg'akim yetti bo'lmay sabur,
Qilur erdi manzil-bamanzil ubur.
Ki, chun bo'ldi manzuri bu marzu bum,
Nazar aylagay ul dam aqsoi Rum.
Va lekin bu iqlim aro ko'p ajib,
Bo'lur erdi har lahza ko'rmak nasib.
Tabiat g'aroyibqa qone' bo'lub
Ki, ul Rum azmig'a mone' bo'lub.
Hamul jumladin bir bu erdiki shoh,
Qilur chog'da ul marzni jilvagoh.
Yetishti aningdek biyobon aro
Ki, havli solur erdi o't jon aro.
Tutub dashtni it kibi jonvar,
Vale borchag'a mo'r yanglig' suvar.
Ayog'u ilik borcha andoqki mo'r,
Vale sheri darroncha har birga zo'r(10).
Alar ichra har kimsakim surdi ot,
Anga mo'rlar qildilar hamla bot.
Chu oshub ila hamla ko'rguzdilar,
Ani bir-biridin ravon uzdilar.
Aningdekki, qolmay nishoni aning,
Yer ustida bir qatra qoni aning.
Chu bu yerga yetti shahi hushmand,
Dedi: "Surmasun kimsa ul yon samand".
Hamul yer elidin savol ayladi,
Bu ma'nida ko'p qiyu qol ayladi.
Dedilarki: "Bir nav' yerdur bu marz
Ki, solur tasavvur ani jong'a larz.
Bu vodiy erur bir yig'och ursa zo'r
Ki, anda solur sho'r bu nav' mo'r.
Bulardin nari vodiye dur nazih,
Nazohatda bog'i Eramdin fazih.
Guruhedurur anda oromgir
Ki, bu elga ul qavmdindur nafir.
Qayu qavm, Tengri balosi alar,
Jahon ganjining ajdahosi alar.
Qaviy haykal, andoqki, bir pora ko'h,
Biriga harif o'lmayin yuz guruh.
Qayu bir desang ul qadar zo'r anga
Ki, bu jonvarlar kelib mo'r anga.
Alarning tilin fahm qilmay kishi,
Nekim aytibon harza, bilmay kishi.
Alardin nari borsa o'n kuncha yo'l,
Kelur vodiye iki tog', iki qo'l.
Falaksoy har tog'ning xorasi,
Solib bo'rknii avji nazzorasi.
Qizil oltun aylab biri ko'zga fosh

Ki, xira qilib ko'zni misli quyosh.
Yana bir kelib sarbasar siymi nob,
Qamardek anga lam'au nuru tob.
Bu maxzanki, har toshidur bebaho,
Bo'lub bu xaloyiq anga ajdaho.
Bu elga vale turfa uyqu erur
Ki, ko'p o'zlaridin ajab bu erur
Ki, har o'n kun ul qavm uyqudadur,
Jame'i taradduddin osudadur.
Chu o'n kun o'tar uyg'anurlar bori,
O'z ahvolig'a aylanurlar bori.
Toparlar yana o'n kun uyg'og'liq,
Bu uyg'og'liq uyqulari chog'liq.
Topa olur uyqu chog'i kimsa dast,
Hamul devvashlarga bermak shikast.
Qutulmish vale bimdin jonlari
Ki, bu mo'rlardur nigahbonlari.
Alar ul xazoying'a ganjur o'lub,
Alarning nigahboni bu mo'r o'lub".
Taolilloh, ul Soniyi zul-jalol(11)
Ki, sun'ida ojizdur ahli kamol.
Yerur sun'i hushu xiraddin fuzun,
Ne hushu xirad, balki haddin fuzun.
Chu shah topti ul ishga ogohliq,
Xiraddin talab qildi hamrohliq.
Yetishgan maqomida qildi nuzul,
Yig'ildi janobig'a ahli uqul.
Ki, qilg'aylar ul ishga nazzoraye,
Chu qilg'aylar andishai choraye.
Vale ul ajablarki paydo bo'lub,
Ko'ngul Tengri sun'ida shaydo bo'lub.
Ko'ngulga bo'lub qism mabhutluq,
Xiradqa yetib ajzu fartutluq.
Qila olmayin chora hikmat bila,
Qolib ojizu lol hayrat bila.
Ketur soqiy, ul ruh sarmoyasin
Ki, ma'dum etay aql piroyasin.
Ki, qo'l tutmadi aqlu hikmat manga,
Vale qasdi jon etti hayrat manga.
Mug'anniy, g'aribona un chek hazin
Ki, manzilgahim bo'ldi Mag'rib zamin.
Sochay boshing uzra zari mag'ribiy,
Quyosh yerga mag'ribda sochqon kibi.
Navoiy, chu g'urbatda sen shod bo'!
Vatan yodi ranjadin ozod bo'!
Agar Sharqu g'arb o'lsa manzil sanga,
Ne g'am, kom agar bo'lsa hosil sanga.

LXI

Basirat ko'zlarin aynul-yaqin kuhli yorutqonlar bobidakim, qayon boqsalar ofarinish g'aroyibin mushohada qilurlar va Mubde'i korsoz va Muxtare'i bandanavoz sun'ig'a ofarin ayturlar va odami xokiy xilqati so'zikim, "Xamirrtu tinata odama biyadi arbaina sabohan" dastburdi bila suratpazir bo'ldi. "Va laqad karramno bani odama" parvarishi bila taxti xilofatgir

Birov ahli ma'ni deyolur o'zin
Ki, Haq ochmish o'lg'ay basirat ko'zin(1).
Ne surat angakim bo'lur oshkor,
Ani anglasa sun'i suratnigor,
Qayu naqsh aro ko'rsa bir choshni,
Aning sone'i bilsa naqqoshni.
Ne paykarki orosta ko'rsa ul,
Aning paykaroroyig'a topsa yo'l.
G'arazi naqshdin bo'lmasa naqshband,
Kishi naqshdin bo'lmag'ay bahramand.
O'kush naqshlar birla charxi kabud,
Ko'rungan bila nozirig'a ne sudg'
To'quz xonida yuz tuman moida,
Ko'rungan bila elga ne foida?(2)
Bu gulshandakim ofarinishdurur,

Nazar qilg'uchi ahli binishdurur
Ki, har bir chamankim ko'rar dilkushoy,
Bo'lur bog'bonig'a fikratnamoy.
Qayu naxlu bunkim ko'rar nozanin,
Qilur naxlbandig'a yuz ofarin.
Ne gul rangu bo'yin ko'rub turfa soz,
Topar san'ati ichra bir o'zga roz.
Bu andozasiz korgohi vase',
Arosida bu borgohi rafe'
Ki, turmush muallaq, anga yo'q sutun
Ki, ermas sutun yo'qlug'idin nigun.
Nazar aylagan aylamay iztirob.
Topa olmag'ay anda bir rishtatob
Ki, ul rishtada bo'lmag'ay san'ate
Ki, to bilmag'ay zimmida hikmate.
Yorutqong'a tavfiq kuhli nazar,
Qayon tushsa ko'z, hojat ermas guzar
Ki, sun' ichra bo'lub g'aroyib talab,
Talab ichra ko'ngliga solg'ay taab.
Kishikim, g'aroyib qilur orzu,
Ne lozimki qilg'ay yurub justujo'g'
Gahi manzili bo'lg'ay aqsoyi Chin,
Gahi tortqay ranji Mag'rib zamin.
Gahi Hind mulkida bo'lg'ay zalil,
Taajjubda ko'rmakka tovasu pil.
Arab barrig'a gah bo'lub tezgard,
Shuturmurg' ko'rmakka vodiynavard.
Nazar qilsa topqon basirat ko'zi,
Yerur bu boridin ajabroq o'zi.
O'z avzoyig'a boqsa sar to qadam,
Topar aylasa yaxshi andesha ham
Ki, ne turfa timsol erur dilpisand,
Aning zimmida ma'niyi atjumand.
Burun aylayin sharh timsolini,
Deyin so'ngra ma'nisining holini.
Ne timsolkim, durri daryoyi jud,
Ne daryou dur, sarvi bog'i vujud.
Boshi uzra toji xilofat kelib,
Hamul toj uza la'li ra'fat kelib(3).
Jabinida piroyai shohliq,
Qoshi uzra tug'royi ogohliq.
Ko'zidin ayon nuri aynul-yaqin,
Sochida nihon tobi hablul-matin.
Jamolida anvori shohanshahi,
Kalomida e'jozi Ruhullahi.
Qo'lidin gahi mehri gardunnamoy,
Gahi barmog'idin iki pora oy.
Qilib tiynatin qudrat ilgi xamir,
Hamul qo'l bila shakli suratpazir.
Haq o'z qudratin oshkoro qilib,
Jamolin aning olamoro qilib.
Hakimi azal turfa jisme yasab,
Demay jism, mushkil tilisme yasab.
Tuzub ul tilism ichra ko'p toru pud
Ki, egniga solib libosi vujud.
Yana sun' ila o'zga bir olame,
Haqiqat aro aqlin mubhame.
Bu erdi namudoru timsol anga,
Deyin emdi ma'nisidin hol anga.
Bu yanglig' tilism o'lg'och orosta,
Tamom, o'ylakim mohi nokosta.
Hakimeki aylab aning sozini,
Nihon aylabon maxzani rozini.
Hamul ganjkim topmay ahli jahon,
Ani bu tilism ichra aylab nihon.
Chu ul ganjini anda maktum etib,
Xaloyiqqa sirrini ma'dum etib.
Kishikim bu ganjinag'a topti yo'l,

Jahon ahlining shohi ul bo'ldi, ul.
Dema ganjkim, yeti daryo degil,
Ne daryo, to'quz charxi volo degil.
Taolallah ul Xoliqi mohu mehr,
Qayu moh ila mehr, gardon sipehr
Ki, bir qatrad qildi daryo nihon,
Suho zimiya charxi a'lo nihon.
Kishikim g'aroyibdin istar nasib,
Nima topmoq o'lg'aymu mundin g'arib.
g'aroyibqa har kimki xohon erur,
Ham o'zinda maqsudi pinhon erur.
Ne ma'niki istar o'zinda topor,
Jahonda kezarning ne ma'nisi borg'
LXII

Ul bolig'lar hikoyatikim, suv istay Muhit girdobig'a azm qildilar, nahangi fano tu'masi bo'lg'on zamon suvdin ayrilg'onlarin bildilar

Birovkim bu daryoda g'avvos edi,
Manga nuktaye durr masallik dedi
Ki, daryoda bor erdi favji baliq,
Suv topmoq uchun doim andeshaliq.
Alarg'a mudom orzu erdi su(v),
Suv erdi alarg'a mudom orzu(1).
Bo'lub ish borig'a suv istar fani,
Der erdilar, ulkim, suv derlar ani.
Ne yanglig' ekin ta'mu rangi aning,
Qayu nav' sayru darangi aning.
Diramlar bo'lub tanlari uzra dog',
Sudin hech topmaslar erdi so'rog'.
Dedi bir bolig', ul tabu tob aro
Ki: "Derlar falon tund girdob aro.
Nahangedurur solxo'rdu kuhun,
Bu daryog'a sayr aylagan avju bun.
Kerakkim, suvdin ul nishon anglag'ay,
Bu, bas, turfa rozi nihon anglag'ay.
Aning sori azm ettilar turmayin,
Suvning orzusida dam urmayin.
Qilib sa'y ul komi noyobg'a,
Yetishtilar ul tund girdobg'a.
Ne girdobkim, charxi gardandadek,
Ne igrim, sipehri navardandadek.
Suvning davrasig'a yetishgach bori,
Tushub har biri davradin bir sori.
Bolig'larni butratti girdobi biym,
Aningdekki, tol yafrog'ini nasim.
Bu holatda chayqaldi daryoyi jarf,
Padidor bo'ldi nahangi shigarf.
Bolig'larg'a tushganda dardi firoq
Ki, bir-birdin o'lmish edilar yiroq.
Borin yutti bir-bir nahangi fano,
Ichi javfida jam' qildi yano.
Alar barcha suvdin chu ayrildilar,
Burun suvda erkonlarin bildilar.
Nadomat chiqorsa falak uzra dud,
Chu me'da o'ti muhriq erdi, ne sudg'
Bo'lurdin burun bir-biridin bihil,
Bo'lur erdilar barchasi muzmahil.
Sanga dog'i ganjeki pinhon erur
Ki, tab'ing vuqufida nodon erur.
Yo'q ul senda pinhonki, sen anda gum,
Jaholatdin ammo ishing ushtulum.
Yering bo'lsa girdobi bahri ano,
Seni tu'ma qilg'och nahangi fano.
Ne sud ul dam o'lmoq ayon bu tariq
Ki, matlub aro bor ekansen g'ariqq'
Netarsen tilab har ajoyibqa yo'l,
Ajoyib erur senda, ogoh bo'!
Burunroqki sud etmagay har nadam,

O'zungni bilib, yo'lg'a qo'yg'il qadam.

LXIII - Hikmat

Iskandarning Arastudin savoli ul bobdakim, chun inson darki maqsudi asliy haqiqati idrokidin muarrodur, nega soyir hayvonotdin mustasnodur

Yana so'rdi farmondehi ganjposh:

Ki: "Yey, nuktada aylagan ganj fosh,
Bukim ashrafi xalq inson erur
Ki, Haq sirri zotida pinhon erur.
Chu ul sham'din ravshan ermas ko'zi,
O'zi ganjiddin voqif ermas o'zi.
Nedin bo'ldi bas ilmu iyqon aro,
Aning birla farq o'zga hayvon arog"
Dedi nuqtapardozi oliy sifot
"Ki, inson erur mudriki kulliyot.
Yerur o'zga hayvon bu ishtin bari
Ki, inson erur borchaning sarvari".
Dedi: "Bilmasa ulcha maqsud erur
Ki, maxfiydur o'zida ne sud erur".
Dedi: "Ulcha bordur o'zida nihon,
Bilurdin fuzunroqdur ahli jahon.
Vale muncha bilmishki, bilmaydurur,
Bu maqsud darkini qilmaydurur.
O'zi bilmasi anglag'on so'zu dard,
Ani borcha maxluqdin qildi fard.
Talab ranji-yu, topmamoq shiddati,
Bo'lubtur aning mujibi shavkati.
Nedin o'zgalar ko'nglida tobdur
Ki, bu dardi noyob-noyobdur".

LXIV

Iskandarning mo'r xaylin shikor etgali sipohin tuzotgoni va ul guruhi devsor devonavor yetib, aning sipohi ollida saf tuzotgonlari va alardin bir safshikan iki saf orasig'a surub, Iskandar sipohining safdarlarin ojiz etgani va ul g'azolai chiniy sher suratida maydong'a kirib, ajdahoshikorliq qilg'oni va Iskandar g'azoli chiniyini ohuyi haram qilib aning saydin lutf ila yana sayd etgoni va ul borib o'z saydlari bila majlisqa yetgoni

Ayon aylagan nuqtaposhandaliq,
Bu nav' etti kog'azzaroshandaliq
Ki, chun surdilar shoh xayli sutur,
Hamul yergakim, erdi g'avg'oyi mo'r.
Chu shah bo'ldi voqif hamul rozdin,
Tushub topti taskin taku tozdin.
Qilib ahli hikmat bila guftugo'y,
Yetib chora oyinini justujo'y.
Muqarrar munga qildilar royni
Kim, ul mavkibi kishvaroroyini
Ki, bordur hisob ichra haddin fuzun,
Dilovar el anda adaddin fuzun.
Qilib necha dapqur saforoyliq,
Kiyimdin qilib ziynatafzoyliq,
Yurugaylar ul mo'r dashtig'a tez,
Shikor etgali aylagaylar sitez:
Qalin mo'r xayli ne bo'lg'usidur,
Zarar sori mayli ne bo'lg'usidurg'
Agar sher chog'liq ayon qilsa zo'r,
Yerur sher sher oxiru mo'r-mo'r.
Biyobon chu ul mo'rdin bo'lsa pok,
Yurugaylar ul elga bevahmu bok.
Nabard aylagaylar sipah birla shoh,
Anga tegrukim fath bergay Iloh.
Quyosh chunki mag'ribda bo'ldi nihon,
Qalin mo'rdek tiyra bo'ldi jahon.
Shah ul dasht aro qo'ndi qilmay haros,
Vale mo'rdin tuttilar kecha pos
Ki, el uyqusidin yeshilgan gala,
Hamul dasht aro bo'lsa nogah yala.

Ani mo'r xayli shikor etmagay,
Talashmoq bila toru mor etmagay.
Alam chekti chun subhi gardunmaob,
Yuz ochti shahi mashriqiy intisob(1).
Saf oroyishin qildi doroi Rum,
Sipah ayladi mo'r yanglig' hujum.
Yana na'raza bo'ldi ahli masof,
Yana ko's uni bo'ldi gardun shikof(2).
Sipoh ahlig'a tushti bir karru far
Ki, ofoq aro soldilar sho'ru shar.
Hamul xayli vahshiy aro yetti un,
Sog'indilar, o'lmish qiyomat bukun.
Hamul un sori yettilar behijob,
Aning sirrin anglarg'a aylab shitob.
Chu o'ttilar ul mo'r sahosidin,
Qomuq pildek pashsha g'avg'osidin.
Sipahdin to'la ko'rdilar yer yuzin,
Qaro aylabon dahr tog'u tuzin.
Solib el g'ulusi jahon ichra sho'r,
Aningdekkim, ul dasht aro xayli mo'r.
Chu saf ko'rdi vahshiy ulus har taraf.
Alar ham tuzattilar o'truda saf.
Bori devpaykar, bori g'ulvash,
Bori g'ulbandu bori devkush.
Kelib kargdek kuch bila, piltan,
Vale hay'at ul nav'kim, ahraman.
Ko'z azraq, saqol sorig'u tiyra yuz,
Chiqib borchaning manglayidin munguz(3).
Qulonu kiyik charmi kisvatlari,
Alarning eti birla qutlari.
Tutub qo'lg'a har qaysi bebok dun,
Og'ir cho'bdaste, nechukkim sutun.
Temur birla qullob sarxam qilib,
Yig'ochlarning uchig'a mahkam qilib.
Alarg'a hamul bas kelib sozi harb,
Aning birla-o'q aylab og'ozu harb.
Bu hay'at bila tuzdilar chun yasol,
Adu ichra ming devi vahshiyfiol.
Biri kirdi maydon aro kin ila,
So'z aytib o'zi bilgan oyin ila.
Muboriz tilab to'kkali qonini,
Rahovard uchun olg'ali jonini.
Bu yondin dog'i surdi xorotane,
Tani xoravash birla ko'hafkane.
Shah ollida ko'p yerda qilg'on nabard,
Aduvdin chiqorg'on sipehr uzra gard.
Harificha jismining andozasi,
Vale andin ortug'roq ovozas.
O'zi pilpaykar, oti karkadan,
Vale karkadankim, erur karktan(4).
Laqab Ra'd(5) anga ahli parxosh aro,
Vale ra'ddek yer tutub tosh aro.
Chu maydon aro kirdi gurdi daler,
Aningdekki ajdar masofig'a sher.
G'animi ham oning sori qildi mayl,
Aningdekki, xoro sori tund sel.
Yetishgach biri birga aylandilar,
Iki qulladek ishga qatlandilar.
Biri birga zarb urdilar beadam,
Vale la'b ila borchasi bo'ldi rad.
Yurub oqibat vahshzodi harun,
Aning sori soldi gajaklik sutun.
Gajak mahkam o'lg'och, chekib qildi past,
Aningdekki berk o'lsa mohig'a shast(6).
Keyin bog'ladi qo'llarin chunki rust,
Gajak birla tutti otin dog'i chust.
Chu topshurdi o'z xaylig'a ul asir,
Muboriz tilab yona chekti nafir.

Yana purdile kirdi maydong'a tund
Ki, gurzidin erdi qayo tig'i kund.
Qayodek belida kamar uzra tig',
Kamardin aduv chopqali bedarig'.
Qayo yanglig' ostida ko'hpaykare,
Vale po'yada o'ylakim sarsare.
Degil qulla uzra baloye minib,
Va yo tog' uza ajdahoye minib.
Laqab Qahqaro(7) deb anga ahli kin,
Yeri Qirvon, zodi Mashriq zamin.
Ravon kirgach-o'q soldi vahshiyg'a ot,
Anga ahraman qilmadi iltifot.
Yana kin o'ti bo'ldi andoq baland
Ki, gardung'a bim erdi yetgay gazand.
Gahi bu yonib tund, ul kirsza tez,
Gah ul tez yong'och, bu aylab gurez.
Gahi hamlalar aylabon ro'baro',
Rad aylarni favt etmayin mo'-bamo'.
Yana vahshiy olib aning tobini,
Solib egniga chekti qullobini
Ki, markabdin o'ldi nigun Qahqaro,
Yiqildi qaro gardu tufroq aro.
Ani dog'i rust aylabon devzod,
G'anim istayu aylar erdi inod.
Yana bir kishi kirdi ko'shish chog'i,
Ul ikidek o'ldi asir ul dog'i.
Yana kirdi ham zohir aylarga kuch,
Giriftor bo'ldi nechukkim ul uch.
Bu yanglig' o'n uch gurdi razmozmun,
Kirib bo'ldilar devvashqa zabun.
Qoshig'a necha pahlavoni zamon,
Yetishmak hamonu tutulmoq hamon.
Anga har kishikim muboriz edi,
Yetishgan dam ilgida ojiz edi.
Yana qichqurur erdi istab g'anim,
Vale andin el ko'nqlida erdi bim.
Haroson bo'lub xalq maydonidin,
Kecha olmayin bejihat jonidin.
Bu ish solibon shoh ko'nqlig'a tob,
Mizojida zohir bo'lub iztirob.
Qila olmayin elga hukmi anif,
Nabard ayla, debkim, shah erdi harif(8).
Boqib tursa, vahshiy base harza deb,
Shah ul ishda nomusdin g'ussa yeb
Ki: "Bu shumlardin biri bo'lsa bu,
Kishi naylagay barcha qilsa g'ulug'"
Gahi yo'l topib ko'nqli ichra haros,
Tutub lek hikmat tariqini pos.
Yetib ko'nqli holig'a yuz ming gazand,
Takalluf bila aylabon zahrxand.
Vale dev yonmoq havas qilmayin,
Hamul sho'ru g'avg'oni bas qilmayin.
Bu holatda bir chobuk aylab shitob,
Yopib orazi uzra chiniy niqob.
Nechukkim quyosh ko'kda po to ba farq,
Quyoshdek bo'lub ko'k temur ichra g'arq.
Sipehr uzra mehri jahontobdek,
Qilib jo'sh yer uzra siymobdek.
Samandi uza chobuki pahlavon,
Solib chiniohang bargustvon.
Tutub chin-bachin qo'lda pechon kamand,
Osib xo'didin shuqqa chiniy parand.
Samandi olib barqdin tezlik,
O'zi charxdin tavri xunrezlik.
Kirib chun tarid etti har sori fosh,
Yaqinroq surub shahg'a indurdi bosh.
Chu shah ollida qildi arzi niyoz,
Yonib qildi vahshiy sori turktoz.

Ne shah tonib oni, ne xaylu sipoh,
g'amidin chekib xalq pinhoni oh
Ki: "Bu nav' zebo yigit yuz darig'
Ki, qilg'ay bu vahshiydin oshom tig'!"
Vale ul qilib xasm birla nabard
Ki, raxshi sochib charxi gardong'a gard.
Yegarmak bila raxshi aylab shitob,
Solib ahraman jismig'a iztirob.
Ani muztarib aylabon tobodin,
O'zin asrabon lek qullobdin.
Biri yer, biri charxi davvordek,
Sukun birla sayr ichra pargordek.
Chu parxoshidin xasm bo'ldi najand,
Anga tashladi o'yla pechon kamand
Ki, bo'yni bila bir qo'lin qildi rust,
Ani sudrayu shah sori surdi chust.
Chekardin tanin notavon aylabon,
Bo'yin tufrog' ichra nihon aylabon.
Tani raxshi ostida pomol o'lub,
O'zi sudralur birla behol o'lub.
Shah ollig'a chobuksuvori daler,
Yetib, sekribon ottin andoqki sher.
Chekib tiyra tufrog' uza saydini,
Valek aylabon rust aning qaydini.
Shah andoq ul ishtin tarabnok o'lub
Ki, gardi taab ko'nglidin pok o'lub.
Ravon yondi oshubu ranji itib,
Kelib tushti o'z xaylini berkitib.
Sipah bo'ldi xandaq aro, o'yla berk,
Topa olmag'udek anga charx erk.
Tushub shoh raxshi sipahgardidin,
Ilik, yuzni yub razmgah gardidin.
Kirib borgoh ichra Jamshidvor,
Bo'lub baxtu davlatdin ummidvor.
Tuzub majlis ahli bila anjuman,
Ravon istabon gurdi vahshiyfikan.
Chu kirgach eshikdin yali shergir,
Chekib madhida majlis ahli nafir.
Ani istab Iskandari Faylaqus,
Quchub bo'ynini, ul qilib poybo's.
Inoyat base oshkor aylabon,
Boshig'a javohir nisor aylabon.
Ko'p etti chu lutfu karam oshkor,
Dedi: "K-ey, aduvband, vahshiyshikor,
O'zungni ayon qilki, kimsen, ravon
Ki, shavqung sening bizdin oldi tavon!"
Chu chobuk jamolidin oldi niqob,
Degin chiqti mig' ostidin oftob.
Hamul sho'xi chininajod erdi ul,
Hamul chobuki hurzod erdi ul
Ki, shahg'a chekib erdi Xoqon ani,
Qilib vasf behaddu poyon ani
Ki: "Husn ichra xurshidi tobon erur,
Yana Zuhra yanglig' xushilhon erur
Bular borcha bir yonu, bir yon bu
Ki, maydon aro bordurur kinajo"(9).
Skandarga xush kelmayin bu sifot,
Anga aylamaydur edi iltifot.
Unu husni behaddu poyon edi,
Vale kin ila razmi pinhon edi(10).
Bu choqqa degin istar ermish mahal
Ki, bir yerda yuzlansa kinu jadal.
Shah ollinda jonin nisor aylagay,
Hunarkim bilur oshkor aylagay.
Bugun ko'rdikim, darmahaldur base,
Ki, davlat ishiga xalaldur base.
O'zin soldi bu nav' maydon aro,
Aduvsin asir etti javlon aro.

Skandar chu bildiki ul oy erur
Ki, xurshiddek olamoroy erur.
Debon Tengri sun'ig'a yuz ofarin
Ki, lutfi anga qildi nusrat qarin.
Dedikim: "Jamolig'a yopsun niqob
Ki, qilmas tun oqshom tulu' oftob.
Shabistong'a turmay xirom aylasun,
Shah uyqusin anda harom aylasun".
Chu ul sham' kirdi shabiston sari,
Hamul nav'kim sarv bo'ston sari.
Tilab shoh majlisoro rudu may,
Tuzub rasmu oyini Kovusu Kay.
Tarab sori azm ayladi kom ila,
Topib komi dil dam-badam jom ila.
Chu maydin anga garm bo'ldi dimog',
Tarab birla boshig'a chiqti ayog'.
Talab qildi tutqunni majlis aro,
Ki, surgay aning birla bir mojaro.
Kiyurdilar ul nav'kim ahraman,
Shukuh oldilar shaklidin anjuman.
Salosil aro mahkam a'zo anga,
Kishidin yetishmay muvoso anga.
Ko'rub shoh andoq giriftor ani,
Iki pilcha zo'r ila zor ani.
Dedi, oldilar bandin a'zosidin,
Ko'ngul forig' etti aning posidin.
Chu band oldilar ehtirom ayladi,
Sarir o'trusida maqom ayladi.
Burun dedi kelturdilar ko'p taom
Ki, mehmonga yetti g'izo birla kom.
Yana berdilar jilva jomi shigarf,
To'la maydin, andoqki, daryoyi jarf.
Chu bir jomni mehmon qildi no'sh,
Ayoqchi, ko'rung turfakim, tutti qo'sh.
Iki jomni chunki no'sh ayladi,
Shah altofidin ko'ngli jo'sh ayladi.
Yana shoh berdi kayoniy qadah
Ki, jonig'a yetkurdi yuz ming farah.
Har in'omkim shohdin bo'ldi fosh,
Qo'yub mun'im ollinda har lahza bosh.
Solib ul kamoli navozandaliq,
Aning bo'ynig'a ribqai bandaliq(11).
Ani may chu beixtiyor ayladi,
O'pub yer, bu so'z oshkor ayladi.
Ki: "Men vahshiyen biyobonnihod,
Atodin ato vahshiyu vahshzod.
Yo'q andoq tilimkim sanong aytsam,
Sen etgonga loyiq duong aytsam.
Vale nuktayedur nihone manga,
Deyin, gar desangkim: "De oni manga".
Dedi shahki: "Har ne kalomingdur ayt,
Kalomingni, andoqki komingdur ayt"
Dedi vahshiyoyini devonavash,
Chu ifrot ila erdi paymonakash
Ki: "Sendin ko'p o'ldi navozish manga.
Yemas emdi podoshi oz ish manga.
Va lekin qo'lumdin kelur muncha ish
Ki, qilg'aymen o'lingda o'lguncha ish.
Janobingdin ayrilmag'aymen dame,
Xilofingg'a ish qilmag'aymen dame.
Vale bilki, men bu ulus xonimen,
Tunu kun alarning nigahbonimen.
Chu ko'r dum sipohingni andoqki mo'r,
Yetishgay debon qavmu xaylimg'a zo'r.
Alarning jafosin tutub jon aro,
O'zum kirdim ul lahza maydon aro.
Ne aylay hamul ishlar ifshosini
Ki, sen aylamishsen tamoshosini.

Bu damkim janobingg'a bo'ldum asir,
Xud o'ldi saodat manga dastgir.
Siyosat qilichin manga surmading,
Meni o'lturur yerda o'lturmading.
Yana muncha qilding inoyat manga,
Karam aylading benihoyat manga.
Bu dam gar ijozat berursen, boray,
Kelay, o'ylakim bir ishingga yaray.
Meni sog'inib bastai g'am bu dam,
Yerur qavmu xaylimda motam bu dam.
Sening davlatingdin borin shod etay,
Borin g'ussa bandidin ozod etay".
Borurg'a shah etti ishorat anga,
Yetishgach bu yanglig' bashorat anga.
Yer o'пти, o'zin aylabon yerga past,
Qo'pub tebradi o'ylakim pili mast.
Ko'runub ajab shohning ul ishi,
Debon bir so'z o'z ko'nglida har kishi.
So'z ayturg'a har kimsa aylab havas,
Vale topmayin kimsa ul dastras.
Kelib hikmat ahlig'a ham bas ajib
Kim, ul bir ish erdi bag'oyat g'arib.
Vale shoh xandonu xushhol edi,
Ul andeshadin forig'ulbol edi.
Nekim qilsa iqbol talqin anga,
Ani aylamak erdi oyin anga.
Bo'lur erdi har kimsaga bir gumon
Kim, ul qissadin o'tti mumtad zamon.
Yeshik ahlig'a tushti sho'ru shag'ab,
Kirib keldi ul vahshiyi bul'ajab.
Hamul pahlavonlarki tutmish edi,
Ulus ko'nglin ishdin sovutmish edi.
O'zi birla kelturdi borini xush,
Ravon qildi shoh oldida peshkash.
Qulog' tuttiyu yerga qo'ydi yuzin,
Alardek quli qildi shahning o'zin.
Shah ul qissadin bo'ldi, bas shodmon,
Ne shohi zamon, balki yaxshi-yomon.
Anga lutf etib shohi oliysifot,
Yana oshkor etti ko'p iltifot.
Giriftorlarkim xalos o'ldilar,
Yana shoh bazmig'a xos o'ldilar.
Chu shah boqti lutf aylabon ul sari,
Biri bor edi Boriqi Barbariy.
Inoyat bila ul karam ma'dani,
Borin quchti istab, bataxisis ani.
Nasib o'ldi mahjurlarg'a visol,
Bo'lub vasldin borcha osudahol.
Ul oqshom bori mayparast o'ldilar,
Borin uyqu bosti, chu mast o'ldilar.
Ayog'chi, bu dam tut manga bir ayog'
Ki, hijrondin o'ldi mushavvash dimog'.
Zamone bo'lub daf' qayg'u manga,
Magar soate kelgay uyqu manga.
Mug'anniy surudi visol ayla soz
Ki, hijronda ko'p topti jonim gudoz.
Aningdekki, ul qavm topti visol,
Manga ham nasib aylagay Zuljalol!
Navoiy, visol odamiy komidur,
Hayoti abad vasl ayyomidur.
Qachon vasl topsang nasib asra dam,
Agar bir dam o'lsunki, tut mug'tanam(12).
LXV

Hajr shomi tiyraligi ta'rifidakim, balo do'zaxining dudi aning janbida tarab bihishtining sunbuli bo'la olg'ay va ul shomda ro'zgori qororg'onlar sharhi holi ixtilolikim, subhi vasldin ko'zlari yorumaydur, xususan, bu varaq yuzin qaro qilg'onning holi va vasl gavhari shabcharog'ining jahontoblig'i va gavhari shabcharog' vaslidek noyoblig'i

Xusho ulki, gar cheksa yuz yil firoq,
Dame vasl tushgay anga ittifoq.
Necha kimsa hijronda cheksa alam,
Agar oqibat vasl topsa, ne g'amg'
Nechakim firoq ofati jon erur,
Anga so'ngra vasl o'lsa oson erur.
Birovkim anga bo'lsa maxmurluq,
Yetar jismu jonig'a ranjurluq.
Vale bazm aro chun qadahno'sh o'lur,
Bori dardu ranji faromush o'lur.
Ajab umr erur ro'zgori firoq
Ki, yuz qatla andin o'lum yaxshiroq.
Hayoti abad vasl ayyomidur
Ki, jon qutiya xotir oromidur.
Yerur shomdek tiyra ayyomi hajr,
Ne bo'lg'ay, xayol aylagil, shomi hajrg'
Aning shomini jonning ofoti bil,
Balo soyasi, marg zulmoti bil.
Qaro kun misolu namudi ham ul,
Ajal o'tining tiyra dudi ham ul.
Agar qilmadi dudlig' rasmi fosh,
Nedin doyim andin to'lar ko'zga yosh.
Qaro kun misoli gar ermas yaqin,
Nedin xastalar ko'nglin aylar hazin.
Firoq o'lmasa oshiqi notavon,
Bog'ir porasin ko'zdin etmas ravon.
Agar hajrdin ko'rmasa rustaxez,
Qachon kuygay erdi bo'lub ashkrez.
Quyosh hajridin bo'lmasa dardnok,
Yaqosini subh etmagay erdi chok.
Magar guldin o'ldi yiroq lolalar
Kim, o'z bag'rini qildi pargolalar.
Falak bo'lmadi chunki xurshidsiz,
Bulutdin nedin osti bo'ynig'a kiz.
Bulut bag'rin oy hajri go'yo so'kar,
Nedin yo'qsa ashkini yummay to'karg'
Sulaymonsiz ar qilmadi so'g fosh,
Nigin ne uchun urdi ko'ksiga toshg'
Magar tog' Farhodsiz jon chekar,
Sadodin nega yo'qsa afg'on chekar?
Qolib dasht Majnuni jonkohdin,
Yuzin yirtti go'yi shahrohdin(1).
Firoq ichra kuydurdi bulbulni gul,
Yerur kul, emas rangi andoqki kul.
Qilur hajr kul jismi g'amnokni,
Ne tong o'rtasa barq xoshoknig'
Birov anglag'ay hajr o'ti hirqatin
Kim, ul chekmish o'lg'ay birov furqatin.
So'r andin g'ami hajr qayg'usini
Ki, bir shomi hajr oldi uyqusini.
Kishi dam-badam kuymak ermas yiroq
Kim, ul mendek o'lg'ay asiri firoq.
Bog'ir qonidin bo'ldi rangin yoshim,
Firoq ichra to tushti munglug' boshim.
Kishi mendek ozurdajon bo'lmasun,
Firoq ilgida notavon bo'lmasun.
Firoq ichra elga necha mahl erur,
Chu vasl ila bo'ldi badal, sahl erur.
Nihoyatsiz o'ldi manga bu malol
Ki, yo'q shomi hajrimga subhi visol.
Firoq ilgidin elgakim javrdur,
Aning bu balosi necha tavrur:
Biri olam asbobi hijroni bil,
Muassir jahon ahlig'a oni bil.
Biri ayru tushmaklik ahbobdin,
Kishi bag'ri o'rtanmak ul tobdin.
Biri dog'i hajri qarobat erur
Ki, jon ichra andin mahobat erur.

Bir ulkim yetib ishqdin xastaliq,
Birov jonibi bo'lsa dilbastaliq.
Bori hajr erur xud uqubat bila,
Va lekin emas bu suubat bila(2).
Bularning boridin erur sa'b ul
Ki, maqsudi aslig'a gum bo'lsa yo'l.
Mangakim ichim hajrdin zordur,
Burung'idin o'zga bori bordur.
Biridin bo'lur betahammul kishi,
Bori bo'lsa ko'rkim, ne bo'lg'ay ishig'
Vale bo'lmag'ay andin ortuq tarab
Ki, solg'onda jon ichra hijron taab.
Kishi vasl davronidin topsa bahr,
Badal bo'lsa ul no'sh birla bu zahr,
Ani sharbati zindagoni degil,
Desang umri jovid, oni degil.
Ilohi bu davlatdin ursang navid,
Navoiyni ham qo'ymag'il noumid.

LXVI

Majnun hikoyatikim firoq tog'i og'irlig'idin o'zni tog'din tashlamoq tiladi va Layli nomasi ilik tutub va qosidi kamarin tutub tashlamoqqa qo'ymadi

Yeshittimki, Majnuni(1) sahnonavard
Ki, boshtin-oyog'i edi so'zu dard.
Necha vaqt Laylidan erdi yiroq,
Tanin sizg'urub erdi dog'i firoq.
Hamul shu'lai shavq tug'yonidin,
Kechib erdi anduhlig' jonidin.
Chu hijron aro qolmadi toqati
Ki, muhlik edi yorining furqati.
Chiqib Najd(2) uza bo'ldi nazzoragar,
Bu nav' o'ldi ul holig'a choragar
Ki, majnunluq oshubini boshlag'ay,
O'zin ul kamardin quyi toshlag'ay
Ki, bu nav' o'larni asiri firoq,
Ko'rar hajr bedodidin yaxshiroq.
Kamar ustiga keldi zoru junun
Ki, o'zni quyi tashlag'ay sarnigun.
Bu holatda bo'ldi ayon qosidi
Ki, Layli anga noma yozmish edi.
Kelib berdi dildorining nomasin,
Sovuq qildi ul garm hangomasin.
Ko'ngul noma mahvi qilib ko'zni ham,
Qayoni unutti demay, o'zni ham.
Bo'lub ul bitik hirzi joni anga,
O'lumdin qutulmoq nishoni anga.
Necha yil aning birla xursand edi
Kim, ul ruq'a jonig'a payvand edi.
Qachon noma bo'lsa tiriklikka dol,
Hayoti abad bersa, tong yo'q visol.

LXVII - Hikmat

Iskandarning Arastudin savoli ul bobdakim, yolg'uzluq mujibi jam'iyatdurur va jamoat mujibi tafriqa, bas nedin hajr marduddurur va vasl mahbub

Yana so'rdi donoyi hikmatsirisht
Ki: "Yey aqlu hikmat sanga sarnavisht,
Chu g'avg'oni mamnu' tutmish xirad,
Nedinkim, ul elga ko'p o'ldi adad.
Alar ishtig'olini ulkim siqa,
Demishkim, erur mujibi tafriqa.
Qachon bo'yla bo'lg'ach, bas ul yaxshiroq
Ki, tab' ixtiyor etgay eldin qiroq.
Chu hijrong'a hush ahli tolibdurur,
Nedin tab' vuslatqa rog'ibdururg'"
Taammul bila bixradi nuktadon,

Bu nav' o'ldi shoh ollida nuqtaron
Ki: "Kasratni gar aql man' aylamish,
Adovat durur ishqu aql ichra ish.
Qayu ishnikim, ishq aylar pisand,
Yemas aql man' aylamak sudmand.
Necha bo'lsa elga xirad rahnamoy,
Har ishta tariqi muvajjahnamoy.
Vale ishqdin chunki oshub o'lur,
Xirad xayli anda lagadko'b o'lur.
Yana ulki, insong'a ahli tamiz,
Bilurkim, nima jondin o'lmas aziz.
Vale zumrai ishq jononini,
Ko'p ortuq ko'rarlarkim o'z jonini.
Yerur jonsiz o'lmoq o'lumdin xatar,
Vale onsiz o'lmoq o'lumdin batar.
Bo'lur chog'da jondin badang'a firoq,
Kelur kimsa tab'ig'a albatta shoq.
Bu oyin ila tab' majbul erur
Ki, sevgay hayotin, bu ma'qul erur.
Qayu kimsakim, jondin o'lsa ahab,
Ne tong aylamak jondin ortuq talab".
Javobin topib shohi donishqarin,
Dedi nuktavar jonig'a ofarin.

LXVIII

Iskandarning Mag'rib diyori fathidin so'ngra Rung'a azm etganida Ya'juj zulmidin Qirvon navohisi xalqining tazallum qilg'oni va aning ul balo raxnasini berkitgali sad tarhi solg'oni va muhandisvash me'morlar va handasaoyin sangkorlar shihobkirdor raja bila sad o'rnig'a rang to'kmaq va Atoridxayol ustodlar va Zuhalosor haddodlar gach o'rnig'a ro'yi mahlul va ohak yeriga po'lodi masqul quyub sad uchin falak toqig'a yetguranlari

Dabiri raqamsanji farxundaroy,
Bu nav' o'ldi kofur uza mushksoy
Ki, chun oldi shohi sipehrihtishom,
Bori mulki mag'ribni andoqki kom.
Hamul bul'ajab xaylu nodir guruh
Ki, fikridin erdi xaloyiq sutuh.
Alar sarfarozikim erdi asir
Ki, shah lutfi bo'ldi anga dastgir.
Mute' o'ldiyu qulluq etti qabul,
Yo'q ulkim, bori xayli ham bo'ldi qul.
Shah ul mo'rlarni qilurg'a halok
Dedi: "Otlanib xalq bevahmu bok,
Tuzub charge, solsunlar ul nav' sho'r
Ki, ul dasht aro qolmasun jinsi mo'r".
Hamul xayli vahshiy qilib iltimos,
Dedilarki: "Yey shohi gardunasos!
Alar bo'lmay, emin emas jonimiz
Kim, ul mo'rlardur nigahbonimiz
Ki, og'irdurur bizga uyqu base,
Quloq solki, a'jubadur bu base
Ki, o'n kecha-kunduz taku po'dabiz,
Yana o'n kecha-kunduz uyqudabiz.
Chu uyqug'a borduq alardur hisor,
Yovutmaslar elni yaminu yasor?".
Shah ul nuktadin barmog'in tishladi,
Alar qatlin ul elga bag'ishladi.
Yana istadi ko'rmak aylab yurush,
Iki tog'kim erdi oltun-kumush.
Dedilar hamul qavm aylab duo
Ki: "Bo'lsa unut yaxshi, bu muddao
Kim, ul tegraga bormoq oson emas,
Ne oson emas, balki imkon emas
Ki, o'n kunchilik yo'ldur ul iki tog',
Bu yerdinki, holo, qilursen surog'.
Vujudi aning bizga bordur yaqin,
Vale ko'rmamishbiz, desak so'zni chin.
Ne biz ko'rmagi birla toptuq murod,
Ne bizdin ulug'lar dog'i berdi yod.

Nedinkim, yo'lida xatar ko'pturur,
Yuz urg'on kishiga zarar ko'pturur.
Topilmas yeti kunchilik yo'lida suv,
Giyohiki butmishdur erur og'u.
Isiq xayli ul nav' aylar hujum
Ki, esgach nasim anda aylar samum.
Qilur qaysi yelkim esar mu'tadil,
Agar bor esa ajdaho muzmahil.
Yana qolg'on uch kunchilik yo'lki bor,
Yilondur hamul dasht aro ulki bor.
Yerur kafchau, af'iyu ja'fari,
Bo'lub har bir ul ganjning ajdari.
Alarg'a tuman mingdin ortuq adad,
Tuman ming demay, balki behaddu ad3.
Agar pashsha bo'lsa alarg'a zalil,
Bo'lub yetsa bir nish, andoqki pil.
Yilon bordur anda eshitgil bu so'z
Ki, odam o'lar, chun anga solsa ko'z.
Yerur bu baliyatdin o'tmak mahol,
Nekim ayladuk sharh, bu erdi hol".
Shah ul so'zni chun istimo' ayladi,
Hamul yon borurg'a vido' ayladi.
Dedi: "Ul taraf azm etardin murod,
Tamoshodin etmak edi o'zni shod.
Yemas erdi maqsud oltun-kumush
Ki, bo'lg'ay kishi muncha mehnatqa to'sh.
Tamoshog'a yo'l chunki bog'liqdurur,
Aning azmi tarki yarog'liqdurur.
Tamoshodin ar bo'ldi qat'i nazar,
Ne himmat bo'lurkum, tilab siymu zar.
Bu naqd istay o'lmoq ravon ul taraf,
Vale naqdi jonini qilmoq talafg"
Chu ul azmdin forig' o'ldi bilkul,
Ul el iltifotig'a qo'ydi ko'ngul.
Karam aylab etti rioyat base,
Bori topti shahdin inoyat base.
Alarni makonig'a ozim qilib,
Necha kimsa lekin mulozim qilib.
O'z ollinda asrab g'arobat uchun,
Yeshikda shukuhu mahobat uchun.
Chu mag'ribni osudahol ayladi,
Yana azmi savbi shimol ayladi.
Tengiz aylabon qat'u tog' artilib,
Yurur erdi yo'l Rum azmi qilib.
Hamul turki chin4, yo'qki chiniy g'izol
Ki sherafkan erdi qilurda jidol.
Solib shoh ko'ngliga o'z shavqini,
Chekib bo'ynig'a zulfining tavqini.
Bo'lub shoh matlubu marg'ubi ham,
Ne matlubu marg'ub, mahbubi ham.
Aning birla tun-kun bo'lub jur'akash,
Borur erdi o'z mulkiga shodu xush5.
Guzargohi Rusu diyori Farang,
Qayu yerga yetgach, o'tub bedarang.
O'tar chog'da mobayni g'arbu Shimol,
Tilab dod jam'e parokandahol.
O'kush nola aylab tazallum bila,
So'rub shoh alarni tarahhum bila.
Dedilarki: "Shoho, jahondor bo'l,
Qadar qudratu charxmiqdor bo'!
Jahon mulkiga berding obodlig',
Jahon ahlig'a adl ila shodlig'.
Diyoreki adling anga yetmamish,
Diyor ahlini shodmon etmamish.
Hamonoki bu marz ila bum erur,
Dog'i bu necha zoru mazlum erur".
Dedi shah: "Bu kishvar nedindur xarob,
Yeliga nedin tushti bu iztirobg"

Dedilarki: "Bu mulkning bir hadi,
Hamono erur Qirvon sarhadi6.
Kim, ul mulk g'arbig'a moyildurur,
Aro yerda bir tog' hoyildurur
Kim, ul tog'din nari ofot erur,
Ul ofotdin nari zulmot erur.
Bu nav' etti voqif xabar berguchi
Ki, zulmatning andindurur bir uchi.
Yerur tog'u zulmat aro vodiye
Ki, yo'l eltmas ul taraf hodiye.
Ne zulmat jahannam, ne vodiya saqar
Ki, ya'juj xaylig'a bo'ldi maqar.
Ne ya'jukim, yuz tuman, ming balo,
Biz ul yuz tuman ming balodin jalo7.
Alarni Haq o'z qahridin xalq etib
Ki, ko'p elga bedod alardin yetib.
Yerur ishlarin vasf qilmoq mahol
Kim, ul vasfdin nutq erur gungu lol.
Taaddud aro yo'qturur sonlari,
Yana sonsiz oyini nuqsonlari.
Qad uzra yoyilmish parokanda soch,
Biri bir qarishdur, biri o'n quloch8.
Dema soch, xoshoku xas ma'dani,
Libos andin aylab borining tani.
Quloq iki yondin bo'lub birga juft,
Najas tanlarin ko'zdin aylab nuhuft.
Kelib g'ul barmog'i barmog'lari,
Vale dev tirnog'i tirnog'lari.
Yomon yuzlari rangi behad sarig',
Qizil tuklar anda safodin arig'.
Biaynih ko'z andoqki maymun ko'zi,
Vale shum har qaysi mal'un ko'zi.
Burun ichlarin til bila pok etib,
Topib lazzat, o'zni tarabnok etib,
Aningdekki, mabraz ariturda el,
Solurlar ani xoli aylarga bel.
Og'izdin to'ng'uzdek chiqib iki tish,
Vale yerni qozmoq alar birla ish.
Ne yerniki ul tishlar etti taboh,
Qiyomatqacha butmay andin giyoh.
Takallumda hashv ulcha imkon kelib,
Og'iz barchasida zanaxdon kelib.
Tushub har birining iki emchagi,
Va gar xud tishisi, va gar erkagi.
Hamul tog' undur, aningdekki, vahm
Qila olmoyin ko'ktin avjini fahm.
Iki yuz anga sofu yilmon qayo,
Nima butmay andin nechukkim iyo.
Iki yonikim hech topmay gusil,
Bo'lub Qof atrofig'a muttasil.
Bu mobayn alarning tarabxonasi,
Bu tog' o'ylakim Qof domonasi.
Vale davrakim bo'yla ko'rguzdi Qof,
Topib nasx qofi kibi har shikof.
Bo'lub fosil ul toqqa bir dara,
Ubur etgali ul guruhi shara.
Alar yilda solib iki qatla sho'r,
Chiqib tog' shikofidin andoqki mo'r.
Bizing shahru vodiya sori yoyilib,
Ne bedodkim mumkin o'lg'ay, qilib.
Kelur chog' alar, biz firor aylabon,
Vatandin jalo ixtiyor aylabon.
Borimizg'a ul nav' bechoraliq,
Solib tog'u vodiya ovoralig'.
Nekim topib ul qavm talon etib,
Bori shahru kishvarni vayron etib.
Kishi topsalar aylab oni halok,
Taloshib yemakka etin zavqnok.

Mavoshini elturga yaksar surub,
Vatangahlarig'a degin yetkurub.
Zaxira yemakdinki mavjud o'lub,
Alar zulmidin barcha nobud o'lub.
Yemak birla xud mutlaqo to'ymayin
Va gar to'ysa ham donaye qo'ymayin
Borin aylabon naql bungohqa;
Budur arzimizkim, deduk shohqa".
Dedi shahki: "Ul nopisandida xayl,
Qachonkim qilurlar sizing sori mayl,
Nechuk sizg'a ma'lum o'lur ul balo
Ki, andin burunroq qilursiz jalog"
Dedilar: "Bu tog'ekim ul qavmi shum,
Aning ul yuzida qilurlar hujum.
Bu sori bo'lur chog'da sahnonavard,
Qilur charx oyinasin tiyra gard.
Qachon bo'lsa ul tiyra gard oshkor,
Bo'lur tiyra bizlarga ham ro'zgor".
Dedi shah: "Qachon bo'lg'ay ul ish chog'ig"
Dedilar: "O'tub bir necha kun dog'i".
Eshitgach bu so'z dovari choraras,
Alar chorasin qilmoq etti havas.
Topib berk manzil, tusharga panoh,
Hamul marz aro qildi oromgoh.
Dedilar ul el yuz tazarru' bila,
Janobida ushbu tavaqqu' bila
Ki: "Bizga necha baxtdin yo'q navo.
Nechuk ko'rgabiz el gazandin ravog'
Shah ar munda maskan qilur, qilmasun,
Alarni jahon ahlidek bilmasun
Ki, nogah biri yetsa ul qavmning,
G'anim o'trusida ne yuzu, ne ming,
Bataxsiskim yuz tuman ming balo
Ki, bu kishvar o'lgay alardin to'lo.
Yetishgay borining boshida g'azab,
Bori el qonin ichgani tashnalab".
Dedi shahki: "Siz bizga qayg'urmangiz
Va lekin bu kishvararo turmangiz.
Toshing har neyingiz bo'lsa aylab shitob
Ki, bu mulk aro qolmasun rishtatob
Ki, Tengriga ul dam tavakkal qilay,
Alar fikrin aylay, nechukkim bilay".
Alar chiqtilar mulkdin xonako'ch,
Vale qilmadi shohi farzona ko'ch.
Dedi, davrig'a qozdilar har fariq,
Ochuq xandaq, ammo bag'oyat amiq.
Kishilar yibordiki, har marzu bum,
Farang o'lsunu Rus, yo Shomu Rum.
Nekim bo'lsa me'mori chobukxayol,
Yana dog'i ustodi nozuxxayol.
Yana korgarlar, bori charbdast,
Balo raxnasin qilg'udek sangbast.
Misu ro'yu qal'i, birinju temur,
Yana qo'rg'oshun birla tolu ko'mur.
Qilib necha yuz ming teva uzra soz,
Yana necha ustodi ohangudoz.
Muhayyo qilib ehtimom aylabon,
Borin jahd ila tezgom aylabon.
Yeturgaylar ul yerga borini bot,
Bori butti shoh aylagach iltifot.
Chu nekim keraklik edi, bo'ldi rost,
Aningdekki doroi davrong'a xost.
Anga tegru har kun o'zi o'tlanib,
Hamul tog' domonasin aylanib.
Solib iki ming sangburi bedarang,
Kamar uzra kesmak uchun taxta sang.
Bori zo'rdast ichra po'loddek,
Qotig' xora kesmakda Farhoddek.

Alar xorani bemaduro kesib,
Madorosiz ul tog'da xoro kesib.
Yig'ib oncha asbob bog'larga sad
Ki, taxminidin ajz topib xirad.
Chu har ne keraktur muhayyo bo'lub,
Hamul tiyra gard oshkoro bo'lub
Ki, ya'juj azmig'a erdi nishon,
Bo'lub mehr nurig'a zulmatfishon.
Yig'ishturdilar elni taklif ila,
Kivurmakka xandaqqa taxvif ila.
Suruldi gala dog'i xandaq sari
Ki, jonliq nima qolmadi tashqari.
Kamingahda besh ming nabardozmoy,
Nihoni qo'yub shohi farxundaroy
Ki, bir dastburd aylabon oshkor,
Qilurg'a hamul saydlardin shikor.
Alar ichra o'n vahshiyi mag'ribiy,
Qamish xayli ichra teraklar kibi.
Bu savdo alarni chu marbut etib,
Kelib xandaq ahlini mazbut etib.
Bu holatda chiqti guruho guruh
Ki, ya'jujdin to'ldi sahrou ko'h.
Chiqib bo'yla holatda ahli kamin,
Aningdekki, titrab zamonu zamin,
Alar xaylig'a o'zlarin urdilar
Ki, tig' ostida ko'pni o'lturdilar.
Bu yanglig' chu ko'rdi alar dastzo'r,
Xayol aylakim, tushti daryog'a sho'r.
Qo'yub borcha to'sh-to'shdin ul elga yuz
Ki, kasratlaridin to'lub tog'u tuz.
Aningdek nabard oshkor ettilar
Ki, ul xayl ishin iztiror ettilar.
Ne o'qu qilichdin birisiga bok,
Ne o'qu qilichkim bo'lurdin halok.
Itik tig'din har nechakim o'lub,
Hamul tig'din ham itikrak bo'lub.
Alar ham ko'p elni halok aylabon,
Halok aylaganni xo'rok aylabon.
Otidin muborizni yiqqon zamon,
Yiqilg'och, taloshib tugatmak hamon.
Demonkim yebon jismu qolabni ham,
Ne jismu ne qolabki, markabni ham.
Ajabroqki, ne xasmu ne o'z debon,
Yiqilg'onni filhol uzushub yebon.
Bu yanglig'ki aylab nabard ul sipoh,
Ko'p el bo'ldi oqshomga tegru taboh.
Base ul jamoatdin o'lturdilar
Ki, to o'zni xandaqqa yetkurdilar.
Chu parxoshdin qolmayin jonlari,
Kirib jon arosig'a qo'rg'onlari
O'kush rev ila hisn azmi qilib,
Hamul devvash xalqdin ayrilib.
Bular aylagach rev ila tarki razm,
Alar ham qilib tog'u sahrog'a azm.
Tong otquncha oshubu g'avgo bila,
Qalin it masallik alolo bila.
Bori og'zida telba itdek yolin,
Adadda vale it tukidin qolin.
Chu hozir bo'lub shah qoshig'a sipoh,
Musibat tutub xayli g'oyibqa shoh.
Qabul aylagan ish ko'runub qatig',
Pushaymonlig'i hech qilmay asig'.
Chu ko'shish sori topmayin hech yo'l,
Zarurat urub chora zaylig'a qo'l.
Bilibkim, necha kun tahammul kerak,
Qilur ishda ko'prak taammul kerak.
Yemakdin chu xolidur ul marzu bum,
Magar topmayin tu'ma ul xayli shum,

Yonib o'z makonig'a azm etsalar,
Qilib avd, kelgan sari ketsalar.
Yetib ishga ul lahza nazzoraye,
Qila olg'ay ul qissag'a choraye.
Ham ushbu deyilgan kibi ul guruh
Nima topmog'ondin bo'lub chin sutuh.
Bori qildilar avd kelgan sari,
Dara ichra sig'may kirib ichkari.
Alarg'a chu yuzlandi ovoralig,
Zamona unutti sitamkoralig.
Shah otlandi ul xayli dono bila,
Razin royu aqli tovonon bila.
Rikobida san'atgar el behisob,
Qilib ul dara sori bori shitob.
Chu yettilar, ermas edi ul dara,
Ochuq julgaye erdi xo'bu sara.
Va lekin iki jonibi iki tog',
Nechukkim berib erdi ul el surog'.
Iki tog' arosida massohi chust,
Yaqinroq yerin ayladi bozjust.
Tanob onchakim chektilar har sari,
Yaqinroq yeri erdi o'n ming qari9.
Nujum ahli soat qilib ixtiyor,
Kezib markab uzra shahi baxtiyor.
Buyurdiki to'ktilar ul yerga rang(1)0,
Tushub qo'ydi soat bila xora sang.
Gudozandalig' ichra ming korgoh,
Qilib, o'ylakim ko'ra tayyorgoh.
Muhandislar aylab fusunsozliq,
Masohat bila korpardozliq.
Bo'lub korgarlar dog'i ishda chust,
Raja jadvali birla poku durust.
Gach o'rnig'a mahlul etib haftjo'sh11,
Quyub yerga san'atgari saxtko'sh.
Solib haftjo'sh ustiga taxta tosh,
Bori jonibi tez bo'lg'on tarosh.
Qo'pub yona ustodi Boniyhasab,
Qo'yub toshni toshqa lab-balab.
Chu bir sath ul tosh hamvor o'lub,
Yana ustida ish namudor o'lub.
Chu tulig'a o'n ming qari erdi arz,
Binosig'a besh yuz qari bo'ldi arz1(2).
Necha ming bu ish uzra ustod edi
Ki, san'atda bannou haddod edi.
Qo'yub ul sifat darz-bardarz tosh
Ki, bo'lmay sari mo'y anga darz fosh.
Yana erdi muzdur sondin fuzun,
Nechakim qiyos etsa ondin fuzun.
Bo'lub olame bo'yla san'atnamoy,
Kecha-kunduz ish qildilar olti oy
Ki, necha ming ustodu san'atgari,
Tamom ettilar Saddi Iskandariy1(3).
Muarrixdin ettim bu nav' istimo'
Ki, topti sad uch yuz qari irtifo'.
Iki zina dog'i yasab el sori
Ki, chiqqay quyidin ulus yuqori.
Yana kunguru burj etib qal'avor,
Temurlar bila aylabon ustuvor.
Yasab iki manzil nigahbon uchun,
Tashib tosh ko'p sangboron uchun.
Qilib anda ta'yin necha yuz kishi
Ki, sad hifzi bo'lg'ay alarning ishi1(4).
Chu sad bo'ldi andoqki charxi kabud,
Jahonofaring'a shah etti sujud.
Bu holatda ul xayli muhliksitez,
Solib dashtu vodiy aro rustaxe.
Yetishtilar andoqki, ma'hud edi,
Burung'icha un-shayn mavjud edi.

This is not registered version of TotalDocConverter

Balo parron qiling, yorqin
Ki, tish birla tirmog'lari bo'ldi sust.
Dedi shohkim: "Sangboron qiling,
Balo xaylig'a toshni parron qiling!"
Aningdek alar boshig'a yog'di tosh
Kim, ul toshdek tushti tuproqqa bosh.
Chu yo'q erdi g'avg'olaridin asig',
Bo'lub qatl toshidin andeshalig'.
Yonib bir-birisiga aylondilar,
Chu sud etmadi jahdu jidd yondilar.
Yer ahlig'a har zulmkim surdilar,
Falakdin borig'a evaz ko'rdilar.
Bu bedodkim aylab ul qavm fosh,
Ne tong osmondin agar yog'sa toshg'
Necha qatla mundoq topib go'shmol,
Yana ul taraf boqmog' etmay xayol.
Bu oyin ila chun shahi purxirad
Ki, ya'juj dafi uchun chekti sad.
Qilib xotirin jam', qildi xirom,
Sipah birla yod aylab asli maqom.
Necha kun chu qat' ayladi marzu bum,
Yana bo'ldi manzilgahi taxti Rum.
Ketur soqiy, ul jomi taqvishikan
Ki, ko'nglumga tushmish havoi vatan.
Tilarmen kezib rub'i atlolni,
Desam ranji g'urbatdagi holni.
Mug'anniy, chu toptim maqomimda kom,
Tuzat kom ila sen dog'i bir maqom.
Qilib fahm ul ohangning rangini,
Yana tark etay sayr ohangini.
Navoiy, vatan bo'ldi manzil manga,
Bu manzildin ammo ne hosil manga
Ki, har kimki bor erdi yoru qarin,
Bo'lubtur adam sori g'urbatguzin.

AvvalgiII- qismB Keyingi